

6314

Handwritten text, possibly a title or list, running vertically down the center of the page. The text is dark and appears to be written in a cursive or Gothic script, but it is mostly illegible due to fading and the texture of the parchment.

16970159

12

6314

De la lib. de Alcol. Salamanca

ALFONSI

GARTIÆ MATAMORI,
Hispalensis, & Rhetoris primarij
Academiæ Complutensis de Tribus
dicendi generibus, siue de recta infor-
mandi styli ratione commenta-
rius: cui accessit de Metho-
do concionandi liber
vnus eiusdem
authoris.

AD ILLVSTREM, ET DOCTIS-
simum virum Garciam Loaisam Giro-
nem, Doctorem Theologum, &
Archidiaconum Carac-
censem.

Eloquentia est vna de maximis
virtutibus.

CVM PRIVILEGIO.
COMPLVTI.
Ex officina Andreæ de Angulo
Anno. 1570.

POR quanto por parte de vos el maestro Matamoros catedratico de rethorica en la vniuersidad de la villa de Alcala de Henares nos fue hecha relaciō, diciendo que vos auia des compuesto vn libro en vn volumen, el qual contenia dos tratados, el vno de Tribus dicendi generibus siue de recta informandi styli ratione, y el otro de Methodo cōcionandi los quales tratados auia des compuesto apedimiento de muchos estudiantes y personas deste nuestro reyno y porque algunas personas doctas auian visto los dichos libros y dezian ser de mucha doctrina y elegancia, y que eran prouechosos, no solamēte para los predicadores, pero para todos aquellos que quisiessen saber escreuir pulidamente en latia. Por ende que nos suplicauades os mandafemos dar licencia para lo poder imprimir, y priuilegio para que por tiēpo de diez años ninguna otra persona lo pudiesse imprimir ni veder o como la nuestra merced fuesse. Lo qual visto por los del nuestro consejo auiendo se hecho en el dicho libro la diligencia que la pragmática agora nueuamente por nos hecha dispone. Fue acordado q̄ deuiamos mandar dar esta nuestra cedula para vos en la dicha razon, e nos touimos lo por bien, y por la presente por os hazer bien y merced vos damos licencia y facultad para que vos o quien vuestro poder ouiere podays imprimir el dicho libro que de suso se haze mención y para que por tiempo de seys años primeros siguientes que corran y se quenten desde el dia de la data desta nuestra cedula en adelante, vos el dicho maestro Mata

moros, y la persona quel dicho vuestro poder ouiere, podays vender el dicho libro, y mandamos que persona alguna sin vuestra licencia durante el dicho tiempo de los dichos seys años no lo pueda imprimir ni vender fopena de perder todos los libros que vuiere impresso, y mas de veynte mil maravedis para la nuestra camara. Y mandamos que despues de impresso no se pueda vender ni venda, sin q̄ primero se trayga al nuestro consejo juntamente conel original que enel fue uisto, que va rubricado y firmado al fin del de luan de la Vega nuestro escriuano de camara de los que en el nuestro consejo residé, para que se vea si la dicha impresion esta conforme al original, y se tasse el precio porque se ouiere de vender cada volumen, so pena de caer e incurrir en las penas contenidas en la dichapragmatica y leyes de nuestros reynos. Y mādamos a los del nuestro consejo presidéte y oydores delas nuestras audiencias, alcaldes alguaziles dela nuestra casa y corte y chancillerias, y a todos los corregidores, afsistéte gouernadores, alcaldes mayores y ordinarios, y otros juezes y justicias qualesquier, afsi a los que agora son como a los que seran de aqui adelante, que os guardé y cumplan esta nuestra cedula y merced que ansi vos hazemos, y contra el tenor y forma della, ni de lo enella contenido no vays ni paseys, ni cōfintays yr ni pasar por alguna manera, so pena de la nuestra merced, y de cinquenta mil maravedis para la nuestra camara. Dada en Madrid, a veynte y siete días del mes de Setiébre, de. 1569. años.

YO EL REY.
Por mandado de su Magestad.
Antonio de Erasso.

ILLVSTRI,
MVLTIQVE NOMINI-
bus clarissimo viro Gartia Loaisa Giro-
ni, Archidiacono Caraccensi, & docto-
ri Theologo, Alfonsus Gartia Ma-
tamorus, Hispalensis, & Rhe-
tor primarius Academiae
Complutensis.

S. P. D.

RTES omnes nobiles,
atque disciplinas inge-
nuas, illustris Loaisa, quō
dam floruisse accepimus,
& ad summum honoris,
& dignitatis fastigium peruenisse, veterū
authorum monumenta testantur. Quae cū
in Gracia primum, deinde in Italia longē
propagata vigerent, tandiu auctoritatem

A 3 suam,

Epistola,

suam, & dignitatem retinere potuerunt, quandiu Graciae libertas cōseruata est, & senatus Romanus rerum dominus fuit.

Amiffa igitur Graciae libertate, & precipitante republica Romana, bonarū artium studia vnā cum patria perierunt: quae vna quidem fuit, & praecipua causa corruptarum artium, sed non sola. Nam Ludovicus Viues Valentinus, huius calamitatis causas quāplurimas in eo libro refert, quem de corruptis disciplinis eruditē conscripsit, imitatus, quātum ego arbitror, Fabium Quintilianum, qui multis antea seculis de causis corruptae eloquentiae volumen ediderat. Nec est cur ego dubitē, quin omnia in hoc opere prudenter prius cogitarit, ac viderit Viues Valētinus, quālibet librum suum foras emitteret, quippe homo fuit acerrimi ingenij, & prudētiaē nō vulgaris:

Nuncupatoria.

garis: verū eius quoq; prudentia fuerat, quasdam corruptarum artium causas silētio praeterire, ne (quod postea euenit) audacissimis hominibus ansam praerberet debacchādi in optimos authores. Hinc enim (ni ego fallor) arrepta occasione, Petrus Ramus stylum strinxit in Aristotelem, Ciceronē, & Quintilianū, nō leuiore quidē impietate ac scelere, quān gigātes olim (vt est in fabulis) Iouē, atque ceteros Deos à celo deturbare conarentur. Sed hac alia querela est, quam missam facio, & ad eloquentiae interitum venio: quae cū primum deflorescere cœpit, reliquae omnes artes liberales pessundatae sunt, quoniā sola ferē eloquentia, & linguarum cognitione veteres discipline continerentur. Haec igitur vsq; ad Antoninū philosophū peruenit, quāuis circūcisa, & amputata, sine apparatu,

A 4 sine

Epistola,

sine honore, penè dixerim sine ingenuitate, quasi vna ex sordidissimis artibus, illa inquam, quæ olim omnium artium pulcherrimarum domina fuisset: sed nondum expulsa omnino fuerat suo regno, non mutata iudiciorum forma. Verum posteaquam Marcus Antoninus philosophus censuit non expedire, ut iustum, atque iniustum dicendo confunderentur, crevit iurisperitorum potentia, & forenses musæ prorsus conticuerunt. Quin ab interitu Ciceronis in ea tempora eloquentia incurrit, ut orationes (quod Cornelius Tacitus queritur) ad lyram non aliter, quam poetarum carmina canerentur: erat enim mollis & deliciosa, & fracta compositio, ita ut genus dicendi ex sano, & sobrio, & severo ad luxum, & voluptatem, & delicias omnino traductum fuerit. Quocirca quum legibus iam à principibus

Nuncupatoria.

capibus constitutis iudicia exercerentur, visum est adhiberi potius ad examinandam causam, iuris & legum peritum, quam facundum aliquem oratorem. Recepta deinde pietate christiana, passi sunt principes, quod vniuersis in commune conduceret, ut presbyteri ad populum de rebus sacris loquerentur. Ita sacri concionatores priscis illis oratoribus succedere, sed dissimillimo successu. Nam quanto illos superamus rebus, tanto partibus omnibus eloquentiæ, tota vi persuadendi, sententijs, argumentis, dispositione, verbis, genere orationis inferiores sumus. Huius enim rei culpam non equidem in concionatores transferendam existimo, nam quidam eorum callentissimi usus, & totius prudentiæ communis erant, ac tractandorum animorum non ignari artifices, sed in reipublicæ conuersionem, &

A 5 mura-

Epistola,

mutationem temporum, quibus tenēte vno
principe totius imperij clauum, eloquentia
ipsa bonarū artium regina est tanquā flos
quidam delicatus flante Borea decussus.
Sacri itaque concionatores in eloquētiā
iam corruptam ingressi fuerunt, patēdum
que illis fuit sui temporis consuetudini, vt
ea saepe dicerent, quae theatri scene ma-
gis cōgruerent, quā seueritati sacrarum
concionum. Quare ego dolore tantę iactu-
re partim commotus, partim quotidianis
amicorum precibus victus, reuocare tēta-
ui fugiētes musas: quę præter causas, quas
commemoravi, aduentu etiam barbarorū
in Italiam, velut accepta plaga, non fugis-
se modò ex toto Latio, sed cum patria in-
tercidisse mihi videntur. Duos itaque li-
bros per breues conscripsi, alterum de tri-
bus dicendi generibus, & de recta infor-
mandi

Nuncupatoria.

mandi styli ratione, alterum de methodo
concionandi, quibus pro viribus sum cona-
tus, corruptam hanc & lasciuam dicendi
rationem, qua iam inde ab Annao Sene-
ca non in foro modò, sed in sacris etiā con-
cionibus omnes ferè posteriores vsi fuerūt,
ad veterem dicendi, scribendique modum
referre. Pulcherrimam quidem, & magni-
ficam causam suscepi, quam si propter im-
becillitatē ingenij mei nō obtinero, illud
certè si aliud minus, efficiā, vt viros doctos
& eloquentes excitem, qui pro bono publi-
co nullum recusantes laborē, tam honestæ
causæ patrociniētur. Atque cū viderem
nihil à me neq; in dicēdo, neque in scriben-
do, ad veterem orandi formam, & imagi-
nem sine imitatione prestari posse, Cicero-
nem omnibus concionatoribus proposui,
quem in omnibus linguis nemo nō imita-
retur:

Epistola,

retur: de vulgaribus autem linguis loquor, quæ nobis sunt vernaculæ, quas Ciceronis artificio informãdas esse censeo. Nam vir hic cum primis magnus fuit, & in omni doctrinarum genere præstantissimus: qui quo genere orationis, humanæ vitæ rationes, & communes sensus, cogitationesque nostras tractari oporteret, solus ferè inter Latinos nouit. Hos igitur libellos cui dicarem, sæpe ac multum mihi cogitãti, tu vir illustris non semel venisti in mentem, quem ego præ ceteris hoc munusculo dignum putarem. Quoniã si in patronis, quorũ fidei, ac tutelæ freti, lucubrationes nostras, & ingenij monumenta diuulgamus, generis nobilitas plurimum valet: quibus obsecro viris vel maior, vel illustrior nobilitas vnquã fuit, quã Loaisis, Gironibus, Caruaialijs, quorũ antiquissima, nobilissimaque stirpe
pro-

Nuncupatoria.

procreatus es? An est vlla gens clarior, quã ea, in qua frequenter magnæ virtutes eni tuerunt? aut illa, quæ frequẽtia clarissimorum hominũ illustrata est? Extiterũt enim permulti viri in gentilibus tuis bellica fortitudine excellentes, & iuris ciuilis scientia præstantes, cuius cognitione, ac disciplina qui sunt destituti, sæpius errãt in rebus gerendis, quã vlysses olim errauit in mari. His quidem duabus maximis, præstãtissimisque artibus maiores tui egregiè instructi, in republica sunt dominati, & familiam suam illustrarunt, splẽdidissimisque titulis insignem reliquerũt. Si verò vitæ integritas expetitur, ipsa te ferè sola virtus carũ bonis omnibus, & venerabilẽ reddidit, ad omnemque decoris, & dignitatis excellentiam idoneũ prestitit. Si eruditio queritur, Cõplutensis Academia illo die testificata

Epistola,

ficata est, quantum studio theologia ceteros tuos competitores anteceres, quo scilicet die literaria comitia habuit, in quibus totius ordinis theologici, tu vnus inter multos maximarum scientia rerum admirabiles viros, primus theologus tacitis suffragiis renuntiatus es, sortitione verò postremus. Quòd si in bonis habenda est pulchritudo, que non potest esse (vt ait Aristoteles) nisi in proceritate, ex ea nisi me pudor tuus vetaret, futura tuę claritatis magnū argumētum deducerem. Ceteras verò res, quas vulgus hominum auidissimè appetit, prudens pretereo: & quòd eas iam inde à puero neglexeris, ad veram virtutis gloriā solūm aspirans, & quòd non solūm te viuō in ore omnium sunt, sed multò etiam magis post mortem per cūctorum hominum linguas volitabunt. Quare meritò te mihi
patronum

Nuncupatoria.

patronum ex multis Hispania principibus viris delegi, cui cōmentarios meos nuncuparem, qui quāuis breues sint, eximium tamen, & magnificum est, & multa, variegq; eruditionis argumētum, de quo sunt à me conscripti. Parui enim vniones gignūtur in conchis, sed inestimabilis sunt interdum valoris. Non ergo magnus versuum numerus, & ingens volumē pretium libris augent, sed eruditio, & sermonis elegātia, atque in multos redundatura vtilitas. Illud præterea apud te non minimum valere debet, q̄ theologiam, & liberales disciplinas in Hispania didicerim, quæ quidē prouincia non modò à falsa doctrina, sed ab omni erroris suspitione diuino munere quàm lōgissime abest: eosq; præceptores natus fuerim, in quorum mētibus natura rerum tota propemodum refulsit, literasque
cum

Epistola,

cum pietate, veraque religione coniunxerunt. Quare si intellexero, lucubrationes meas dignitati tuae placuisse, maiores in posterum spiritus concipiam prouehendi pro viribus meis humanitatis studia, quae digna quidem sunt, quibus à theologis, & iure consultis plus operis impenderetur, quam his temporibus impendi video. Vale vir illustris, ac doctissime, diutiusque ad salutem & incolumitatem reipublice christianaue.

IDEM ERVDI to Lectori.

VM superiore anno quatuor mensium inducias mecum prodagra fecisset, quae me iam annos continuos decem miserimè excruciauerat, erudite lector, visusque mihi essem tantisper respirare: quam primum mecum ipse cogitare coepi, quid efficere possem, quod & studiosis omnibus utile, & mihi ipsi gloriosum esse videretur. Atque post multam, diuturnamque cogitationem, opportunè venit in mentem, nihil me aut gratius quicquam, aut praestantius esse facturum, quam si de recta informandi styli ratione

B

com-

Ad Lectorem.

commentarium aliquem conscribere rem, quoniam nullare alia magis destituti essent nostri hispani, quã hac vna pulcherrima, excellentiq; virtute. Nam vt demus plerisq; eorum ingenium, doctrinam, copiã, naturãq; aptam ad dicendum, nunquã tamen ad tantã laudẽ aspirarũt, vt rectã styli informationẽ essent cõsecuti. Sunt enim permulti abundantia quadã ingenij præditi, maximis præstantissimisq; artibus, atq; disciplinis instructi, quibus tamen cùm industria desit, ab eloquentia, puritateq; linguæ latinę, quę totius pulchritudinis atq; elegantię caput est, quã longissime absunt: cùm nulla quidem infelicitas hominibus doctis, liberaliterq; institutis possit euenire maior. Tãti enim fecit

Ad Lectorem.

fecit princeps ille Romanæ eloquentię Cicero hanc vnã purã tersãq; latini sermonis elegantiam, vt fœdissimam barbarię notam Marco Antonio inureret, propterea quod contumeliã facere dixisset. Quis (inquit Cicero) sic loquitur? Satius esset mutum esse, quã sic loqui. De optimo verò styli genere ingentes cum Bruto, Lælio, Cotta, alijsq; doctissimis, primarijsq; viris contentiones habuit: vt non solum ab eorum dissideret sententia, sed styli tenuitatem illis obijceret. Nam quum Lælius & Cotta genus illud dicendi lenẽ, fusum, tractũ, & æquabilitate quadam profluens, quo Cicero præter cæteros oratores eo tempore floureret, assequi non possent elegantis styli breuitate conten-

Ad Lectorem.

ti, fufam illam, & amplam orationis
maieftatem Ciceronis inuidia moti,
contemnere cœperūt. Quàm facetè
rurfus, & acutè Fauoniū oratorē irri-
fit! Qui cū susceptam caufam ma-
lè peroraret, accusauit Naficcam (in-
quit) inhonestè, at modestè tamen di-
xit, vt Rhodi videretur molis potius,
quàm Moloni operam dediffe: atqui
fuit Apollonius Molon præstantissi-
mus dicēdi magister, cuius discipulus
Rhodi fuerat Fauonius. Porrò ere-
pto è viuis Cicerone, acrior de opti-
mo dicendi genere pugna inter vi-
ros doctos conferta est. Nam Titus
Liuius, quem lacteo eloquentiæ fon-
te manātem diuus Hieronymus mi-
ratur, Asinio Pollioni pingue quod-
dam, & rude sonare visus est, & quan-
dam

Ad Lectorem.

dam sapere patauinitatem. Iam ve-
rò Fabio Quintiliano, qui propter
ingenij præstantiam, & dicendi facul-
tatem omnibus bonis artibus, & dis-
ciplinis instructam, secundum inter
oratores locum obtinuit, obiecta est
à Francisco Philelpho linguæ latinæ
peregrinitas. Quid? quòd Erasmus
eiecerit Lactantium Firmianum ex
corū numero, atq; dignitate, qui Ci-
ceronem imitarentur, propterea q̄
dispositiones æternas dixisset, pro de-
cretis diuinis. Quanti obsecro apud
hos authores ducebatur, vt quis purè,
ac latinè loqueretur, quādo propter
vnā phrasim, quæ Ciceronis non
esset, Lactantius non est habitus Ci-
ceronianus? Insecuta sunt deinde tē-
pora, quum variæ, peneq; innumera-
biles

Ad Lectorem.

biles barbarorum copiae influerēt in Italiam, quam deuastarunt, diripuerunt, & fortunis omnibus spoliarūt: his autem temporibus miseris, & calamitosi imperio Romano, cū ruina, interituq; patrię lingua quoq; romana concidit: vt posteri omnes, nō tam in excolenda, poliendaq; lingua latina certarent, quā in vindicanda, asserendaq; à barbarorum iniuria laborarent. Verū posteaquā in regni sui possessionem reuocata est, & pristino nitore, dignitatiq;, quantum per ea tēpora licebat, restituta, vetus de stylo, atq; de optimo dicendi genere controuersia, quæ longissimo temporis interuallo fuerat prætermissa, à viris eruditis repetita, agitataq; est. Nā Petrus Bēbus & Iacobus Sado-

Ad Lectorem.

Sadoletus, & quā plurimi alij excellentes doctrina, & ingenio viri, qui ex tota ferē Italia horum sententiā fuerant secuti, vnum Ciceronem imitandum esse dicebant: ad cuius imaginem effingendus esset stylus. Hinc occasionem nactus Erasmus, dialogum Ciceronianum cum multorū ignominia, & inuidia nominis sui iucundissimē conscripsit: in quo tantū abest, vt istos, qui se Ciceronianos esse iactarent, in Ciceronis numerū aliquem referret, vt ab eo loco quo se totos huius cognominis amplitudine, & maiestate muniebāt, vsq; adeo vniuersos deturbaret, vt ipsum quoq; Valerium Maximum, cui vel propter vetustatem honor aliquis habēdus esset, non magis similem Cicero

Ad Lectorem.

ni, quàm multum homini esse diceret. Quare quum in tanta opinionū varietate præstantissimos homines versari animaduernerem, vt nihil de informandi styli ratione, deq; optimo dicendi genere certi deduci posset, manum ego huic argumento admoueri, non vt noui aliquid (neq; enim tam arrogans sum) me afferre posse putarem, sed vt fusiùs, & enodatius, ea quæ Cicero in libro de perfecto oratore disputata reliquit, studiosis eloquentiæ adolescentibus explicarem. Hæc igitur mihi commentanti, peneq; ad finem iam perducenti, nescio quo meo fato accidit, vt quidam me veteres necessarij, & familiares salutandi gratia conuenirēt: quibus cum id exponerem, quo essem occupatus

Ad Lectorem.

patus, nouum mihi laborem, & longè quidem imparem viribus meis, quod multis quidem à me precibus impetrauerant, in valetudinem meam parum miserati, non sine detrimento salutis meæ, & iactura fortassis honoris addiderunt. Atqui ingentē me theologorum initurum esse gratiā mihi dicebant, si de ratione Concionandi quid ego sentirem literis mandarem: quod mihi quidem facile esset, quoniam hoc totum opus maxime oratorium esset. Recepi, me illis in hoc argumenti genus & quòd graue esset, & quòd concionatoribus ad obeundum munus suū cum primis videretur esse necessariū, quoad per valetudinem meam liceret, diligenter elaboraturum. Magnum quidem

B 5 opus

Ad Lectorem.

opus suscepi, sed curabo, quando semel id à me amici mei extorserunt, quibus ego nihil quod honestum esset, negare debui, ut huius totius questionis opus aliquod extet. Quanquam me ab scribendo celebris Erasmi fama deterrebat, qui quatuor de modo concionandi libros iam olim foras emisisset. Verum quum ij libri inquisitorum nota iniusti, repulsiq; fuerint, ut neq; eos legere, neque domi habere Hispanis hominibus liceret, à proposito meo discedendum non putavi. Accessit præterea illud, qd præcepta rhetoricæ quæ duobus libris continerentur, paucis essent diuinæ scripturæ illustrata exemplis: modumq; concionandi, quod maximè fieri oporteret, ad veterem Ciceronis dicendi

Ad Lectorem.

cendi usum minimè referret. Tractarunt post Erasmus hoc ipsum argumentum Laurentius à Villauicentio & Alfonsus Orosius monachi Augustiniani, doctè quidem, ac luculenter, ut par erat ab his viris tractari, quorum alter apud theologos Louanenses propter ingenij, doctrinæque præstantiã in summo haberetur pretio, alter propter egregiam dicendi facultatem, concionator regius sit creatus: Verum ita hoc argumentum persecuti sunt, ut partes aliquot mihi relinquerent, quas ego latius amplificare, & de more oratorum expolire possem. Nuper autem Andreas Semperius medicus Valentinus, librum de sacra ratione concionandi editum ad me misit, qui vnus huic muneri par

Ad Lectorem.

par esse poterat, quoniam insignis fit rhetor, & literas humaniores, artēq; dicendi valentiæ profiteatur, nisi breuitati studens, multa etiam necessaria prætermisisset. Itaq; cū locum mihi aliquem ad scribendum patere viderem, librum vnum breui tempore perfeci, quo totam concionandi rationem (vt ego arbitror) complexus sum: quam ad veterem orādi methodum, qua Græci, latiniq; oratores vterentur, referendā putauī. Hūc autem librum superiori commentario de Tribus dicendi generibus, siue de recta informandi styli ratione, eade causa adiunxi, quoniam fundamentum totius huius rationis concionandi, positum esset in optimo dicendi genere. Qui locus est à me vno libro
pro

Ad Lectorem.

pro viribus perpurgatus, vt quæ esset recta informandi styli methodus à nemine non intelligi posset. Neque enim huius quæstionis disputatio esset plenè, cumulateq; perfecta, nisi priori loco ingressus essem de optimo dicendi genere, de formandaque eloquentia scribere. Sed quanquam huic toti quæstioni his meis commentarijs esset abunde satisfactum, tamē concionatores qui ad summam dicendi laudem aspirant, his non debent esse contenti: quin potiùs de meo cōsilio se totos Demostheni, & Cicero- ni, atq; alijs græcis, latinisq; authoribus addicent: in quibus post diuinæ scripturæ cognitionem, conciliorū decreta, sanctorum patrum sæpe repetita volumina, omne suum studiū,
operam

Ad Lectorem.

operam, & diligentiam ponant, vt eloquentiam, quam tantopere expectunt, horum imitatione aliquādo adipiscantur. Hoc quidem illi facient exemplo Iustini martyris, Gregorij Nazianzeni, Basilij Magni, Ioannis Chrysostomi, Clementis Alexandrini, Eusebij, Cypriani, Tertulliani, Arnobij, Lactantij Firmiani, Augustini, Hieronymi, qui cum religione christiana ethnicorum literas, atque eloquentiam coniunxerunt. Neque verò existimet theologus, se iam idoneum, mirificeque ad concionandū paratum esse, si Aristotelis tantum dialectica, & vnus, alteriusue authoris scholastici quæstionibus munitus fuerit: est enim illi totius antiquitatis repetenda memoria, historia-
rum

Ad Lectorem.

rum tenenda cognitio, multarum, maximarūq; artiū habēda scientia: Illud præterea oportet, nullum esse poetam, nullū historicum, nullū oratorem, quem non ille degustauerit. Nam quæ (malum) dementia est, ne dicam impudentiam, velle quenquā hominem, nondum triuiales scientias ingressum, sacrosanctum Christi euangelium prædicare? Utinam veterum Romanorum consuetudo adhuc extaret, in moribusque nostris permaneret, ineptos, indifertosque oratores aduersis acclamationibus interpellandi. Quod si hoc in more nostro positum esset, multi sanè concionatores aduersas acclamationes pertimescentes, in suggestum non auderent conscendere, vnde

Ad Lectorem.

vnde compertum haberēt, sibilis, & cachinnis cum dedecore se esse eijciēdos. Sed iā receptui oportet canere, ne dum de paucis indoctis adolescentibus querimur, de doctis etiam, ac præstantissimis cōcionatoribus, immeritò queri videamur. Nollemque vt quisquā molestè ferat, hæc tam liberè à me dici: nam testor Deū immortalem, nullius me hominis aut odio, aut inuidia, aut similitate in hūc sermonē incidisse: sed vt politioris potiùs literaturę studio, cōcionatorū bencuolentia, pietate incredili erga patriam flagrans, ad capeſſendas bonas literas Hispanos meos exhortarer. Quare tenera puerorum ætas gręcæ, latinæq; linguæ nitore, & elegantia imbuenda, atq; informanda principio

Ad Lectorem.

cipio est: quam si semel barbaries occupauerit, nunquā postea cum aduſtior iam, & robustior fuerit, eam maculam quæ in prima literarū institutione insedit, atq; inueterauit, delere stylo poterit. Noui ego quā plurimos nostræ nationis homines, acutos dialecticos, præstantes philosophos, diuinos theologos, nō vltra tamē schoſtasticos authores progressos, qui si humaniores literas, linguarumq; peritiā essent edocti, in alios quidem Augustinos, & Hieronymos fortassis euasissent. Nam vnde quæſo tantam dicēdi vim, & orationis vehementiā nactus est Gregorius Naziāzenus, nisi ex Demosthenis Attica diuinaque eloquentia, ad cuius se imitationem totum à puero dedit? Ex quo itē alio

C eloquen

Ad Lectorem.

eloquentiæ fonte illa tãta orationis
suauitas, quantã in Basilij magni cõ-
cionibus admiramur, tã copiosè pro-
manauit, quã ex Isocratis ludo, atq;
officina? Vnde illa Chrysofomi tam
profusa eloquentiæ vbertas, tã diues
lingua, & aureus orationis fluuius ex-
titerunt, nisi ex multis oratoribus
græcis, quos didicit, hausit, expressit?
Atq; vt ad nostros veniamus, vnde di-
uus Augustinus longos illos styli am-
bitus, & circumductas periodos imi-
tatus est, nisi ex Marci Tullij oratio-
nibus, quas nõ modò legit, sed publi-
cè etiã Romæ, & Carthagine enarra-
uit? vnde diuus Hieronymus tam ter-
sum & ornatum stylum sibi cõpara-
uit, vt auderet Erasmi⁹ dicere, quibus-
dam eum virtutibus oratorijs supe-
riorem

Ad Lectorem.

riore Cicerone fuisse, nisi quia se totũ
ad Ciceronis, & Demosthenis imita-
tionẽ, & exẽplũ retulerit? Prætereo La-
ctantiũ Firmianũ, Ambrosiũ, Grego-
riũ, diuum Leonẽ papã, qui ethnicos
authores cunctis bonis artibus, ac dis-
ciplinis spoliarũt, vt ad illustrãdas di-
uinas scripturas apti, atq; idonei esse
possent. Quare optarẽ ego eos oẽs,
qui muneri cõcionãdi destinati sũt,
vt ad horũ sanctissimorũ virorũ, qui
lumina, & ornãmẽta christianæ reli-
gionis extiterũt, imitationẽ, & ima-
ginem vitam suã, & studia institue-
rẽt: vt nõ solũ in Hispania Chri serua-
toris nr̃i sacrosanctũ euangeliũ, aptè,
atq; decenter prædicarẽt, sed in fines
vsq; orbis terrẽ cũ ingẽti auditorũ fru-
ctu, & magna sua laude, personarẽt.

C 2

Ad

AD ERVDI-
TISSIMUM ET ELO-
quētissimum virum, Alphonsum Gar-
tiam Matamorum, Simonis Cu-
gnæ, Riberæ, Lusitani
epigramma.

*Dum iuuenē eloquij splendētibus induis armis,
Et iacere altisono fulmina ab ore doces,
Quod præstare solēs, id mira præcipis arte,
Dulceq; Nestoreo fundis ab ore melos.
Iure igitur Matamore tui dum pectoris omnes
Thesauros promis, deliciasq; meras,
Te solum spectat, te solum suspicit orbis,
Te solum eloquij iudicat esse patrem.
Mutatisq; notis meritò tibi Gartia posthac
Gratia, pro veteri nomine nomen erit.*

ALIVD EIVSDEM EPI-
gramma, ad lectorem.

Ut quondã Antæus terræ omniparētis alūnus,
Viribus, & mira dexteritate potens,
Luçtando quoties defectus viribus esset,
Membraq; difficilis frangeret ægra labor,
Maiores animos, duplicato robore vires,
Lassus ab herbosa concipiebat humo.
Nam quoties fessus genitalia tangeret arua,
Materno stratus languida membra sinu,
Acrior, & solito violentior ibat in hostem,
Omnia collecto robore concutiens.
Sic qui sensa animi cōcinnè expromere nescis,
Distincteq; suo dicere quæq; loco.
Si magni exoptas fieri Ciceronis alumnus,
Et regere arbitrio plena theatra tuo,
Has pete diuitias, hæc clara volumina versa,
Inuigila his noctes, inuigilaq; dies.
Nam velut Antæus, vires animumq; resumes,
Hos quoties tanges lector amice libros.

INDEX

QVAESTIONVM, QVAE
in hoc tractantur com-
mentario,

- QVòd tria sint genera dicēdi, in qui-
bus versari debet orator, vt fit in ar-
te dicendi summus. Caput. 1
Quid sit stylus, & quibus nominibus ap-
pellatur. Caput. 2
De tenui dicendi genere, siue de stylo
humili. Caput. 3
De genere dicēdi intermedio, siue tem-
perato. Caput. 4
De sublimi, & graui dicendi genere.
Caput. 5
Quod sit optimū dicēdi genus. Cap. 6
De numeris, & periodis. Caput. 7
De particulis circumducentibus perio-
dum. Caput. 8
De puritate sermonis latini. Caput. 9
De varijs styli formis ex Hermogene.
Caput. 10
De imitatione Ciceronis. Caput. 11

QVOD TRIA

SINT DICENDI GENE-

ra, in quibus versari debet orator,

vt in arte dicendi sit

summus.

CAPVT. I.

MARCVS Tullius

Romanæ facundię
facilè princeps, tria
in vniuersum dicē-
di genera cōstituit:
à quibus cū omnis
eloquentię vis, ceu
ex vberimis peren-

nibusq; fontibus promanaret, tum vni-
uersa informandi styli ratio continere-
tur: quam nemo quidem ex latinis ora-
toribus ante ipsum Ciceronem affecu-
tus fuerat. Nam qui etate Craffi, & An-
tonij, nomē aliquod ex eloquētiæ lau-
de sibi cōpararunt, cū ad hanc dicen-

C 4 di

di varietatem, propter quam ad tantum honorem viuente Cicerone ascēdit eloquentia, aspirare minimè possent, cunctas res natura, & dignitate dispares, & lōgè lateq; dissimiles, vno orationis filo pertractabant. Cicero verò, quę eius vnus inter cūctos Latinos immortalis gloria fuit, parem rebus orationem, & equalem omnino reddere cœpit, cum parua submissè, mediocria temperatè, & summa grauitè, nouo quidem, & inaudito Romanis exemplo, diceret: unde tria illa dicendi genera fluxerunt, tenue, intermedium, & summū, sine quibus nemo Ciceronis iudicio potest esse omni laude cumulatus orator. Neque enim me latet innumerabiles, ac penè infinitas dicendi formas in diuersis hominibus passim animaduerti, quas nō rerum vlla quidē differentia constituit, sed hominū potiùs varia, multiplexq; natura, in Rhetorum scholas, & in forum, atq; adeo in orbem ipsum inuexit. Vt enim sua est cuiq; homini facies, vt sua cuiq; vox, vt suus postremo cuiq;

genius

genius, & totius corporis diuersus est habitus, ita quidem sua est cuiq; homini dicendi forma, ab ingenio cuiusq; & natura fluens, grauis, leuis, hilaris, mœsta, vehemens, lenis, breuis, copiosa: atq; vt multa breui oratione complectar, tot sunt dicendi formæ, styliq; discrimina, atq; characteres, quot sunt homines ipsi, qui loquuntur: vt qui de ijs velit dicere, multa quidē ille de hominibus fortassis dicet, sed de re ipsa parum: propterea quod hæc tam fusa, & tam latè patens, multiformisq; styli varietas, citra illorū triū dicēdi generū rationē nunquam excurrere poterit. Verat se orator in omnes partes quantum volet, mutet se in varias subinde figuras, induat nouos dicendi habitus, occurrat nobis modò letus, modò tristis, modò facetus, & urbanus, modò horridus, & durus, tentet dicendo omnia, cūcta experiatur stylo, vel aliorū vestigia imitatus, vel suo potiùs indulgens ingenio, nunquam sic ab his tribus dicendi figuris se disjunget, quin in vnā ex illis

C 5 tribus

Liber primus,
tribus cōtinuò incidat, aut in tenuem,
aut in summam, aut in mediam ex his,
& quasi temperatā. In his singulis mul-
ti, & priscis temporibus, & nostra, pa-
trumq; memoria, viri excellētes florue-
rūt, vt erat cuiusq; hominis ingenium,
aut ad submissam eloquentiam propē-
sum, quę vulgò Attica dicitur, cuius to-
ta vis in subtili quadam, & pressa, dilu-
cidaq; oratione posita semper fuit: aut
ad equalem, & temperatam dicendi ra-
tionem, quę vno semper tenore fluit:
aut ad sublime illud, & grandiloquū di-
cendi genus, quod amplitudinem, ve-
hementiam, copiam, varietatem cum
sententiarum grauitate, maiestateq; ver-
borum ad permouendos animos re-
quirit. De horum itaq; dicendi gene-
rum informatione pauca dicere aggre-
diar, quòd equidem putem, huius quę-
stionis disputatione, quam plurimis
adolescentibus eloquentię stu-
diosis me valde grati-
ficaturum.

QVID

QVID SIT STYLVS, ET
quibus nominibus appelletur.

CAPVT. II.

Eteres authores qui elo-
quentiæ præcepta lite-
ris mandarūt, varijs no-
minibus stylum appel-
larunt: nam phrasim,
dictionem, characterē,
filum orationis, habitum orationis, te-
norem, formam, & figuram dicēdi, ap-
pellatione quidē varia, sed sensū eodē,
dici prodiderunt. Est enim stylus habi-
tus orationis à cuiusq; hominis natura
fluens, qui inuentionem, dispositionē,
& eloquutionem, artificiosè cōprehen-
dit. Quocirca barbari homines, & qui
vindę, cōpositeq; orationis leges igno-
rant, stylum non habent. Quo certē fit,
vt imperitorum hominum phrasim ni-
hil nobis adiumēto esse possit ad iudi-
cādum de authoribus, quoniam incer-
ta est, & soluta vagatur, nullis compositi-
onis,

tionis, aut informatæ præceptis, aut astricta legibus: eloquentium verò nullus certior index ad cognoscendos, explorandosq; authores, quàm stylus esse potest: qui quâquam vel pro ætate, vel pro argumenti natura, vel studio, vel profectu vel pro animi habitu nō nihil varietur, nunquam tamen sic faciē omnino mutat, vt dignosci non queat. Alia est quidem Ciceronis oratio in philippicis orationibus, quas senex scripsit, quàm in verrinis actionibus, quas iuuenis elaborauit: & alio dicēdi genere defendit Milonem, quàm quo differuit de officijs: & multò quidē eloquentius informat oratorem suum, quàm præceperat de inuentione rhetorica: sed ita his de rebus tractat, vt facilē agnoscas authorem. Nam in excellentibus, præstāntissimisq; authoribus nulla de stylo potest esse dubitatio: in mediocribus fortassis hēsitare interdum de stylo nō est ignorantie tribuendum: propterea quòd in viris illis magnis, & excellentibus ingenij vis, doctrine magnitudo, eloquentia

eloquentia singularis, alięque dotes eximie, & admirabiles stylū reddūt inimitabilem: quemadmodū Apellis manū, quam vel primo quidem aspectu propter artis præstantiam, nemo non pictor olim nouit, imitari tamen aliquis si conaretur, nunquā sic penicillo eam exprimere potuit, vt pro Apelle recipe retur: exhibet enim semel totius animi simulachrū oratio ipsa, neq; secus quā in corporum propagatione parentum habit⁹ in liberis representatur: ita quoties ingenium exertis viribus gignit aliquid, oēs mentis notas illic licet agnoscere. Quare qui stylum certum esse iudicem ad cognoscendos authores negāt, veterem profectò regulam receptā etiam ab his, qui eloquentiam cum vitę integritate, & religione coniunxerunt, turpiter abiiciūt. Nam quis obsecro in Cicerone, in Cæsare, in Liuiio, in Quintiliano, & in sanctissimis, eloquentissimisq; viris Hieronymo, Augustino, Ambrosio, Cypriano, Lactantio, qui omnibus styli ornamentis vsi fuerunt, non

Liber primus,

non cōtinuò quibusdam insignibus, & priuatis notis eorum scripta ab alijs internoscant? At mihi dices, omnia mutat ætas, & affectus animi varius genus dicendi contorquet: tum imitationis studium in aliorū mores, & ingenia imitatores abire cogit. Sunt præterea non parum multa, quæ quotidie in stylo varientur, quoniã nulla res est; in qua maior varietas esse possit. Ego verò naturam hominis perfici posse, nouisq; deinde cumulari ornamentis non diffiteor, inuerti verò, omninoq; mutari, nunquã mihi quisquã probabit. Cicero enim studio, exercitatione, ætate, multum à primis illis eloquentiæ rudimentis cum Roscio patrocিনatus est, seipsum postea subduxit, oratorq; perfectus, omnibusq; numeris absolutus euasit: ita verò orationem suam locupletauit, & genus dicendi moderatus est, ut ingenium expoliret, naturam autē non labefactaret. Summa itaque propositi mei est, non temerè eos facere, qui de authoribus sententiã ferunt, phrasi & stylo

De formando stylo. 24

stylo persuasi: vel quòd sius cuiq; sit stylus naturæ quibusdam notis distinctus, ac insignitus, ita vniuscuiusq; hominis naturæ, ingenioq; aptus, ut nō alia re magis animi mores prodantur, ingenium demōstratur, affectus cuiusq; hominis & propensio naturæ proferantur, quàm oratione, aut soluta, aut vincta, & contexta, quæ stylus vulgò nominatur. Hic enim est magni laboris, in quo vno excolendo, & formando, totã vitam magni cum primis & excellētes viri consumpserunt: ex quorum numero vnus fuit diuinus Plato, qui cum esset alterum, & octogesimū annū natus, poliendo stylo mortuus est. Hūc Theophrastus imitatus, à diuina phrasi nomen est adeptus, cū antea Tyrtamus, ut refert Diogenes Laertius, appellaretur. Nec minorē laudem ex aureo orationis flumine diuus Chrysostomus reportauit: quē vtinã Græci, Latiniq; oēs scriptores postea sequuti essēt: haberemus hodie theologos nostros multò elegātiōres, quã eorū scripta demonstrant.

De

TRIA esse dicendi genera, cum Ciceronis, tum etiam Homeri, veterumq; authorum testimonio, atq; exemplo constituimus. Quam quidem tripartitam diuisionem ipsarum rerum natura (vt superiore capite diximus) perspicue demonstrauit. Nam omnia quae dicenda subiiciuntur oratori, aut sublimia sunt, aut humilia, aut intermedia. Quae autem & eloquendi genera rebus aptari debeant, & eloquutionem citra rerum decorum contemnat orator, tot dicendi species esse necesse est, quot rerum dicendarum genera constituuntur. Primum igitur dicendi genus, quod tenue, humile, & gracile appellatur, reliquorum generum velut fundamentum quoddam est, propterea

rea quod in sola elegantia, & sermonis puritate positum esse videtur: caeteris vero dicendi formis praeter linguae proprietatem, quae prima orationis virtus est, ornatu & amplitudinem adhibere solet orator. Stylus autem humilis & infimus, cum rebus, & verbis constet, sententias omnes habet humiles & vulgares, quae verborum itidem compositione tenui, & ornatu humili vestiuntur. Atque gracili filo texuntur partitiones, definitiones, descriptiones, interpretationes. Ad eandem tenuitatem referuntur diuisiones, colloquia, & leuium rerum narrationes, leues narrationes intelligo, eas, quae iocantur: haec sane omnia nihil aliud volunt, quam pure, & dilucide, & usitato sermone monstrari. In hoc tenui dicendi genere, summam laudem omnium veterum scriptorum testimonio, Iulius Caesar promeruit: qui commentarios Gallici, civilisque belli, tanta puritate & veritate sermonis latini conscripsit, omni veste oratoria detracta, vt maiore quidem non posset Cicero. Epistole ferè omnes

Ciceronis ad Atticum, & septimus epistolarum liber ad Trebatium in tenui orationis figura, humiliq; stylo versantur. Vergilij etiam æglogę, & comœdię omnes Terentianę, & Plautinę, tenui orationis filo sunt contextę. Ciceronis orationes pro Quintio de societate, & pro Aulo Cecinna defundo, pro Roscio Comœdo de debito, graciles, & submissę sunt. Quod si Georgius Trapezuntius intelligeret, nunquã quidem pronunciatet, omnes Marci Tullij dictiones arduas, & sublimes videri. Est quidem hæc in stylo humili summopere seruãda methodus, vt nullis amplificationib⁹, nullis digressionibus, nullis locis communibus, nullis aut amplis, aut sonantibus verbis, nullis comprehensionibus, nullis deniq; neq; longis, neque plenis periodis vtatur orator, sola sermonis proprietate, & elegãtia contentus. Maiora verò si crepet, & plenis quod aiunt faucibus buccinetur, in illud continuo vitium incurret, cuius est apud Martialem festiuum exemplum.

Non

*Non de vi, neq; cade, nec veneno,
Sed lis est mihi de tribus capellis,
Vicini queror has abesse furto,
Hoc iudex sibi postulat probari:
Tu Cannas, Mithridaticumq; bellum,
Et periuria Punici furoris,
Et Syllas, Marios, Mutiosq;
Magna voce sonas, manuq; tota.
Iam dic Posthume de tribus capellis.*

Vcundissimè sanè Martialis Mutium irridet, qui cùm tenuẽ causam de tribus capellis defenderet, digrederetur longius à controuersia, & magna illustrium clarorumq; virorum nomina, & prælia sonaret. Addit præterea Cicero submisso dicendi generi acumẽ, iocos, sales, venustatẽ: ex quo vno genere qui vocantur Attici, ad omnem sermonis gratiam politi, & limati prodierũt. Nã Atticos vulgus nominat omnes authores acutos, terfos, & elegãtes: qui venusta quadã breuitate omnia dicendo comprehendunt. Atq; hoc errore quã plu-

D 2 rimã

rimi homines persuasi, submissum genus dicendi totis viribus exprimere conantur, quoniam putant idem esse Atticè dicere, quod pressè, & eleganter dicere. Verū Cicero in libro de perfecto oratore, omnē hanc controuersiam perspicuam fecit: qui nihil esse aliud Atticè dicere ostēdit, quā pro rei natura dicere. Neque enim Atticus is erit existimandus, qui vno semper orationis tenore fluit: sed qui subinde pro natura rei mutat stylum: quam quidem præstantem, diuinamq; laudem, vni Demostheni inter omnes oratores Græcos Cicero tribuit: quem verè Atticum appellat. Quòd si hoc loco me quisq; roget, quid sit Ciceronianè dicere, idem ego non temerè fortassis respondebo, nimirum Ciceronianè dicere, idem prorsus esse, quòd pro rei natura dicere. Quæ vna quidem res in causa est, vt sæpe in graui, sublimiq; causa, partēs quasdam humiles, & tenues apud Ciceronē inueniamus. Cuius modi quidē illud est in causa Milonis: age verò quæ erat, aut qualis

qualis quæstio, heus vbi Roscio, vbi Casca, Clodius insidias fecit Miloni? fecit, certa crux, nullas fecit, sperata libertas. Quæ certè phrasis ab stylo comico nihil differre videtur. Illud itaq; est Atticè, & Ciceronianè dicere, quod omnes eloquētię partes attingit. Huius sanè interpretationis summa est principi eloquētię Ciceroni habenda gratia, cuius auctoritate sciolos omnes, & contentiosos homines refellemus, qui Atticum genus esse putāt, quicquid est humile, tenue, iocosum, facetum, pressum, limatum, acutum, præterea nihil. Tota igitur nostra hæc de stylo tenui disputatio huc spectat, vt certā huius generis methodum tradamus, quam in dicendo, & scribendo sequantur adolescentes, qui magno animo eloquētiā ingressi, ad eius culmē quotidiana exercitatione aspirant. His tenuem oratorē talem depingimus, qualis à Cicerone in suo oratore elegāter exprimitur. Tenuis orator (inquit Cicero) modò sit elegans, in faciēdis verbis non erit audax,

Liber primus,

sed in transferendis verecundus & parcus, & in priscis, reliquisq; cum verborum, tum sententiarum ornamētis demissior, trāslatione fortasse crebrior, qua frequētissimè sermo omnis vtitur, non modo vrbānorum, sed etiam rusticorum. Indicaui etiam authores, quos nobis in stylo tenui ad imitandum proponemus: nam opus est oratori futuro imitatione, quę quod præceptis deest, implet, & quod habent præcepta, confirmat. Authores verò quos imitabimur, ab vna, aut altera sententia non continuò iudicabimus, aut submissè, aut temperatè, aut grauitè egisse, nam nostra nos falleret ratio: à toto autem corpore, vel à tota parte iudicanda est potiùs forma dicendī. An ideo Vergilium tenuiter cecinisse bucolica dicemus, quod versiculus est tenuis?

Fronde super viridi, sunt nobis mitia poma.

Haudquaquam: sed illorum bonam partem humili materia, & eloquutione confecit, interiecit enim aliquando optimos versus, qui in canēda heroum maiestate

De formando stylo. 28

maiestate non dedeçant. Porrò in Vergilij æglogis, in quibus nihil ferè est, quod opilio nō intelligat, quędam interdum inferuntur à poeta, quę non ab alijs, quā à viris doctis intelligi queunt. Quod idcirco summus poeta mihi fecisse videtur, aut vt veterum morem referret, aut vt tēporis decorum seruaret. Constat Enim rem pastoralē in honore maximo olim fuisse, & in ea versatos esse viros egregios, qui non ignorarent sciētiā naturę. Qua ratione motus Vergilius intexuit, nō exposuit multa, quę physici disputata suis libris reliquerūt. Sunt enim hęc maiora vulgo rusticorum, quod significat, hoc versiculo Vergilius Maro.

Sicelides musæ paulo maiora canamus.

Verum vt hęc ita sint, nō protinus ab his, quę rara sunt iudicium de authore & de stylo est faciendum: nam nemo est tam indoctus, vt rem pecuariam velit ascendere, quò heroicę grauitatis amplitudo peruenit. Hęc sanè habuimus quę de methodo styli tenuis dicerem?

D 4 De

Liber primus,
DE GENERE DICENDI IN-
termedio, siue temperato.

CAPVT. IIII.

GENVS dicendi medio-
cre legitima quadam ra-
tione equabile, & tem-
peratum Cicero appel-
lat, quia vno orationis
tenore, & placido, amœ-
noq; orationis decursu, quieto amni si-
mile fluit. Id verò quinq; orationū ge-
neribus ab eodem summo oratore ac-
cōmodari solet: nā laudationes, exerci-
tationes declamatorię, historię, panc-
gyrici, & quę in genere epidiſtico ver-
santur, hoc vno intermedio, & dulci o-
rationis genere tractari debēt. Sūt enim
hęc genera pulsa foro, & sola ferè inspi-
ciēdi causa ad ostentationē inuēta, qui-
bus hęc est à Cicerone præscripta me-
thodus, vt dulce sit hoc orationis genus
& solutū, & fluens, hoc est sine cōtentio-
ne, & sine argumētis, copiosum deinde,
& à

& à perpetua narratione nihil omnino
abhorrens. Quare tota hęc phrasis quæ
temperato generi tribuitur, in copia, &
amplificatione maximè consistit, quo-
niã res, quas exponit, omni ratione co-
natur amplificare, & quã maximè extol-
lere: quẽadmodum Cicero in oratione
pro Marco Marcello res gestas Cęsarıs
diuina quadã copia, & aureo orationis
flumine exornauit: & in lege Manilia
nō solū summa rerū, & verborū ampli-
ficatione Cnei Pōpei laudes est profe-
quutus, sed acutis etiã sentētijs oratio-
nes illas multò suauiores fecit. Atqui
est illa ad laudē in oratione pro lege Ma-
nilia, arguta sentētia: fuit profectò qui-
busdã summis viris quẽdã ad amplitu-
dinē, & gloriam diuinitus adiuncta for-
tuna. Rursus illa: quo minus incerta est
hominum, ac minus diuturna vita, hoc
magis respublica, dū per deos immor-
tales licet, frui debet hominis vita, atq;
virtute. Ad vituperationē rursus, est il-
la: neq; enim potest is exercitum conti-
nere imperator, qui seipsum non cōti-

D s net:

net: neq; seuerus esse in iudicando, qui alios in se seueros esse iudices nō vult. Verba deinde debēt esse in hoc genere plena, & sonantia, vt illa in eadem oratione: hic miramur hunc hominē tantum excellere cæteris. Et illa: nunc imperij nostri splendor illis gentibus lu-
cet. Porrò vsurpabit in hoc genere orator eas omnes figuras, quę iucunditatem, amplitudinem, & suauitatem afferunt. Cuius modi sunt similiter cadentia, similiter desinētia, articuli, gradationes, agnominationes, antitheta, metaphora: reddet paria paribus, relata relatis, & id genus schematis orationē suā exornabit, floribusq; consperget, vt pōpe, & ostērationi lōgè aptior esse videatur, quā palēstre, & cōtētionis: nā hę sūt exornationes, quib⁹ in genere tēperato & demōstratiuo frequēter vtimur. Illud rursus erit operæ pretiū paucis explicare, quibus nimirū orationis partib⁹ hoc sedatū, & dulce dicendi genus maximè cōueniat. Nam quāuis lenis, ac temperatus stylus in omnes se demonstratiuę orationis

orationis partes latè diffundat, sunt tamē earū quędā, quę omnium maximè stylū sedatū requirant: vt exordia, & narrationes, quib⁹ honesta, verecūda, tracta, & suavis oratio est omnino accōmodāda. His locis ambitu, atq; lōgis, plenisq; periodis vtēdum erit. quę præterquam quod dignitatē & amplitudinē orationi cōciliāt, illud etiā præstāt, vt lenior, ac remissior fiat oratio, qualem in causarū principijs, & narrationibus sæpissimè à Cicerone vsurpari video. Hoc loco pauca mihi de stylo historicodicēda sunt, opportunā à Cicerone occasionē naçto, qui historiā ad tēperatū dicēdi genus referendā putat: cui oēs eloquētię flores, cūcta ornāmēta, styli suauitates, lepōrē, vniuersas deniq; delicias, quę cū comi, urbanaq; seueritate nō pugnāt, nō modò nō adimit, sed velut propriā supellectilē reddēdā præcipit. Is enim ad Atticū scribēs, historiā de rebus gestis in suo consulatu se græcè texuisse testatur, in quā Isocratis myrothecia, & discipulorū Aristotelis arculas se pfudisse gloria-
tur.

tur. Contra vero inculti, horridiq; styli Atticum notat, qui cum eiusdem argumenti historiam conscribendam susciperet, sine vllis eloquentiæ ornamentis aridam, & ieiunam reliquisset. Idcirco Cicero nihil vnquam magis in votis habuit, quàm dari sibi à rebus publicis non nihil otij ad scribendū historiā, propterea quòd latini historici qui res gestas populi Romani ante Sallustium & Titum Liuium literis mandarunt, hac laude prorsus caruerunt, erāt enim breues, atq; ieiuni rerum enarratores: historiæ verò partes, aut ignorabāt, aut præstare non poterant: vel quòd hoc opus (vt ait Cicero) maximè oratorium sit, vel quòd magni cum primis viri, ac prudentissimi sit historiam conscribere. Quare nescio ego qua fronte quàm plurimi homines huic excellenti præstantiq; muneri se idoneos arbitrentur, cum non modò artem dicendi non didicerint, quæ sola hoc officium præstare potest, sed studium philosophiæ, reliquarumq; artium nobilium contempserint:

pserint: à quibus omnis ciuilis prudentia, quæ oratores, & historicos maximè decet, ad omnem orationis cōmoditatem proficiscitur. At video, quid mihi contra ab aduersarijs opponi possit, nā vno se tuebuntur Cæsare, qui commentarios de bello Gallico, atque ciuili sine his eloquentiæ lenocinijs conscripsit, quæ longiùs ab historia sua ablegāda putauit. Ego equidem Cæsari do quantum homini Romano in elegantia, & venustate, & latini sermonis proprietate dari vnquam potuit, nec existimo quenquam inter latinos extitisse, qui hanc laudem præripuisset Cæsari. Verùm ego non de latinæ linguæ puritate loquor, sed de partibus historie disputo, quæ vt plena, & perfecta sit, his omnibus ornamentis quæ enumerari cumulari debet: Cæsaris enim historia numeros omnes non impleuit. Nā illa Attica breuitas, qua præter cæteros latinos authores excelluit, copiam omnē abiicit, in qua multò magis, quàm in breuitate se ostendit eloquentia. Ex-

pressi,

pressi, quantum potui, mediij, ac temperati generis imaginem: quam facile cognoscet, qui non modò rem de qua agitur, cuius sit dignitatis cõsiderauit, sed numerosum, & profluens dicēdi genus explorauit: quod quinq; orationũ formis accommodatum esse diximus, inter quas historiam etiã (vt visum est Ciceroni) referendam multis de causis duximus. Exempla verò intermediij, ac temperati dicendi generis, passim apud Ciceronem inuenies. Nam vt omittã huius eloquentissimi viri officia, quæ stylo equabili, ac temperato ipse à se cõscripta fuisse testatur, duæ inter alias extant eiusdem authoris orationes pro Marco Marcello, & pro lege Manilia, absolutum, & expressum temperati, ac mediocris dicendi generis exemplum: Quòd si exemplorum maiorem copiã huius generis studiosi adulescentes desiderauerint, libros de philosophia editos à Cicerone diligenter euoluãt. Nã tres eloquendi formas imitatus est Cicero: tenuem in epistolis: mediam in philo

philosophia: grauem in orationibus. Iudicium hoc de Cicerone, à toto (vt dixi) corpore facimus, non ab vna, aut altera sententia, quæ nos planè in eam solum intuentes, decipere posset. Nam sunt permultæ Ciceronis epistolæ graui stylo compositæ: sunt non pauce cause tenues: sunt postremò multa intra vnã vel epistolam, vel orationem, quæ varias induunt dicendi figuras, & pro natura rei de qua agitur, subinde variant stylum. Verùm hæc vnus, aut alterius sententiæ varietas non continuò iudicium de toto opere factũ euertet, quod à themate scilicet, & à dignitate suscepti argumenti, ab vniuersaque operis structura expendendum est.

DE SVBLIMI ET GRANDILOQUO DICENDI GENERE.

CAPVT. V.

DE summo dicendi genere multò aliter iudicabit Cicero, quã vulgi homines mines

Liber primus,

mines existimare solēt. Nam quicquid est sententiarum varietate conspicuū, verborum flore iucundum, figuris pictum, iunctura molli, numerisq; fluentibus aptum, id demum indocti homines genus esse maximum, atq; sublime putant: eius certè vim, atq; naturam ornatu solùm, & orationis suauitate estimantes. Hoc igitur errore seducti, ineptum sanè, atq; prorsus ridiculū de Cicerone, Tito Liuiio, & Vergilio iudiciū faciūt: quos totos graues, totos arduos & sublimes arbitrātur. Atq; quò quisq; author dulcior, & ornatior est, eò quidem grauior, ac sublimior ab imperito vulgo iudicari solet: quòd quàm longè absit, à vero, incorruptoq; iudicio, vir eloquens, ac verè doctus euestigio deprehēdet. Nam si ex solo ornatu, & orationis floribus, ac dulci, numerosaque concinnitate, de styli grauitate, & magnitudine sententiā ferenda sit, in illa continuò incommoda incurreremus, vt Isocratis pigmenta, & myrothecia, & dulces illas styli delicias, quibus totas

De formando stylo.

33

tas suas orationes hic author conspersit, maiorum esse viriū, quàm Periclis fulgura, & tonitrua iudicaremus: essetq; Isocrates (si dijs placet) acrior, & vehementior orator Pericle: qui, vt Aristophanes dixit, fulgurabat, & tonabat, totamq; dicendo commouebat ciuitatē. Sed huic sententię protinus omnia theatra reclamarent, totaq; commoueretur Gręcia, egrè, molesteq; ferens tam grauem iniuriam Pericli inuri, cui Isocrates numeri, & concinnitatis magister præferendus putaretur. Ciceroni verò longè aliter visum est, qui arduum dicendi genus, appellat grandiloquum, amplum, vehemens, ornatum, varium, copiosum, graue, acre, ardens, & ad cōuertendos præterea animos instructum, & paratum. Hoc vno Cicero Catilinam à senatu, vrbeque Roma eiecit: Marcum Antonium fregit, atque debilitauit, & patrię hostem declarauit: Clodium terruit: Pisonē profligauit: hoc intonuit, fulminauit, sensus hominū, animosq; commouit. Cùm grauis orator Hortē,

E sius,

Liber primus,

fius, cū pater Curio, cūm aduersarij in stuporem rapti, aut cum pudore tacebāt, aut in maximos clamores erumpēbant, sibi eloquentiæ veneno ereptam esse memoriam. Atqui dictione ardentitum Cicero pugnabat, plurima frequentabat, humilia aspernabatur, verbis utebatur acerbis. Adumbraui quā- tum potui, imaginem styli grauis, sed in genere: nunc faciliorem huius summi generis methodum præscribam, vt habeant adolescentes viam aliquā magis certam, & compendiariā informandi styli, in graui, atq; sublimi dicendi figura. Tria igitur ad informationem summi dicendi generis breui commentatione persequar: primo enim loco ostendam quibus nominibus constitui informariq; debeat hoc dicendi genus, quod summum, & grandiloquum vocamus: proprijs deinde nominibus eas figuras referam; quæ ad huius generis amplitudinem magis facere videantur: illud postremo loco indicabo, in quibus orationis partibus præcipuè regnet stylus

De formando stylo. 34

stylus sublimis. Principio igitur illud erit pro comperto habēdum, ea omnia nomina sublimia esse, & ardua, quæ dignitate, & amplitudine splendescunt: vt apud veteres poetas nomina Deorū immortalium, cūm propria, tum communia: vt Deus, conditor, pater, regnator, genitor, numen, rex, omnipotens: Illa rursus quæ propria dicuntur, vt Iuno Minerva, Diana, Apollo, Mercurius, Hercules, Iupiter, & id genus multa, sine quibus etiam nūc Christiani poetæ sua poemata iacere aiunt, ideoq; ad carminis maiestatem suis subinde inserunt libris. Nam dicunt Cererem pro pane, Bacchū pro vino, Neptunū pro mari, Iunonem pro ambitione, Mineruam pro arte, Martem pro bello, Mercuriū pro eloquentia, Tellurē pro terra, Plutonem pro diuitijs. Quæ sanè nomina siue ex consuetudine, siue ex magnitudine propria, grauius & antiquius efficiunt poema. Ferunt præterea secūdas magnitudinis partes in hoc summo dicēdi genere nomina illustrium, & clarorum

rorum virorum, gentium, populorum, regnorum, montium, fluuiorum, vrbiū vt Cæsar, Pompeius, Hæctor, Achilles, Alexander. De nationibus, vt Perſe, Babylonij, Thraces, Galli, Itali, Germani, Hispani. Tertium poſtremò ſublinitatis locum obtinent nomina virtutū: vt prudentia, fortitudo, & quæ ex his ſequuntur, triumphus, victoria: nomina quoq; magistratum, vt conſul, dictator: quibus iunguntur nomina animalium nobilium, vt tigris, leo, elephanteus, aquila: atq; vt rem fuſam & latè patentem in pauca cōtraham, ardua ſunt cuncta nomina rerum maximatū, vel quantitate, vel pretio: vt cælum, ſol, luna, aſtra, ignis, aër, aqua, terra, ventus, flumen: & illa quæ pretio æſtimantur, vt aurum, argentum, æs, crater, patera, gemmæ, marmora, ſtatue: ſunt enim hæc omnia & ſublinitate præſtātia, & ſplendore quodam inſignia: quæ mirū in modum grauem, & ſublimem efficiunt ſtylū. Huius fanè generis illa oratio fuit, quæ apud Titum Liuium libro ſeptimo

ſeptimo primæ decados eſt à Lucio Camillo habita, qua vir ille præſtantiffimus facilè impetrauit, ne Romani relicta vrbe Roma, migrarent Veios. Nam fuit in illa oratione plurimus ſermo de dijs laaribus, & tutelarijs vrbis Romæ, de ſolennibus, ſtatisq; ſacrificijs, quæ in aliū locum trāſferri nefas erat: tota deniq; oratio deorū immortalium, & ſacrorum populi Romani crebra, frequētīq; mentione vſq; adeò perfuſa refertaque fuit, vt pondere, ac grauitate ipſarum rerum tribunos plebis, qui Romanos ad deſerendam urbem ſolicitabant, à ſententia ſua deiecerit. Iam verò oratio Ciceronis pro Cornelio Balbo tota vndiq; ſpirat grauitatem, vt quæ in ſummo eloquētīę gradu fuerit à Cicerone conſtituta: in qua vt tacitus præteream multa, quæ de legibus, de fœderibus, de more etiā populi Romani in aſciſcendis exteris hominibus in ſuam ciuitatē diſputantur, de quibus diuite quadam vena, & aperto, plenoq; eloquentiæ canale Cicero eſt elocutus: illud vnū ex

eadem oratione summi dicendi generis exemplum referam, in quo ego existimauerim circumfusam turbam exclamasse: nam id etiam Fabius Quintilianus ad eius orationis commendationem memorię prodidit Sic enim Cicero habet. O nomen nostri imperij, ô populi Romani excellens dignitas, ô Cnei Pompeij sic longè, lateq; diffusa laus, vt eius glorię domicilium communis imperij finibus terminetur: o nationes, vrbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, testes Cnei Pompeij, non solum virtutis in bello, sed religionis in pace. Vos denique mutę regiones imploro, & sola terrarum vltimarū, vos maria, portus, insule, littora. Quæ est enim ora, quę sedes, qui locus, in quibus non extent huius cum fortitudinis, tum verò humanitatis, tum animi, tum consilij impressa vestigia? Licebat mihi ex oratione pro Rabirio perduellionis reo, in qua Cicero maiestatem populi Romani expressit, grauis figuræ exempla non pauca afferre, ad quã mihi potius visum est adolescen-

lescentes remittere, quàm totas Ciceronis exemplis implere paginas. Sūt præterea Ciceronis complures orationes, quas qui ad sublime dicendi genus contendit, incredibili studio, & diligentia imitari debet. Sed quãquam his præceptis futurū oratorē informamus, nō tamen ab re fuerit, ex principe poetarum Vergilio vnum saltem totius præstantię, atq; magnitudinis exemplum hoc loco præscribere. Atqui sic Vergilius sexto libro suę Aeneidis cecinit.

*Principio calum, ac terras, cãposq; liquenteis,
Lucentemq; globum lunæ, Titaniaq; astra,
Spiritus intus alit: totãq; infusa per artus
Mēs agit molē, & magno se corpore miscet.
Inde hominū, pecudūq; genus, vitæq; volantū,
Et quæ marmoreo fert mōstra sub æquore pon-
Igneus est ollis vigor, & celestis origo. (tus.*

AE C sanè carmina rerum,
ac verborum pondere excel-
lunt, specimenq; habēt sum-
mi generis dicendi. Verum

E 4 omitto

omitto Vergiliū, & reliquos poetas heroicōs, qui nihil aliud profectō sonare vidētur, quā nomina Deorū immortalīū, claros & illustres viros, & Martis horrentia bella: ex quorū lectiōne maxima eloquētię ornamenta licebit rhetorice artis studiosis sibi comparare: sed vt ad methodum informandi stylū grauem reuertar, illud quod quāplurimis adoleſcētibus negotium faceſſit, summa breuitate percurram. Nam id cum admiratione, à nōnullis quæri video, quī fieri possit, vt ardua & sublimia sint ea nomina, quæ à pastoribus, & a mulierculis, à pueris, & à vulgi hominibus frequenter vsurpari solent? Quod certē mirum videri non debet alicui: nam res arduas vulgus admiratur, & ab infantia earum nomina didicit, subindeq; loquitur deos, ritus, mores, nationes, vrbes, prefecturas, bella, prælia, fœdera, pacem, iura, leges: imò quātō res ipse magnitudine, & sublimitate præstant, tantō quidem magis notę cōspicueq; vulgo sunt, atq; in omni sermone frequen-

frequentiores. Neq; idcirco licebit colligere vulgus esse grandiloquum: quia non vnum aut alterum verbum graue, & sublime, arduam cōtinuō, atq; sublimem orationem facit: quin potius humilium verborum fuga, sublimium frequentia, sententiarum grauitas, & apta compositio, quę vulgus imperitū præstare minimè potest. Nā cū vulgus se attollere conatur, neq; humilia effugit, neq; sublimia frequētat, neq; in sententiarū grauitate, persistit. Est postremò apta compositio ad grauitatē styli vna de summis, maximisq; rebus, ac nescio an omnium maxima: quoniam hæc cōstituit genera dicendi, & styli formas, atq; characteres distinguit. Neq; enim (vt ait Cicero) alia sunt sermonis, alia cōtentionis verba: neq; ex alio genere ad vsū quotidianū, alio ad scenam, pompamq; sumuntur: sed ea nos arripimus è medio, & sicut mollissimā ceram ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus. Itaq; tum graues sumus, tū subtiles, tum mediū quiddam tenemus. Qua

lis itaq; fuerit compositio, nō dubium est, quin talis quoq; sit dicendi genus, aut subtile, aut temperatum, aut graue. Cōstat verò cōpositio collocatiōe, numero, atque figura: quę sanè tria omnē styli differētiam faciunt. Quocirca collocatiōe & numero prætermisiss, de quibus breuiter in libro de ratione dicēdi cōscripsimus, de figuris graui, summoq; dicendi generi maximè accōmodatis, pauca hoc loco pertractabo. Figurę igitur graui dicēdi generi cōueniētes, quantum ego ex Cicerone cōsequi potui, sunt iterata verba, cōduplicata, gradationes, frequētationes, exclamatiōes crebrę, commorationes in eadē sentētia, ironiæ acerbę, descriptiones, quę rem acerbam subiiciūt oculis, pro popoæie, hyperbole, & si quę sunt alię quę magnis lateribus accōmodantur, vt apostrophe. Vnus Cicero ingentem exēplorum copiā nobis suppeditabit: nam iterati, & conduplicati verbi figura vsus est Cicero, prima contra Catilinam inuectiua, vt cōplures alios locos

præte-

prætermittam, cum absoluto exordio, quod perardentem percontationē cōstituerat, è vestigio subiecit. O tēpora, ô mores: senatus hæc intelligit, consul vider: hic tamen viuit. Viuit? imò verò etiam in senatū venit. Hoc loco studiosos eloquentiæ non grauabor admone re, hoc me in Cicerone sæpenumero animaduertisse, nūquā hunc præclarum oratorem vna simplici figura solitum esse pugnare cum aduersario, sed multis eisdemq; magnis, ac vehementibus figuris, confertis atq; cōglobatis, in aciem instructum prodire. Quoniā adhibitis totis eloquētiæ copijs, multò facilius esset repellere, à suaque deijcere sententia aduersarium. Quod hoc vno in Catilinam exemplo apertè constare potest: nam exclamatiōe primū vtitur, qua acres, ac vehemētes mouet affectus: deinde disiunctiōe, qua maiore festinatione vrget aduersarium: postremò iteratione, & correctiōe, quibus non modò orationem plenam affectibus, sed ardentio rem correctiōe verbi reddidit.

Liber primus,

reddidit. Afferam rursus alterum exemplum Ciceronis ex oratione pro Quinto Ligario, quo nihil unquam vel ardentius, vel maiore artificio ad obterendum aduersarium à viro eloquenti excogitari potuit. Sic Tuberonē Cicero alloquitur. Quid enim Tubero tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorū tuorum? quæ tua mēs? oculi? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? nimis vrgeo, commoueri videtur adolefcēs. Hæc Ciceronis periodus nimis est vehemens, & ardens, ac dubito, an in cunctis Ciceronis orationibus alia grauior, atque ardentior inueniri queat. Totam autem hanc vehementiā ex quinque figurarum cōiunctione accipit, quarū vnaqueque per se magna quidem est, & omnino grauis: est enim figura figuris, velut arma armis conferta, vt totis viribus coactis prosterneret aduersarium: quod quidem Cicero obtinuisse fertur. Nam Cæsar apud quē Cicero causam Ligarianā defendebat, tacitus,

De formando stylo. 39

citius, ac quietus ad eum vsq; locū fuit, quem Cicerone decenter, grauiterque personante, velut amens à sella statim profiluit, non sanè ferens summi illius oratoris imperum. Hæc itaq; periodum instruxit Cicero in primis apostrophe, quoniam conuertit sermonem ad Tuberonem: muniuit deinde percontatione, quæ interrogat, & non expectat responsionem: disiunctione præterea eandem corroborauit, quæ nihil à frequentatione abesse videtur, quoniā sine cōiunctionibus magis aduersario instat: membro postremo, & articulis maiores vires adiecit. Est verò inter mēbrum & articulum hæc à viris doctis animaduersa differētia, quòd singula membra constructionem absoluunt, sentētiā nō item: articulus verò hoc idem facit acrius, verbis breui respiratione distinctis. Mēbra sunt, cuius latus ille mucro petebat? Qui sensus erat armorum tuorum? Articulus est. Quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? Hoc admirabili excellentiq; artificio si rei sacre concionatores

natores in publicis concionibus scienter, ornateq; vterentur, non equidē dubitarem, quin sæpius auditores persuaderent quos victos etiā, atque repugnātes, in suam sententiam pertraherēt. In eadem præterea contra Catilinam oratione, Cicero exclamatione vehementer commouet senatum, quam subiecta repetitione acriorē facit. O Dij immortales (inquit) vbi nam gentium sumus? quam Rempublicam habemus? in qua vrbe viuimus? hīc hīc sunt in nostro numero. Exclamationem præterea extulit interrogatione. Hyperbole verò contra Antoniū pugnat. Quæ (inquit) Charybdis tam vorax est, quæ si animal fuit, vnum animal fuit, Oceanus mediūfidius vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus locis positas absorbere potuisse. Cum Oceano Marcus Tullius comparauit rapacitatem Antoni. Nō minus vrget profopœia, qua Cicero Catilinā in eadē inuectiua perterruit, nā patriam producit exostulantem cum Catilina. Quæ tecū (inquit) Catilina sic agit,

agit, & quodam modo tacita loquitur. Nullum iam tot annos facinus extitit, nisi per te: nullum flagitium sine te. Tibi vni multorū virorū necesse, tibi vexatio, direptioq; sociorū impunita fuit. Porro in oratione pro Cælio adolescēte Appium cecum reuocat ab inferis, vt Clodiam foeminam impudicam obiuret. Socrates etiam apud Platonem fingit leges dissuadētes, ne se furtim subducatur à carcere. Incredible dictu est, quanta fiat animorum commotio huiusmodi fictionibus. Inter figuras rursus quæ affectus mouent acres, atq; vehemētes, descriptio numerari solet, quippe rem ante oculos ponit: vt descriptio captæ vrbis, aut victorię partę, aut aliarum rerum, quas non modò oratores, sed poetę, & historici eorum oculis subiiciunt, qui animis fortasse si aliter narrarētur, cōcipere nō possent. Licebat mihi hoc loco spatium per varios authores, verū breuitati studēs, satis esse duxi exemplū vnum pulcherrimę descriptionis in Tito Liuo, primo libro, primæ decadis indicare,

Liber primus,

indicare, vbi inter Horatios, & Curiatios commissum singulare certamē Linus narrat, imò verò posteris spectandum reliquit. Per multos enim inuenias ex veteribus authorib⁹ hac vna virtute maximè præstantes. His figuris adiungitur interpretatio, quæ repetitioni maximè affinis est, hoc tamen distat ab ea, quòd in interpretatione eadem iteratur sententia verbis cōmutatis, vt Cicero in Catilinā: abiit, excessit, erupit, euasit. Cōmoratio postremò in eadem sentētia nihil non impetrare potest, nā variarum rerum copia in vnum congesta locum, tum eiusdem loci amplificatio, & expolitio, omnia admiratione cōplent, & pertinaci pugna auditores expugnant. His figuris, & alijs nonnullis eiusdem notæ Marcus Tullius styium granem, & sublimem informat: cui frequens locus est in cōfirmatione, & refutatione, & peroratione, in cæteris verò partib⁹ orationis sedata magis opus est dictione, atque leni, quàm cōcitata, & ardēti: quāquàm Cicero in oratione
pro

De formando stylo. 41

pro Cluentio in medio ferè narrationis cursu exclamauit, iudicesque vehementer commouit contra Zastiam Auli Cluentij matrem. O mulieris (inquit) scelus incredibile, & præter hanc vnam in omni vita inauditum, ô libidinem effrenatam, & indomitam, ô audaciam singularem. Atque tota ferè narratio repetitionibus, frequentationibus, amplificationibus, & affectibus tragicis ardet: quod sanè in narrationibus rarò accidit, nisi quum res ipsæ fuerint nimis atroces, & casus inauditi explicantur, qui sine graui aliquo sensu, & animi motu neque exponi, neque audiri possunt. Si hac methodo à nobis tradita, quæ partim ex Ciceronis præceptis, partim ex eiusdem summi oratoris usu, & exemplo concinnauius, declamatores, qui cōparandę eloquentię gratia fictas causas agunt, declamationes suas informarent, neque illis tā topere frigeret in scholis actio, neque de malè proclamata causa circunfusa turba rideret.

F Quod

Liber primus,
QVOD SIT OPTIMUM
dicendi genus.

CAPVT. VI.

RAVIS est cū primis,
& supra quā dici potest
difficilis quęstio, quę à
me proponitur de opti-
mo dicendi genere: cui
pertractāde solus quidē
Cicero par esse potest, cæteris verò lati-
nis authoribus (vno excepto Quintilia-
no) huius quęstionis explicationē haud
libēter sanē cōmitterem. Ego verò neq;
tam audax sum, neq; in tradendis disci-
plinis tam insolens, & inuerecundus, vt
tenuitatis ingenij mei oblitus, velim
eius rei disputationem suscipere, quam
vnus, aut alter ex veteribus oratoribus
vix absoluerē posset: atque id in causa
fuisse credo, cur tam pauci hanc quęstio-
nem in disputationem vocauerint, quū
tam multi extiterint, & nostra & maio-
rum nostrorum memoria, qui rationē
dicendi

De formādo stylo. 42

dicendi multis editis voluminibus sint
persequuti. Hanc igitur quęstionē ma-
gis proponam, quā absoluaui, futu-
rum quidem sperās, vt viri aliqui docti,
& eloquētes existant, qui quod à nobis
inchoatū fuerit, id ad summū ipsi fasti-
gium perducāt. Igitur hoc loco est illa
Ciceronis partitio de tribus dicendi ge-
neribus reuocāda in memoriam, quę
in genus humile, medium, & summum
fuerat distributa. Quorum quod sit opti-
mum, & perfectissimū, neq; à me hoc
loco quęritur, neq; ab vllō vñquā au-
thore in quęstionē verti scio: quoniam
singula genera perfecta sunt, & absolu-
ta, suęque sunt laude vnaquęq; cumula-
ta, neq; aliud alio aut est melius, aut per-
fectius. Quoniā genus dicēdi tenue, nō
ideo quòd submissū sit, temperato, aut
gravi dicēdi genere deterius est, aut di-
gnitate inferius, cū in illa sua tenuitate
omnes perfectionis numeros impleue-
rit. Quocirca singulorū generū quicūq;
vim singulis consequuti sunt, magnū in
oratoribus nomē habuerūt. Nā Cotta

in tenui, Hortēsius intemperato, Sulpi-
tius in sublimi excelluisse dicuntur. Atq;
cū horum nemo in omnibus dicendi
generibus prestitisset, magni tamē ora-
tores sunt existimati, quōd in vno scili-
cet egregiē versati fuerint. Verū nemo
non videt nō esse bonum futorem, qui
vna pedis forma omnes homines cal-
ciare velit : huic sanē nō est dissimilis
orator, qui vno semper orationis teno-
re fluit, eademq; dicēdi figura sentēti-
as omnes, siue graues, siue tenues, siue
medias ex his, & quasi temperatas exor-
nat. Boni itaq; erunt illi oratores, non
equidem nego, qui in vno, aut altero di-
cendi genere summā gloriam sunt con-
sequuti, sed imperfecti quidem, & parū
cumulati: quippe ꝓ cunctas eloquētię
partes non absoluerint: cū humilia
submisē, mediocria tēperatē, sublimia
grauiter dicere nō potuerint. Quare vt
is orator primas in eloquentia meritō
feret, idēq; optimus, & perfectus existi-
mabitur, qui parem rebus cultum & or-
natum tribuerit, ita sanē illud erit citra
contro-

cōtrouersiam optimum & cumulatū
dicēdi genus, quod rerum dignitati ac-
commodabitur. Neq; enim decorū ser-
uat, quin euertit potius, ac violat natu-
ras rerum, quicūq; res ludicras, & fami-
liares, quales ab amicis per epistolas fre-
quenter tractari solent, fluenti sono (vt
Sidonius Apollinaris facetē dixit) ora-
tionis stylo buccinari velit. Quod pro-
fectō vitium in Ciceronis epistolis idē
Sidonius Apollinaris deprehēdit: verū
Sidonius posteritati pœnas dedit præ-
posterij iudicij, quod de præstantissimi
oratoris epistolis fecit. In quantam rur-
sus eruditorum hominum reprehēsi-
onem is incurreret, qui res dignitate atque
grauitate præstantes, humilibus atq; ex
media vulgi fœce desumptis verbis, sine
vlllo orationis flore, sine amplificatio-
nibus, sine apta compositione, sine vllis
fluētibus numeris, sine schematum vel
amœnitate, vel robore, contrā & asperi-
tate, ad obtinēdam victoriā prosequit⁹
fuerit? Nulla quidē pestis est in eloquē-
tia maior, quā decori ratione non ha-

Liber primus,

bita, equabili orationis filo velle omnia cōtexere: Qua quidem in parte pleriq; omnes adolefcētes frequenter peccant, atq; vtinā hoc teterrimo corruptę eloquentię morbo eruditiores etiā viri non laborarent, quibus pulchrū visum est pomilioni Herculis cothurnos ipsa reclamāte natura, aptare. Sunt præterea nonnulli, qui magnum operę pretiū in eloquentia esse putant, se quātum possunt, attollere in re qualibet, omnē eloquētię vim in sublimitate, & vehementia constituentes: alios è contrario in omni re cum se Atticos, & dici, & haberi velint, passim irridemus, quoniam in eam tenuitatem se miseri homines coniecerunt, quę inopię similior sit, quàm copię, & opulentię. Hęc sanē vitia non aliunde meo iudicio in vulgus hominum promanarunt, quàm ex ignorantia methodi informandi styli, quę cum in rhetorum scholas sensim serperent, totam declamādi rationem primū corruperunt, deinde in concionatorum suggesta sic penetrarunt,

vt

De formando stylo. 44

vt complures ignorata omnino dicēdi arte, ingenij viribus duntaxat confisi ad concionādum prodire audeant, quum hoc munus nihil sanē alienum sit ab arte oratoria. Satis mihi sit huius quęstionis difficultatem leuiter attigisse, quę quantū pateat, & se per oēs eloquentię partes diffundat, nemo est, qui ex hac breui commentatione non intelligat.

DE NUMERIS ET
periodis.

CAPVT. VII.

VT nihil est vel admirabilius, vel magnificentius, quā oratio fluentibus numeris, & pulchris periodis aptē cōposita, ita sanē nulla res est, quę maiore cum periculo affectetur. Nā tria illa dicendi genera, à quibus omnis informandi styli ratio proficiscitur, sic prorsus naturā suā distincta, atq; sepa-

F 4 rata

rata sunt, vt disparibus numeris, & periodis etiam longè diuersis exornari velint. Id autem quo modo fiat, breuiter, atq; quantū res ipsa patietur, perspicuè enucleateque dicemus. Igitur humili stylo, vt ex frequēti, crebroq; Ciceronis vsu obseruatū à nobis est, minuti & cōcisi numeri, sine vlla grauitate fluentes, maximè cōueniunt: huic præterea verba quæ paucas habent syllabas, & exiguas literarū voces, & tritam significationē accōmodātur: qualia sunt in hoc Terētij versiculo. Si illū relinquo, eius vitæ timeo: sīn opitulor, huius minas. Et in hac oratione Ciceronis. An in coacta multitudine in armis, intelis, in præsentī metu mortis, perspicuo periculo cædis, dubiū vobis fuit, an esse vis aliqua videretur, necne? Quibus igitur rebus vis intelligi potest, si in his nō intelligitur? Sunt deinde notāda, quæ sint spatia grauiora, plenioraque, vt in dactylis, spondeis, pæanis, quæ ab stylo tenui longius abesse debent: quæ autem leuiora, atque graciliora sunt, qualia

in

in iambis, choreis, pyrrhichijs, proceusmaticis esse putantur, ea tenuis styli, & humilis dicendi figuræ magis propria esse videntur: nam ex curtis periodis, & sæpius ex incisis, atq; membris inpletis efficitur illa tenuitas quæ elocutionem subtilem, pressam atq; limatam constituit. Porro pressa dicitur oratio, & attenuata, in qua ferè nihil extat, nihil excellit, nihil eminet sublimius: non incedit regio passu: non ambitiosè circumflectit articulos: non iactat brachia: non ostentat ornamenta: neq; togam distendit: sed quasi puella honestior, & verecundior, amictu simplici, membrisq; decenter pressis molitur iter ad propositum finem. In amplo autem & sublimi dicēdi genere omnia his contraria reperiuntur: sed cauendū est, ne pressum dicendi genus inopia, & tenuitas deterant, graue contra & sublime illud, tumor & inanis, puerilisq; sonus sequantur. Nam Fabius Quintilianus pressum appellat, quod neq; tumidum est, neq; inflatum, neq; redundās:

F 5

& ea

Lber primus,

& ea quoq; de causa limatum dicitur, quod derasa est illi amplitudo, & vbertas augēdi. Quod etsi omnia dicat, & cōplectatur, iccirco vel amplius, vel magnificentius nō est putādū: quoniā amplitudo dignitatis est, & grauitas orationis atq; sublimitas rerū magnarū, & amplificatio nū sunt, non subtiliū, multorūq; sermo nū. Medius autem, & interiectus stylus vtriusq; particeps esse videtur: quāquā si verū querim⁹, tenuitatis potius, & amplitudinis expertē eū esse dicemus quia neq; hoc, neq; illud habet, sed interiectā quandā moderationē, atq; tēperiē retinet. Quare suauiores numeros, & pleniores periodostēperato stylo nō immerito Cicero tribuit: in quo dulcissima omnia tractat, in mediaq; suauitate versatur. Quoniā hac dicēdi figura Cicero frequēter exprimit hominū, rerūq; laudes, & cōsilia tranquilla, & actiones gratiarū, & philosophiæ partes, oēs deniq; amplas, eruditasq; disputationes, sine vlla tñ aut orationis, aut pronuntiationis cōtentione. Verū quia hæc pars de
qua

De formando stylo. 46

qua differimus, difficultate ceteras eloquentiæ partes lōgè antecellit, de numeris prius, de periodis deinde breui, sed perspicua tñ, familiariq; oratione pertractabo. Atq; vt à diffinitione principiū sumā Numerus orationis est multorū pedū decēs, & apta collocatio. Vnde quū numerus expedit⁹ fiat, haud ab re quidē erit, pauca de natura pedū, nō trito illo, & crasso grāmaticorū more, sed rhetorū politiore, grauioreq; sermone hoc loco differere. Ante oīa est oratori pedū vis, naturaq; cognoscēda, vt qualis sit numeri qui pedibus cōstat dignitas, facile existimare queat. Nā vt à minimis incipiā, iābus, & trocheus humiles sunt, & abiecti pedes: alter enim frequēs est in ore vulgi, quoniā vulgaris hominū sermo prope semper iābis vtitur: trocheus verò volubilis est, tripudius apt⁹ esse putatur: dactylus, & spōdeus omni harmonia, & grauitate ornatissimi sunt, eaq; de causa heroici appellantur, & sublimi arduoque stylo præcipuē accommodantur à Cicerone. Pæan est inter
hos

hos quasi medius, & interiectus, ut qui neq; se ad iambi humilitatem demittat neq; ad heroici sublimitatem attollat. Id verò cum cæteris dicendi generibus haud ineptè adhiberi potest, tum stylo temperato quàm qui maximè cõgruit. Quare pulchra citra cõtrouersiam erit illa oratio, summaq; dignitate nitebit, atq; splendescet, in qua iambus humilia herous grauia, trocheus volubilia, pæan temperata frequẽtabit. Est rursus hoc cum primis considerandum, ut pro rerum varietate varios in idem numeros adhibeamus: cum quia hoc dignitas orationis postulat, tũ quia Cicero vitandos iubet continuatos pedes, ne versum conficiãt, quòd nihil sit magis inimicum versibus, quàm oratio. Id circo quum in oratione perpetua alia sint tenuia, alia mediocria, alia sublimia, miscendi sunt pedes, & temperandi, ut alios tamen frequentius, alios parcius, pro rerũ natura collocemus. Illud insuper est notandum, quòd quanuis iãbus frequentissimus sit in tenui, humiliq; stylo,

stylo, non tamen perpetuus est in his quæ demisso, abiectòq; sermone referuntur. Ut Cicero. Quæ gerantur accipies ex Pollione, qui omnibus negotijs nõ interfuit solũm, sed etiam p̄fuit. P̄cã grauioribus quoq;, & amplioribus adhibetur. Ut idem: hac utar moderatione dicendi, nõn ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita te meminisse, reliqua sperare videamur. Quod si cum pedum varietate verborum pondera, hoc est verba significãtia, & sententiarum grauitatem coniũxerimus, dictu incredibile est, quantam auditoribus voluptatem sit oratio ipsa allatura. Explicata est à me natura numeri, quod quidem non tanti putatur, quantum illud quidem est, quod numeri vsus orationis suauitati afferre videtur: facile est enim nosse numerum, sed illud verò longè difficilimũ, vbi opus sit contexere, & proprijs locis accommodare. Quocirca à Cicerone, & à Fabio quæri solet, in qua periodi parte maximè numerus tenẽdus sit, & an in omnibus

Liber primus,

omnibus numeris liceat equaliter particulas incidere? & illud etiā, in quibus ne orationis partibus vtendū sit incisīs, membris, & ambitu? Quibus sanè quæstionibus quid aliud respondēdum est, quàm quòd duo illa eloquentiæ lumina Cicero, & Quintilianus, & suis exposuerunt præceptis, & vsu dicendi confirmarunt? Sic enim est ab his maximis summisque viris præceptum. In periodi extremis maximè tenēdum esse numerum: principijs curam minorē esse adhibendam, sed diligentē: media primis, ac postremis nō debere dissentire: quāquam Cicero numerosè terminari sententiam maximè censet, principia, & media non tāti facit, quin hæc negligere sæpe videtur, dum aptè tandem deponantur pedes ad honestè quiescendum, quoniam aures extremum expectant, in eoque acquiescūt. Hęc autem vt ita sint, componēda sunt tamē principia, mediaq; dirigēda, vt à principio ad exitum feratur illa verborū comprehēssio, vt à capite sic fluat oratio, vt ad extremum

De formando stylo.

33

num veniens optimè cōsistat. Illud verò alterum de incisōrū equalitate, aut inæqualitate, haud temere quidem fieri debet: siquidem incisōrum æqualitas ostentationem habet, & numerum implet, laudationibusque aptissima est, & his demum orationibus, quæ ad auditorum voluptatem comparātur, maximè congruunt: quales sunt panegyrici, & quę in genere epidictico versantur. Narrationes etiam iocundæ, loci communes, historia, & quęcunque nō repudiāt illam modulandi suauitatem, æqualia incisa, & membra requirunt. Porrò incisa inæqualia numerum dissimulant, quoniam inæqualitas occultius serpit. Idcirco Cicero in causis forensibus, in quibus artificium tegere conaretur, incisōrum inæqualitate vtetur. Verū varietati consulendum erit, & modò incisīs æqualibus, modò inæqualibus miscenda erit oratio. Postrema fuit illa quæstio, in quibus ne orationis partibus aut incisīs solū vtēdum esset, aut membris, aut ambitu?

Quod

Quod non sine causa à præceptoribus eloquentiæ quæri videtur: nam in contentione cum ardet oratio, & aduersarium urgemus, verbisq; premimus & in arctum cogimus, ut quò se vertat profus ignoret, cæsim, & membratum ferri debet oratio. In exordio & narratione, ambitu, longissimisque utimur periodis: quæ præterquam quod dignitatem habent, voluptatem etiam fusiores illi numeri auditoribus pariunt incredibilem. In epilogo, quoniam res amplificantur, & affectus mouentur, funditur etiam numerosè, & solubiliter oratio, quæ in eo loco iam incaluit, & auditor oblectatione ductus, non animaduertit: iam enim obsessus est ut oppidanus, & tenetur uti captiuus, nec agit ut insidietur, & obseruet ut hostis, sed iam fauet ut noster, processumque vult & continuationem: & quia vim dicendi maximè miratur, non inquit quod reprehendat. Exempla reperies in omnibus orationibus quæ grauiores immiscet affectus: ut pro Flacco, pro Sylla, pro Milone

Milone. Nam periodus illa circumducta ad flebiles modos, & tristiores actionum flexus optimè accommodatur. Sed priusquam huic commentationi finem imponam, illud annotandum duxi, aliud esse orationem esse numerosam, aliud numerum habere: nam numerosum esse, non est solum habere numerum, sed continet etiam iuncturam & concinnitatem: Iunctura in syllabarum coagmatione & dictionum cõiunctione cernitur: concinnitas verò est cum paria paribus, relata relatis respondent: numerus autem pedum ordine, motuque constat. Is ut ex Ciceronis instituto monui, in extrema periodi parte præcipuè tenendus est: nam non sunt pedes abiiciendi, ut turpiter procubabat oratio, sed ut honestè in fine quiescat. Claudunt autem orationem pedes omnes, sed frequentiores sunt in fine dichoreus, creticus, pæan, dactylus, dochimus, iambicus, spõdeus, choreus, trocheus. Longius equidem non progrediar, nam miserum est his rebus occupari, & in numero

Liber primus,

mero metiendo consensescere: quamquam haud nimis erit difficile orationis numeros tenere, eosque in usum aptè conferre, si quis à puero bona disciplina exercitatus fuerit: nã ut citharæorum manus, ita quidẽ lingua nobis vel aliud agẽtibus compositè feretur. Scio plura de numeris, & periodis à viris doctis præceptis esse comprehensa, quæ libenter missa feci quod hæc pauca informãdo stylo satis esse putauerim: tum quod his initijs adolescens eloquentiæ studiosus informatus, cætera ipse perse inquiret, ut huius artis cumulum assequatur. Ex partitione quam proposui, illud alterum restat, ut de periodi nominibus, eiusque diffinitione pauca dicam. Ambitum in quo numerus est, periodum latini reddiderunt: unde periodus, ambitus, circuitus, circumscription, comprehensio, verba sunt rationis eiusdem: significat enim genus orationis, quæ suis numeris explent orbem: siue quod id trãslatum sit ab equis, qui confecto spatio redeunt in carceres, siue quod orbis res est absoluta,

De formando stylo.

50

ta, & quæ perpetuo ductu in se reuoluitur, continuatio nominatur, quia non ante interrumpitur cursus, quã totum spatium confectum sit. Periodum autem dictionem vocamus, quæ sola perse principium habet, & finem, atque perspicuam magnitudinem. Hæc incitatur breuibus syllabis, quæ ad contentiones, amplificationes, acioresque locos accommodatur, breuioribusque incisus, & membris constat, quin sæpe in altercatione à periodo transfertur dicitio ad membra, & incisa. Procera autem & tarda pluribus syllabis longis efficitur, quæ orationum exordijs, & narrationibus maximè conuenit. Temperata autem, ex longis & breuibus constituitur periodis: qualis à Cicero usurpata fuit in orando Pompeio, & cum in Verrem laudaret Siciliam, & in illis iucundissimis expositionibus de Cerere Ennensi, de Segestana Diana, de Syracusarum situ, actione in Verrem sexta. Rursus tenui stylo breuis adhibenda est periodus, quæ paucis membris constet, ut Cicero actione tercia

G 2 in

Liber primus,

in verrē aptissimè fecit, vbi agit de præ-
tura urbana, & verris edictis. Stylo tem-
perato, fusa, longissimaq; periodus ac-
commodabitur, quantam quidem in-
defessus spiritus suslinere possit: quem-
admodum Ciceronis exemplo perspi-
cuum est, actione quarta in verrem, vbi
cōmemorat Heraclij Syracusani cala-
mitatem. Graui, sublimiq; stylo dabi-
tur longa, numerosaq; periodus, sed diu
retinenda non erit, quoniam rēdij ple-
num est, diu nimisque continuare am-
bitum. Ideo à periodo auocāda erit di-
ctio, & ad incisa, & membra sæpe tranf-
ferenda: quod quidem Cicero docet,
cū in alijs quā plurimis orationi-
bus, tum in oratione pro Cluentio, vbi
acriter exaggerat Oppianici flagitia.
Quare hoc sit in vniuersum præceptū,
vt pro natura rerum numeros, & perio-
dos ad orationem accōdemus,
quò recta informandi styli ra-
tio melius constare
possit.

De

De formando stylo.

51

DE MODO CIRCUMDUCENDI
periodum.

CAPVT. VIII.

Periodus est vna de ma-
ximis, præcipuisq; vir-
tutibus orationis, si
eius absolutio sic con-
stituatur, vt spiritū di-
centis non exhauriat,
aut auditoris animum aliò propter lō-
gitudinem auertat. Quod diuus Hiero-
nymus (vt iam diximus) obiecit Aure-
lio Augustino, quoniā aures ipsæ quid
plenū, quid inanne sit iudicāt. Quo sa-
nè vitio pleriq; adolescentes laborant,
qui vsq; adeo in longum protrahunt
periodos, vt se hac vel vna ratione Cice-
ronem imitari maximè putēt, si in me-
dio cursu deficient, aut plusquam ferat
spiritus, deducant absolutionem. Ideo
modus tenendus est, vt neq; tam breuis
sit periodus, quæ paucis, breuissimisq;
incisis saltiter, vel tam longa, quæ vires

G 3

omnes

Liber primus,

omnes amittat. Huius tãti decoris, quãtus quidẽ est in oratione deuincta, quæ circumductione periodi fit, magna fuit priscis temporibus ignorantia. In Græcia ante Gorgiam, & Isocratem, Rome autem ante Crassum, & Antonium, dissolutè ferè dicebant omnes, neq; absolutionis membra alligabant numeris, nisi forte casus effecisset. Cicero autem vt cæteris eloquentiæ partibus, ita formandis periodis exemplo suo maximũ lumen attulit. Nam qui eius orationes, & reliqua diuina opera accuratè legerit, cuius modi in omni orationis genere periodis oporteat uti, facilè cognoscet. Circunducit autem Cicero periodos his ferè particulis: quanquam, & si, quantum, & tantum, si, vt, quum, non solum, quoniam his aliq; è regione respondent, quæ non possunt non in oratione ambitum facere. Iccirco orationum initijs quæ circumducta esse oportet, huiusmodi adhibendas sæpissimè curauit. Sic orationem pro lege Manilia auspicatus est. **Quanquam** mihi
frequens

De formando stylo. 52

frequens conspectus vester. Et officiorum libros. **Quanquam** te Marce fili, Cuius principij primam clausulam vix septimo versu absoluit. Et laudatissimam illam pro Milone orationem sic est ingressus, Et si vereor iudices. Rursus Philippicam duodecimam. Et si minimè decere videtur. Itẽ pro Rabirio. Et si Quirites. Et epistolis aliquot simile est initium. Tusculanas quæstiones, & quantum librum de finibus, & pro Lucio Flacco, & pro domo sua, & pro Plancio, & librum de natura deorũ, & somnium Scipionis à particula quum, est auspicatus. Vt, quum audissem Antiochum Brute. Et quum defensionum laboribus. Pro Rabirio dicens, & pro Sestio, & pro Aulo Cecinna, a particula, si, exorditur: vt, si autoritas patronorum. Et, si quantum in agris. His denique dictionibus, atq; alijs eiusdem generis nonnullis, orationem Cicero velut in orbem, circulumque deducit, quibus vt quibusdã nodis mēbra illigat, atq; connectit, ne dissoluta, dissipataq; vagetur,

G 4 sed

Liber primus,

sed in vnum ambitum, & comprehensionem implicata conferantur. Vnum tamen hoc tacitus non præteribo, per multos homines tã exili, infœcũdaque natura esse, vt circunducendæ orationi minimè idonei esse videantur. Temporibus enim Ciceronis Lælius & Brutus, qui tenui dicendi genere sunt delectati, damnabant genus dicendi Ciceronis, nullam aliam ob causam, quàm quòd propter imbecillitatem naturæ, nō poterant assequi illam dicendi vbertatem Ciceronis: neque enim omnibus protrahere in longum periodos licet, nisi his demum, qui aptis ac pulchris sententijs possint formosissimum illum orbem implere, ne inannis sonus ad auditorum aures tumidè, ac ridiculè perferatur. Ideo fortassis non parum multi viri docti, vt ingenij sui tenuitati, & inopiæ titulum aliquem honestum prætexant, Atticos se profitentur, quoniam nihil sit breui illa orationis proprietate melius: voluntque videri id iudicio facere, quod nequeunt propter naturæ

(vt

Deformando stylo. 53

(vt dixi) imbecillitatem adipisci.

DE PURITATE LIN-
guæ latinæ.

CAPVT. IX.

RIMA virtus orationis est puritas linguæ latinæ, quæ quum adest, ornatus qui deinde adhibetur, mirificè nitescit: quum verò abest, non minus

orationis cultus sordet, quàm in foemina deformi vestes auro prætextæ, atque gemmis, & margaritis distinctæ: nulla enim re magis cõmendatur stylus, quàm puritate sermonis latini. Quia verò vt Iulius Cæsar dicebat. verborum delectus origo est eloquentiæ, hæc ante omnia sunt accuratè discenda, & exploranda: nam non omnis ætatis verba vsurpabimus. Sunt enim quædam vetustissima, qualia quæ Fauni, vatesque canebant (vt

G 5 inquit

Liber primus,

inquit Ennius) & quæ erant in carminibus Saliorum, vix suis sacerdotibus intellecta, quæq; in duodecim tabulis Romani iuris, quæ iam Cicero non intelligebat. Sūt alia minus antiqua, sed quibus hoc tempore non licet vti, vt Liuij Salinatoris, Catonis Censorij, poetæ Ennij, Næuij, & Plauti. Alia sunt bonæ ætatis, & cuiusdam vigoris, cū regnauit eloquentia: vt, Publij Terentij, Marci Varronis, Ciceronis, Cæsaris, Liuij: nam Valerium Maximū, Senecā, Quintilianum, & eos, qui vsque ad Vespasianum Cæsarem scripserunt, in hoc ætatis albo ego non scribam. Suum ipsi seculum fecerunt, quemadmodum Plinius iunior, Cæcilius, Cornelius, Tacitus, Suetonius. Et illi itidem, qui vsque ad Gordianum minorem peruenerūt, lingue iam latine corrupte peculiarē ætatem constituerunt. Minores deinde sequuti sunt authores, inter quos referuntur, Lactantius, Donatus, Macrobius, Boethius, & complures alij, vsque ad urbem captam. Postea nulla quidē oratio
populi

De formando stylo. 44

populi Romani latina fuit, sed barbara, nempe Gothica, aut Vandalica: lingua enim cecidit cū vrbe, & parente sua. Igitur cū ætas verborum varia fuerit in lingua latina, ex ea solū ætate verba sumemus quæ nitorem & elegantiam habuit, qualis sola fuit Ciceronis ætas: atque præter Ciceronem, Cæsarem, Terentium, vix alium quempiam authorē inueniemus, qui purè loquatur: quin Terentius ipse non nihil interdum propter numerum diuertit. Ab his ergo tribus authoribus ex tanta scriptorum copia, quantam & prisca tempora, & nostra tulerūt, proprietatem latine lingue petemus, eorumq; vocabula, & phrasas imitabimur. Nam post hos authores, nulla cuiusquā lingua tam vicens nūc, & florens est, quæ aliarum ætatum aliquid non habeat: idq; in causa esse arbitror, vt tam pauci sint qui iure possint hoc tempore appellari latini. Quoniā præterquam q̄ multa variarum artium, atque diuersarum rerū vocabula ignorant, tantum abest, vt eorum, quæ com-
perta

perta habent, verum, naturalemq; sonum pronuntient, vt peregrinitatis merito damnari queant. Quis queso architecturae, picturae, rei naualis, vestiariae, & omniũ artium, quæ manu exercetur vocabula exactè tenet? Quis verò cunctorum animalium, siue eorũ, qui degunt in aquis, siue quæ gradiuntur in terra, siue quæ in aère volāt, latina nomina nouit? Sed nature rerum ignorantia multis ego hominibus libenter condonare, si cibos per quos viuunt (vt inquit Plinius) non equè ignorarent: atque id etiam facile illis ignoscerem, si ea, quæ in medio posita sunt, quæ vulgus etiam passim loquitur, si se deniq; ipsos mediocriter nossent. Nam partes corporis humani quotusquisq; qui vel Aristoteles, vel latinus Galenus nō sit, latinè nominabit? Nemo igitur post hac gloriatur se latinum esse, quando tot latinarũ dictionum notitia caret: atq; earũ quidem quæ studio didicit, quæ dā sunt peregrina, aut ciuitate donata, alia nō huius vr̄bis alumnus (vt dixit Fabius) sed
inqui

inquillinum redolent. Atque propter hanc vnam (vt ego arbitror) causam Asinius Pollio Liuius Patauinitatē, & Franciscus Philelphus Fabio Quintiliano Hispanitatem obiecerunt. Quibus si Liuius, & Fabius Quintilianus putere, hoc est parum latinè loqui visi sunt, quo modo his authoribus lingua nostra probari poterit, quæ cum illorum, quos reprehendunt latina lingua collata, Gothica, aut Arabica iure censerī potest? Cōtractum itaq; est post vr̄bem à Gothis captam latini nomē vt grammatici etiam, & oratoris: siquidem orator quem de rebus omnibus ex officio suo dicere oportebat, nunquam nisi in rebus ciuilibus fuit versatus: & grāmaticis sola ferè artis præcepta sunt relicta, cum eorum nomen tam latè in omni doctrinarum genere patēret. Ad hunc modum latinos eos appellamus, qui verborum proprietate vsi, quatenus hominibus exteris, & peregrinis studio, & imitatione assequi licet, ea loquuntur, aut literis mādant, quæ in cōmuni

Liber primus,
muni hominum usu, atque consuetudi-
ne sunt posita. Verum de his plura for-
tassis verba faciam, cum de imitatione
pertractauro.

DE VARIIS DICENDI
formis ex Hermogene.

CAPVT. X.

Hermogenes quasdam di-
cendi formas annota-
uit, quibus Demosthe-
ne enituisse dicit: quo-
nia in huius summi vi-
ri orationibus plusquam
viginti oratorias virtutes, velut formo-
sas quasdam gemmas, ac margaritas splen-
descere, atque promicare obseruarit. De
his Georgius Trapezuntius Hermoge-
nem sequutus, disseruit, quas ad septem
dicendi formas contraxit, non sine iniu-
ria, ut ego arbitror, eloquentie: propte-
rea quod rem tam fusam, & late patentem in
septem styli formas coarctarit. De eisdem
Loduuicus

De formando stylo. 56

Loduuicus viues longo post temporis
interuallo pertractauit, quas non dicē-
di formas, sed orationis virtutes merito
quidem appellat. Nam perspicuitas, di-
gnitas, magnitudo, venustas, asperitas,
vehementia, splendor, vigor, grauitas,
simplicitas, & ceterę dicēdi formę, quas
Hermogenes diuina quadam methodo
persequitur, rectius virtutes orationis
quam dicēdi formę appellari debēt. Quā-
quam siue orationis virtutes, siue for-
mę dicēdi vocentur, parum quidē mea
sententia refert: dum eas dicēdi formu-
las ad illa tria dicēdi genera, tenue, me-
diocre, & summum referamus, quibus
varium etiam styli habitum subiecimus.
Est enim dicēdi forma nihil aliud, quam
styli habitus, qui pro cuiusque hominis
ingenio, ac natura varias ut Proteus
olim induit figuras: cuius quidem vni
octo constare rebus Hermogenes affir-
mauit, sententia, methodo, elocutione,
figura, membro, compositione, clausu-
la, numero. Idcirco Georgius Trapezun-
tius formam definit, genus esse oratio-
nis,

Liber primus,
nis, sententia, methodo, verbis, compo-
sitione, rebus subiectis, & personis ido-
neum. Artificium vocat viam, & mo-
dum, quo sententia verbis explicatur:
compositionem verò eam esse signifi-
cat, quæ syllabarum, & dictionum posi-
tione inter se conficitur. His itaq; par-
tibus octo stylus omnis conficitur, cui
pro rerum natura has partes accommo-
dari conueniet: neque enim omni sty-
lo vnius generis sententię, aut eiusmodi
elocutio, aut similis compositio con-
gruit. Vno ego exemplo id perspicuum
faciam, ne lectorem in omnibus ad Her-
mogenem reijcere videar. Incipiam igi-
tur ab styli puritate, quæ prima oratio-
nis virtus mihi esse videtur. Sententię
puritatis sermonis huiusmodi sunt, quę
quum nihil habeant longa excogitatio-
ne dignum, communes ferè omnium,
& vsitatissimę esse videantur. Arte dein-
de purum stylum conficiemus, si ipsam
rem solã ita narrabimus, vt nihil in ora-
tione contrahamus: vt genus ad speciẽ,
vel totum ad partem, vel indiffinitum
diffinito,

De formando stylo. 57
diffinito, vel huiusmodi aliquod, quod
puritatem propter sermonis cõtractio-
nem perturbet. Dictio puritatis cõmu-
nis quedã, & vsitata esse debet, nō trans-
lata, non aspera, nō ampla. Schema sty-
li puri est orationis rectitudo: nam sicut
puritas orationis circunductioni oppo-
sita est, ita quoniam obliquatio oratio-
nem circunducit, rectitudo quæ ei op-
posita est, puritatem maximè conficit.
Rectitudo in oratione appellatur, quæ
non solùm per rectos casus, sed per ver-
ba ita procedit, vt vna res aliam cõtra-
here nō videatur. Cuius modi ferè sunt
omnes narrationes Ciceronis, quas et-
si rerum natura coactus, quod accusato-
rem sæpius pati necesse est, circunducẽ-
tibus constipat, omnes tamen rectè in-
cipit. Tanta enim in puritate rectitudo
vim habet, vt dum rectè incipias, & desi-
nas, purus videaris, ac tanto magis, quã-
to intertexta circunducencia breuiora
sunt. Membra puri sermonis breuia ef-
se debent, & cõmata magis, quàm mē-
bra: quæ tum maximè puram reddunt
H orationem

orationem, quum vnumquodq; membrum ita absoluit orationem, vt nullis comprehēſionibus oratio cōpoſita ſit. Vt illud Ciceronis in oratione pro lege Manilia. Dicendū mihi eſt de Gnei Pōpei ſingulari, eximiaq; virtute: huius autem orationis difficilius eſt exitum, quā principium inuenire. Ita mihi nō tam copia, quā modus in dicendo quærendus eſt. Collocatio puri ſtyli ſimplex ac minimè accurata eſſe debet: quæ conjunctione vocalium hiatum nō faciat, & de cōcurſu aliarum literarum minus curet. Vt Cicero in epiſtola ad Lentulū. Ego omni officio, ac potius pietate erga te, cæteris ſatisfacio omnibus. Hoc in loco vocalium concuſum temperauit Cicero pede iambo, & trocheo, qui demiffam faciunt orationem. Clausula itidem iambica, & trochaica ſtylo puro maximè cōuenit. Ex ſermonis igitur puritate naſcitur elegantia, quæ præſtat, vt apertè omnia dicantur, principiūq; eſt pulchritudinis: ex puritate verò & elegantia, perſpicuitas orationis efficitur:

quæ

quæ cū ab oratione abeſt, cæteræ oēs virtutes oratoriæ parui ſunt, nullamq; gratiam habent. Nam vt luna, cæteræq; ſtellæ, quæ decorem illum admirabilem cælo afferunt, non propria ſed luce potiùs lucent aliena: ita quidem virtutes oratoriæ, quæ velut ſtellule in oratione promicant, omnem eam lucem, & claritatem qua tantopere fulgent, ex ſermonis perſpicuitate mutuò accipiūt. Quare cū orationis claritas plurimum valeat per ſe, vt quæ ex puritate, & elegantiâ conflata ſit: chorus tamen reliquarum virtutum ſorderet omnino, niſi ab hac vna omniū principe illuſtraretur. Reliquæ dicēdi formæ, quæ ab Hermogene annotantur, aut ab eorum dignitate, qui vtūtur, nomen accipiunt, aut ex affectu dicentis, aut à corpore itidē, & animo nuncupātur. A dignitate vtentium nominantur, vrbane, peregrine, nobiles, populares, plebeie, ruſtice, militares, quæ lōgius poſſunt deduci. Formātur hæ dicēdi formæ ex verbis, & trāſlationibus, & loquēdi modis,

Liber primus,

argumentis, sententijs, quæ cuiq; hominum generi, atque ordini sunt apta, & peculiaris. Ex affectu dicentis, vel qualitate eius rei de qua dicitur, sumunt etiã orationes nomina: vt meticulosę, iracundę, inuidiosę, criminiosę, libere, furiosę, ardentis, concitate, remissę, sedate: quæ pro natura affectus, illis octo partibus de quibus diximus, informari solent. Obiurgatorię autem orationes, & quæ cõcitate sunt, vocalium concursus, & hiatus non effugiunt: quin asperam compositionem amant, in qua vel turba consonantium concurrunt, vel litterę inter se rixantur. A corpore, siue à forma oratio pulchra dicitur, quę numeris est concinna, verbis electis, sententijs aptis, translationibus decoris. Ab animo nascuntur acumen, & subtilitas: est enim oratio acuta, cuius verba vel sententię intima rei penetrant. Quę verò supremã modò faciem perstringit, hebes nominatur. Adiecta etiã, seu epitheta acumen ostēdunt, tãquàm natura rei vno verbo siue ostēsa, siue comprehensa:

De formando stylo. 59

hēsa: vt malè suada fames, & turpis egestas. Acumē circa res minutas anxium atque affectatum, in argutias vertitur. Diuus Hieronymus Quintiliani orationem acutam appellat, sed acumine facile omnes superat Aristoteles. Orationē rursus Hermogenes magnam appellat, in qua omnes dicendi formæ, velut in vnum corpus conueniunt. Vnde ex cūctis virtutibus oratorijs magnus quidã, & admirabilis conficitur stylus, qualis Demosthenis, & Ciceronis fuit: si quidem in horū præstātium virorū orationibus, nullam non dicendi formam earum inuenies, quas Hermogenes annotauit. Ad hunc modum cæteræ dicendi formæ, quas viginti & plures esse diximus, his octo partibus constituuntur: quas ego missas facio, quoniã Hermogenes singulas accuratissimè pertractauit: & Georgius Trapezuntius mirum in modum deinde auxit, & Ciceronis exemplis illustrauit: satis enim esse duxi, specimen quoddam informandi styli me in vna aut altera dicendi forma,

H 3 præ-

præbuisse. Quod si studiosi eloquentiæ libèter (vt spero) complexi fuerint, non equidē dubito, quin reliquas ipsi per se consequantur. Illud quoq; obtinebunt, vt stylum sibi optimum comparent, & de authoribus iudicium facere queant. Nam nihil erit, meo iudicio, facilius, quā hac Hermogenis methodo ducti, authorum dicēdi formulas in partes illas octo dissoluere: quæ vbi detectæ, nudatq; fuerint, ipsemet omnē styli vim, & naturam ante oculos è vestigio ponent: eritq; stylus certus index, quo virorum eloquētiū scripta, sublatis etiā titulis, cognoscamus. Perstrinxi quàm breuissimè potui, multas styli formas, quas Hermogenes, & Georgius Trapezuntius, & Loduicus Viues, in Demosthene, Cicerone, Homero, & principe poetarum Vergilio acutissimè obseruarunt. Nam Vergilius, vt cæteros quos nominaui præteream, non solū significatione verborum res depingit, oculisq; subiicit: sed sono ipso, & compositione verborū, vt multis exēplis docet
Georgius

Georgius Trapezuntius. Illud præterea nostra scire maximè interest, has tā varias, & multiplices dicendi formas perinde in oratione permisceri, atq; causarum tria illa genera, quæ mutuis sæpe auxilijs nituntur, vnumq; in altero frequēter inuenitur. Neq; enim facunda, vereq; absoluta esset oratio, nisi demonstratorium genus cum deliberatiuo sepe coniungeretur, & vtrumq; etiam generi iudiciali in quàm plurimis causis subsidio, adiumentoq; esset.

DE I M I T A T I O N E
Ciceronis.

CAPVT. XI.

N V L L A quæstio post interitū Ciceronis vel maiore cōtentione agitata, vel diutiùs cum periculo eloquentiæ à viris doctis pugnacissimè disputata, in iudiciū vocata fuit, quàm

H 4 ca,

Liber primus,

ea, quæ de imitatione authorum, & publice suscepta, & priuatim etiam instituta fuit. Nam vt Fabij Quintiliani seculum præteream, cum is fortassis error plerosq; rhetores, primùm inuaserat, vt Ciceroni Senecam corrupto sanè iudicio quàm plurimi anteponerēt, quē vnum etiam exprimere dicendo conarētur: Angeli Politiani ætas, quum humaniores literæ, quæ antea cōtinuis in Italiam barbarorum incursionibus ad id temporis oppresse fuerant, tantisper respirarent, doctissimorum hominum factiones tulit: qui an esset linguæ latinæ, eloquentiæq; imitatio à solo Cicerone petenda, in quæstionem verterūt. Siquidem Petrus Bembus, Iacobus Sadoletus, Paulus Cortesius, Ceritus Alcmæō, Stephanus Doletus, Ioannes Sturnius sic à Cicerone steterunt, vt hunc tantum celestis ingenij virum, summū oratorem, & in omnibus etiā artibus, & disciplinis eminentissimum imitandum dicerent: cæteros verò authores cum Cicerone comparatos vsq; adeo despiciatui,

De formando stylo. 61

despiciatui, ludibrioq; habuerunt, vt ex eorū grege Stephanus Doletus, vir quidem inurbanus, stercus appellare non vereretur. Contra verò Angelus Politianus, Erasmus, Loduicus Viues, Ioānes Sambuccus, Franciscus floridus, nō ita se vni addixerunt Ciceroni, quin ad alios authores imitandos locus sibi relictus esset: haud malum certè consiliū sequuti, si in tam varia authorū imitatione sibi temperarent. Verūm Politianus, & Erasmus suo indulserunt ingenio, ampliorem quidem, & puriorē styllum facturi, si Ciceronis vestigia secuti essent. Alter enim vsq; adeo nō affectauit se Ciceronianū esse, vt in continenti, perpetuaq; oratione facile agnoscas eum esse poetam. Alter verò nullū vnquam verbū reformidauit, quod in latino aliquo authore vsurpatū reperiret. Vtinam hic tantus vir aliqua esset styli siue religione, siue superstitione captus, haberemus enim hodie vnū nostræ ætatis virū, quem propter egregias ingenij dotes, & variæ doctrinæ ornāmēta imi-

H s tare-

taremur. Sed ipse sibi peculiarem stylum fecit, quem sic abiecit, & extenuavit, ut nunquam se in rebus etiam magnis, & admirabilibus attollat. Hos ego præstantes doctrina viros non reprehendo, si aut illis facultas, aut ingenij propensio ad imitandum Ciceronem defuit: at si voluntate potius, quam facultate destituti sunt, graui quidē animaduersione digni mihi esse videntur: propterea quod inferiores in dicendo esse maluerunt, quàm eloquentiæ arcem tenere, si totos se ad effingendum Ciceronem cōpararent. Quare à principio statim videndum est, ad quod dicendi genus nos natura finxerit, ut in eo vno omnem nostram operā, studium, & diligentiam opportunè collocemus: futurum existimātes, in eo nos florere, & excellere posse, ad quod natura ipsa inclinamur & cōpositi sumus. At si reclamante natura, hoc ipsum efficere conemur, inanes profectò erunt conatus, & labores nostri: quippe nemo in eo fortunatus est (ut aiunt astrologi) à quo ge-

nesis

nesis abhorret. Naturā enim habilē adiuuat cura, leuiter abhorrentem conciliat, & corruptam emendat: profus tamen abhorrentem, & ad diuersa compositā frustra vexes. Nemo enim ita exuit naturam suam, ut penitus in alium hominem trāsformatus fuerit: neq; tantū vnquam imitatio efficere potuit, quin sui natura semper mem̄or, plus præstare valeret: quam etsi expellas furca, tamē (ut Horatius dixit) vsque recurrit, id est subinde ad ingenium redit. Quare mihi his rationibus persuaso, sententia cuiusdam theologi, viri aliòqui doctissimi improbatur, qui ut ab Erasmo fortassis dissentiret, stylum non esse certum indicem ad iudicandum de authoribus, ideo putauit, quòd locis, temporibus, ciborumq; genere mutata hominis natura sic transformetur, ut nihil pristinæ saluæ reliquum fieret. Sed redeo ad propositam quæstionem de Ciceronis imitatione, à qua paulū digressus fuerā: in qua quidem decernenda, & meā ipse inter tot præstātes, & illustres

VIROS

viros interponam sententiam. Quod sane citra ullam aut arrogantiam, aut ostentationis suspicionem mihi videor posse facere: quod annos iam circiter viginti septem Compluti, id est, in celeberrimo totius Hispaniae theatro eloquentiam professus fuerim. Qua una profecto in re decernenda, si qui sunt (sunt autem multi) qui aberrarint, id autem amoris erga Ciceronem nimio, aut quorundam hominum dissimili ingenio, ne dicam tacito naturae odio, sic tribuendum existimo, ut sententia de Ciceronis, aliorumve autorum imitatione, ab amore, odiove naturali, potius quam a vero, incorruptoque iudicio haecenus profecta fuerit. Nam quibus Deus optimus maximus naturam, & facultatem ad elegantiam dedit, iam continuo Ciceronem, ut Deum quendam ex caelo in terras delapsum intuentur: quem non ut eloquentem aliquem hominem, sed ut ipsam potius eloquentiam suspiciunt, & impensius adorant. Huiusvnius authoris affectus, imitatores, simias, vectigales, stipendarios

pendarios se esse malle, quam aut Politiani, aut Beroaldi, aut Erasmi, aut his similium appellari filios, profitentur. Qui si modum aliquem imitandi Ciceronem sibi praescriberent, ut ad certam metam accedentes, ulterius non progredierentur, haud equidem ab istorum sententia discederem: verum quum solum Ciceronem ad res omnes pertractandas, quae aut mente percipi, aut excogitari possunt sufficere iactent, illud plane committunt, ut neque illorum ego sententiae accedam, neque id probem, quod ipsa rerum natura ferre nequaquam potest. Nam quum, obsecro, fieri potest, ut qui historiam nunquam conscripserit, qui poema non condidit, qui nihil de agricultura, praeter pauca quaedam in Catone maiore, nihil de medicina, reliquisque artibus, quas in vitae humanae usum, hominum industria inuenit, scriptum reliquerit, is ipse verba suppeditet, quibus explicentur ea, quae aut fortassis Cicero ignorauit, aut literis certe non illustrauit? An non licebit conscribenti historiam

riam verba & phrasas à Liuiio, Sallustio, & Cefare mutuari? An poëma canenti fas nō erit à principe poetarū Vergilio, præter poëmatis leges, dictiones etiam, & vocabula mutuò accipere? An si medicina literis latinis sit explicanda, Cornelium Celsum non exprimam, qui ea de re elegātissimè differuit? An si nature arcana in lucē proferre velim, ad Plinium secundum non me componam, vt si minus Ciceronianè, Plinianè saltē de rebus nature dicā? At qui hoc facere per Ciceronianos istos minimè licet, qui quingenties malunt repetere verbū Ciceronis, quàm variandi causa semel à Cefare, aut à Liuiio sumptum efferre. Quæ (malū) hæc superstitio, aut demētia est? Cui nos patimur illigari? Si Marcus Tullius de rebus omnibus non scripsit, quo modo isti obsecro, qui se Ciceronianos appellant, & esse volunt, Ciceronis verbis de rebus aut nouis, aut nuper inuentis, quæ Ciceronis seculo nondum extiterant, neq; ipsi Ciceroni in mentem venerunt, se verba facturos pollicentur?

pollicentur? Ab istorum igitur sentētia cū alij authores discederent, multò sanè turpius prolapsi fuerunt: nam neque modum, neque numerum, neque concinnitatem, neque verborum delectum, neque phrasim aliquam, quæ Ciceronē redoleret, sequi voluerūt. Quos ego sempiterna macula iniustos eodem nomine crediderim, quod ab optimo dicendi genere, quod in summo illo oratore enituit, tam longè digressi sunt. Atqui horum hominum leuior esset culpa, si inter tot authores, quos sibi ad imitandum proposuerūt, inter præcipuos nominaretur Cicero: verū nihil inter Ciceronem, & Apuleium barbari homines interesse putarunt: nullumq; discrimē inter oratores, & historicos, & poetas esse arbitrati, ad eorum imitationē se cōtulerunt. Ex hac authorum mixta, confusaq; copia, stylum sibi tāquam ex diuersis naturis conflatum, cum eruditorum hominum risu in scholas inuerunt. Quare qui medium iter ingressi sunt, extrema vitarunt: & rectā infor-

mandi

Liber primus,

mandi styli rationem, quæ imitatione etiam constat, longè facilius sunt affecti. Tollēda itaq; hæc authorū discordia est, quæ tot peperit virorū eloquentiū familias: cūm alij Ciceroniani nominētur, alij ex eorum grege, qui nullius in verba magistri (vt refert Horatius) iurarunt, sed per omne scriptorum genus liberè volitarūt. Quare mihi cūcta præsentī animo perpendēti, illa modis omnibus equa, iustaq; ratio ad hæc authorum dissidia componenda occurrat, qua nescio an alia possit inueniri vel quæstioni accommodatior, vel ad omnem hanc controuersiam dirimendam præstantior. Sit igitur in Ciceronis, aliorum ve authorum imitatione hæc præscripta lex, vt in his rebus omnibus, de quibus Cicero scripsit, & quarū à Cicerone imitatio peti potest, non liceat alium præterquam vnū Ciceronē imitari, modò is qui Ciceronis vestigia sequi decreuerit, non solū ingenio, sed genio etiam, & sydere (vt Platonici dicūt) adiuuetur. Nam nisi insita fuerit imitatori,

De formando stylo. 65

imitatori, aut potius innata quædā Ciceronis imitandi cupiditas, quæ à professione naturæ ducitur, actum quidem aget, neque vnquam voti compos euadet. At in his quæ aut literis Cicero non illustrauit, aut imitatio ab eo nulla sumi potest, tunc eos authores fas erit deligere, qui purius & elegantius eas res, quas tractare instituimus, memoriæ prodiderunt. Quod sic tamen à nobis præscriptū esse volumus, vt orator orator est tantūm, historicus duntaxat historicos, poëta solūm poetas imitetur: nisi in his certè rebus quæ omnibus sunt in eloquētia communes. Nam oratorem à poëta adiuuari, illiq; finitimum esse Cicero testatum reliquit: neq; hoc tam libere proferrem, nisi ipsum Marcum Tullium huius sententiæ haberem authorem: qui primo de oratore libro, nō tantūm per omne scriptorū genus, eum quæ informat vagari, sed quodcūq; in eis vtile fuerit, sibi vindicare vult. Sic enim ait. Educenda dictio est ex hac domestica exercitatione & vmbatili, me-

I dium

dium in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, atq; aciem foresem: subeundus vsus omnium, & periclitandę vires ingenij: & illa commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est: legendi etiam poete: cognoscenda historia: omnium bonarum artium scriptores & legedi, & peruolutadi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi: disputandūq; de omni re in contrarias partes: & quidquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, eliciendū atq; dicendum: perdiscendum ius civile: cognoscendę leges: percipiēda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reipublicę, iura sociorum, foedera, pactiones, causa imperij cognoscenda est. Libādus est etiam ex omni genere urbanitatis facetiarū quidam lepos, quo tāquam sale aspergatur omnis oratio. His conueniunt, quę libro tertio scribit. Sed omnis (inquit) loquēdi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus

toribus, ac poetis. Sunt illi veteres, qui ornare nondum poterant ea quę dicebāt, omnes prope preclarę locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem, poterunt loqui, nisi latinę: neq; tamen erit vtendum verbis his, quibus iam cōsuetudo nostra non vtitur: nisi quando ornandi causa parcę, quod ostendam: sed vsitatis ita poterit vti, lectissimis vt vtatur is, qui in veteribus erit scriptis studiosę, & multum versatus. Hęc Cicero. Qui si in veterum scriptis & studiosę, & multum voluntari vult oratorem, quanto magis in recentiorum, & eorū presertim, qui vel cum Cicerone, vel post eum fuerint, versari debet? Oratorum autem qui Ciceronis etate, aut paulò ante floruerūt, nulla, q̄ ego sciam, extant scripta: nam Asinij Pollionis, Licinij Calui, Cęlij, Caij Cęsaris, Bruti & antiquorum omnium oratorum opera interciderunt. Qui quanquam hodie viuerent, hęc palmā Ciceroni liberrimę deferre nō vererent: quoniam dono quodam prouidentię,

Liber primus,
hic vnus inter omnes homines (vt ait
Fabius) genitus fuit, vt in eo vires suas
eloquentia experiretur. Verùm cùm id
argumenti genus à nobis propositum
fuerit, in quo ornando Ciceronis ver-
ba nobis defuerint, quę (malū) ista reli-
gio erit, ne dicam superstitionem, aut
potius dementiam, nolle ab alijs autho-
ribus imitationem petere, quum ipse
etiam Marcus Tullius ad poetas nos re-
legauerit? Atqui Ciceronianè dicere,
quod à me non semel dictum est, nihil
aliud profectò est, quàm optimè dice-
re: optimè autem dicere, est pro rei na-
tura, purè, & eleganter, & aptè dicere:
quę qui præstiterit, is mihi solus Cicero-
nianus erit, non qui decem aut viginti
Ciceronianis formulis instructus, ad
omne se argumēti genus probè pertra-
ctandum idoneum esse putat. Quid igi-
tur, tãti est epistolam sic auspiciari? Non
obliuione amicitiaē nostræ, neq; inter-
missione consuetudinis meæ, ad te nul-
las literas misi. Aut, quanquam me no-
mine negligentiaē ubi suspectum esse
doleo.

De formando stylo. 67
doleo. Aut si illud vsurpes. Hoc te vehe-
menter, etiã, atq; etiam rogo. Aut, quid
quid ei accõmodaris, erit mihi mirum
in modum gratū. Aut illud etiam. Ma-
gna quidem res est, atque haud scio, an
vna omniū maxima. Aut illa quoq; ex
eodem Cicerone. Sic inquam tibi per-
suadeas velim. Et, facio autē id (mihi
crede) sepiissime, Et, caue putes, vt quū
abs te discessero, mihi te vno esse quen-
quam cariotem. Elegātes quidem sunt
hę dicendi formulę, ex Ciceronisq; vsu
depromptę, sed si altius Ciceronis sacra
ingressus non fueris, nunquã te Cicero-
nianum appellabo. Insunt enim in illò
summo oratore infinita penè cùm in-
genij, tum eruditionis, & eloquentiaē
ornamenta, hominibus nostri tempo-
ris inimitabilia. Nam quæ de Lögolio,
Petro Bembo, Sadoleto, Sturnio, Ma-
nutio, Hieronymo Osorio vulgò tãto-
pere prædicantur, non sic ego accipio,
vt putem eos viros totū expressisse Ci-
ceronem, nam nemo id vnquã præsta-
re potuit: sed adumbrata quędam Cice-
ronis

ronis signa in eorum scriptis apparent, quæ omnes ingenij suauitates, & delicias, vel verborum elegantia, vel sententiarum grauitate, vel numerorum concinnitate superare videntur. Quare mihi visum est breuem quandã viam imitandi Ciceronem his prescribere, qui se totos Ciceronis studio, & imitationi addixerunt: quod eò equidem libentiùs faciam, quò existimẽ hoc me vno beneficio Hispanos meos pleniùs, atq; cumulatius posse demereri: quorum ingenia si arte inuentur, nihil non in eloquentia, atq; in omnium reliquarum artium & disciplinarum genere consequi poterunt. Ante omnia Ciceronis studiosus librum cõcinnet, quem primum generatim in tria oratoris officia, inuentionem, dispositionẽ, & elocutionem distribuat: nam cum his partibus omnis oratio constet, & simili etiam artificio cunctæ res, quæ ab oratore vel philosophicè vel populariter tractantur, institui planè videãtur, consentaneum quidem erit, vt quæ per genesim contexta fuerunt,

fuerunt, per analysim rursus retexantur. Hunc verò modum interpretandi authores docuit Petrus Ramus, homo quidẽ disertus, sed vsq; adeo liber, & impius, vt ne ipsum quidem Aristotelem philosophorũ facilè principẽ reueritus fuerit: à quo tamen hanc methodum eum accepisse crediderim, quippe quòd Aristoteles ea vsus ratione fuerit in explorãdis syllogismis. Mihi verò ita hæc methodus enarrandi Ciceronem probata fuit, vt si viam aliã inirem, aut rationẽ aliquã huic diuersam essem ingressus, oleum me, & operam perdidisse procul dubio putarẽ. Nihil enim est vel ad imitationem vtilius, vel ad intelligẽdos authores prestãtius, quàm eorum scripta in eas partes detracta veste nudare, quibus & instructa, & ornata fuisse cõstat: quæ per genesim, & analysim fieri, etsi Petrus Ramus taceret, res ipsa loqueretur. In omni enim oratione primũ inquirẽda est inuẽtio, deinde indagãda dispositio, postremo de inuestiganda, & examinãda elocutione Ciceronis cãdi-

datū sollicitudo vrgebit: nā reliquę partes duę, memoria, & pronūtiatio oratoris potius, quā orationis sunt. Libello igitur ad hanc formā cōcinnato, primū imitationis caput, immò fundamentum est optimè intelligere authorē, ad quē imitandum nos metipfos comparauerimus. Sed nūc de imitatione Ciceronis pauca dicamus, de qua nos methodum tradituros recepimus: cui propriū libellū ubi meliūs omnia digererētur, & ad artē redigerētur, dicādum precepimus. Inuentioni ergo, quę vt primū in oratione, ita in imitatione locū habet, omnia probationū loca, & argumētorum genera, & partium orationis proprietates subiiciemus. Hoc autē comodius fiet, si ad tres status generales, quib⁹ omnes quęstiones continentur, vniuersam inuentionē referamus. Nam quanquā septē dicātur esse status, tres nimirū rationales, & quatuor legales, oēs tamē illis trib⁹ quęstionib⁹ ansit, quid sit, & quale sit cōprehēduntur: quoniā his tribus quęstionib⁹ perfectā cuiuscūq; rei, quę

in

in cōtrouersiam venit, cognitio haberi solet. Atq; hęc methodus, quā Ciceronis imitatori prescribim⁹, multò quidē latiūs patet, quā vt his solū angustiis circumscribi debeat. Nam ad parandam vndeūq; inuentionem, & ad recōndendas velut in thesauro opes quas ex infinita penē authorū, & artium, disciplinarumq; copia cōportauerimus, certissimam viā munit. Atq; dictū incredibile est quā facilē, & copiosē ille dicat, qui hoc ordine rerū inuentionē digesserit, vt ad singulos status singula inuenta referat. Neq; id oratoribus dūtaxat preceptum volumus, sed philosophis, theologis, in recōsulis medicis. Quis ad hoc prescriptum studia literarū constituerint, nunquam cū publicē dicendi casus aliquis, aut necessitas vrgebit, copia, & facultate destituentur. Quare adolescētes etiam, atq; etiā monere, hortariq; nō desistā, vt cū grāuora studia ingressi fuerint, quidquid pulchrū, selectū, quidquid graue & annotatione dignū inuenerint. Sive illud in ethnicis

I s sine

siue in christianis authoribus offēderint, ne committant, vt hoc illis in posterū pereat, præsentī lucro contenti, sed id continuò in aduersaria referāt: deinde verò dispiciant, ad quem statum pertineat, & eius dictioni subiiciant. Oportebit autem statuum vim, atque naturā egregiè notam, exploratamq; habere, ne in distribuendis sententijs hesitemus. Hac enim industria si vsi fuerimus, non solum Ciceronem, quatenus ingenij nostri modulo datum fuerit, imitabimur, sed orationis copia affluemus. Si quis decem Aristotelis prædicamenta sequi potius decreuerit, quod ea sibi notiora sint, quàm aut Ciceronis, aut Quintiliani, aut Hermogenis status, huius cōsiliū haud equidem improbauerim, modò is intelligat, decem illa prædicamenta quibus res vniuersas Aristoteles complexus est, tribus illis statibus coniecturali, qualitatis, & iudiciali penitus comprehēdi. Status verò est, qui in oratione debet probari, quemadmodum thema in declamationibus. Idcirco omnem

mnem huic inuentionem accommodamus: cum inuentionem dico, res veras, aut verisimiles intelligo, & vniuersam argumentorum aciem, quam ad confirmanda nostra, & refutanda aliena producimus. Dispositio sex partes suas modosque collocandi habebit, quos imitatore diligenter considerare oportebit. Primum enim intuendum curabit imitationis studiosus ordinem partium orationis interse: deinde singularium partium collocationem seorsum animo, atque oculis perlustrabit: mox questionum dispositionem accuratè dispiciet: in quibus, quæ sit illa quæ caput causæ sit, quam statum appellamus, mentē atque cogitatione notabit. Reliquarum deinde, quæ ab hac vna principe oriuntur, quas modò status minores, modò questiones subsidiarias, & auxiliares nominamus, ordinem atque seriem ad imitationem designabit. Considerabit deinde, quibus locis quibusue in questionibus Cicero enthymematis vsus fuerit, quibus verò epichrematis, aut syllogismis

mis quinq; partitis: quibus rursus expositiones, & amplificationes accommodauerit: quibus deniq; in locis affectus comicos, id est mites, & perhumanos, aut contra tragicos, hoc est acres, & vehementes effuderit. Illud quoq; sine animaduersione prætereundum nõ est, alium esse ordinem artis, quem rectum & naturalem dicimus: alium verò ordinem prudentiæ, quem sæpe pro utilitate causæ longè aliter, quàm artis præceptis traditū sit, oratores vsurpare solēt. Est præterea in actore & reo ordinis in dicendo non exigua differētia, quæ imitatori perspecta & imprimis comperta esse debet. Elocutio tria dicendi genera siue characteres, tanquam capita præferet, quibus formas singularum partiū, compositionis ideas, tam in singulis, quàm in connexis verbis, figurisq; omnis generis continebit. Vt quidquid vspiã huius formæ in Cicerone à nobis obseruatum fuerit, in eã continuò seriem referatur. Lexicon igitur alphabeticū confici volo, in quo primū iuxta litera

rum

rum ordinem annotetur formæ loquēdi Marco Tullio peculiare: cuius modi sunt, etiam atq; etiã pro vehemēter: & maiorem in modum, pro valde: idē tū, pro subinde: quum, & tū, quoties inæqualis momēti sunt quæ connectimus: tum, & tum quoties equalis: quid quartis? pro in summa, aut breuiter: nõ solū peto, verū etiam oro, contendoq;: Ante hac dilexisse tantū, nūc etiã amare mihi videor: valetudinem tuam cura & me (vt facis) ama: non ille quidē vir malus, sed parum diligens: simile est, q̄ per pronomen illud indicat, nõ quod præcessit, sed quod mox sequitur: Et illud etiam cogitabam Tusculanū, id est, in Tusculanum proficisci in animo erat. Annotabimus rursus verba in vario vsu, & significatione vsurpata: nam eadem vox non eodē semper apud Ciceronem accipitur modo. Sit exēpli gratia, hoc verbum refero, cuius quidē vsus latissimè patet. Nam aliam vim habet, cū ait Marcus Tullius referre gratiam: aliam cū ait liberi parentes, & forma

cordis;

corporis, & moribus referunt: aliā cūm ait, refero me ad intermissa studia: rursus aliā cūm ait, non ignota referā. Itē aliud est orare Lentulum, aliud est orare causam. Rursus aliter contendit, qui cum altero certat: aliter qui quid instanter ab altero petit: aliter qui magno studio nititur ad aliquid efficiendū: aliter qui res duas inter se cōmittit, cōparatq; Hæc erunt in secūdo alphabeti ordine accuratè digerenda: tertius tñ alphabeti locus destinatus erit pedibus, numeris, commatis, colis periodis. Siquidē magni refert ad rectā styli informationē, & ad verā Ciceronis imitationē, diligēter animaduvertere, quib⁹ nimirū pedibus Cicero aut incipiat, aut finiat periodos: quibusq; numeris genera dicendi tēperet: quibus postremò sentētijs quā modulationē accōmodet. Sed quoniā imitādi ratio infinite doctrine est, quā nihil certè in hominū vita sit, quod eloquentia nō cōtineat, immēsi fanè laboris esset, de singulis velle præcipere. Idcirco ad huius quæstionis exitum festinans

nans, illud nō prætermittam, in quo pleriq; adolescentes frequēter labi, ac decipi solent, qui ita se exercent, vt ex veterum authorum scriptis mēbra, & integrum aliquādo cōprehensionis corpus sua in scripta transferant, existimantes pulchrum esse, perfecti similitudinē se qui, quando ipsi per se perfecti nihil gignere possunt. Ego verò furtum deprehendo, perfecti autem nihil prorsus video. In imitatione inesse similitudinē haud equidem nego: nam imitatio est qua impellimur diligenti ratione, vt aliquorū similes in dicēdo esse valeamus: eam tamen imitationem esse nunquā concedā, in qua nō laboramus, vt similes simus, sed vt idē cū eo simus, quē integris mēbris, ac periodis, & pagina deniq; tota spoliauim⁹. Errat ergo, quicūq; rē significatā cū verbis significātibus ex Cicerone, aut ex alio quoopiā authore decerptam, suis inserit scriptis. Quòd si Ciceronis, aut Terētij exquisitas sentētijs proprijs, lectissimisq; ornauerim⁹ verbis, vt quasi vestitu orationis mutato cūm

Liber primus,
cum eadē omnino sententiæ sint, aliæ
tamen videantur, tum optimum illud,
quod quæritur imitando nos planè cō-
secutos esse dicemus Erat mihi hoc lo-
co Ciceronis exhibenda analysi, ut quæ
præcipimus ipsiusmet Ciceronis exem-
plo comprobaremus, verùm ne cōmen-
tarij modum excederemus, eloquentiæ
præceptoribus hoc mun⁹ libèter cōmit-
timus: quos per deum immortalem ro-
go, & obtestor, ut cùm Ciceronem præ-
legerint, hac methodo à nobis tradita,
aut alia, si quam ipsi cōmodiorem in-
uenerint, velut lydio lapide totū hunc
summum, diuinumq; oratorem explo-
rent quæ nudent, detegāt, & in omnes
partes dissoluant, ut imitationem, quæ
arte constat, Ciceronis studiosi aliquā-
do consequi possint.

Finis Libri primi.

 ALFONSI
GARTIÆ MATAMORI
HISPALENSIS, ET RHE-
toris Primarij Academiae Com-
plutensis, de methodo con-
cionandi, Liber
vnus.

*AD ILLUSTRUM, ET
doctissimū virum Gartiam Loaisam Gy-
ronem, doctorem theologum, &
archidiaconum Carac-
ensem.*

Cælestis firen-
cionator.

COMPLVTI,
Ex officina Andreae de Angu-
lo, anno domini.

1570.

74
ILLVSTRI, MVLTISQVE
titulis claro viro Gartiaë Loaisæ, Gyro
ni, Archidiacono Caraccēsi, & do-
ctori theologo, Alfonsus Gar-
tia Matamorus Hispa-
lensis. S. P. D.

AVSAS corruptæ
eloquentiæ superiore
epistola tibi breuiter
explicauit illustris Lo-
aisa: & quis mihi etiã
animus fuerit in conscribēdis his cõ-
mentarijs de Methodo concionãdi,
quos clarissimo nomini tuo multis
de causis dicatos esse volui, cùm stu-
diosè, tũ perspicuè, ac libenter signifi-
caui. Cæterũ de huius operis disposi-
tione, quę velut mēs totius operis iu-
re vocari potest, in qua plurimũ est
& suauitatis, & industrię à me cõsti-

K 2 tutum,

tutum, nullū quantū meminisse possum, adhuc verbū feci. Nūc igitur totius operis dispositionem & œconomiam, & exploratam tibi quàm maximè cupio, & cunctis concionatoribus cum primis notā atq; perspectā: siquidem longè aliā rationē in concionatore informando sum ego sequutus, quā aut Erasmus, aut quidā alij noui authores, qui hoc genus argumenti nostro tēpore pertractarūt. Ijenim depingendis concionatoris moribus, & indicandis sacre scripturę quibusdam locis, à quibus petēda essent cōcionatori argumēta, omnē ferè operam dederūt, id leuiter atque inconsideratè prætereūtes, quod erat propriū suscepti argumenti. Nam quid quęso aliud magis exoptādū est

con-

concionatori, aut à rhetoricis studiosiùs petendum, quàm id se doceri accuratiùs, & his rebus informari diligentius, in quibus sæpissime propter rhetoricę artis ignorātiā hærent, titubant, & varijs implicati cogitationibus turbantur? Atqui ego animaduerti quàm plurimos sacre rei concionatores quàm longissimè ab scopo aberrare in disponēda materia, in tractanda hypothesi, in constituenda oratione funebri, in amplificandis rebus, in aptè dicendo, in persequendis ex arte oratoria diuinę scripturę sententijs, & in mouēdis tempestiujs affectibus: quibus quidem inscitix pestibus occurrendum fuit, explicata à nobis vera atq; incorrupta dicendi arte, qua veteres

K 3

orato-

Epistola

oratores vsi fuerunt. Ipsiſ verò præceptis modum adhibui, multa quidem vsui & consuetudini, sed plura tamen concionatoris iudicio pro loco, tempore, causis, personis relinquens. Nam figuras dictionis, & sententiarum definire nolui, neq; argumentorum formas multis illustrandas exemplis curavi: quoniam eum ego concionatorem instituendum suscepi, qui nō sit omnino artis rhetoricæ expers, & ignarus. De hoc meo consilio & instituto non laudem abs te, sed iudicium potiùs expecto, quod ego equidem semper plurimi feci, quoniam syncerum, & nimis subtile sæpe fuerim expertus: quanquam abs te laudari laudato viro, cum nullo triumpho, aut laurea confe-

Nuncupatoria. 76

conferam. Nam est ea (vt inquit Cicero) iucunda laus, quæ ab his proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt.

Seruet Deus optimus maximus dignitatem tuam.

K 4

Index

*AD ELOQVENTISSI-
mum virum Alfonsum Gartiam Ma-
tamorum, Simon Cugna, Ribera,
Lusitanus.*

Splendenti dū luce micæ nitidissime in orbe,
Et radijs præcincte tuis Phœbe omnia lustras,
Non his aut illis tantum lucemq; diemq;
Stellifera de sede locis purissime mittis:
Sed roseo latè perfundens lumine terras,
Nunc Arabas molles, & ditia Persidis arua,
Eoasq; domos, Panchæaq; rura pererras:
Hesperiam nunc extremā, Zephyroq; tepetes
Idem syderea perlustras lampade terras:
Aruaq; frigoribus septem subiecta trionis,
Sauromatasq; truces ambis, Scythiāq; niuosam
Australēq; plagam, & Libyę sitientis arenas:
Vnde Notus madidis delabens humidus alis,
Imbriferis tenues constipat nubibus auras.
Nec minus illucet tua lux in vallibus imis,
Quam planis, æquisq; locis, & montibus altis.
Sic Matamore tuos dum curas edere libros,
In quibus eloquij vires miro ordine pandis,
Et nullis præcepta minis mutabilis æui
Interitura vnquam, aut odio liuoris iniqui,
Æternis tandem mandas doctissime chartis:
Omnibꝰ ipse offers gratū & memorabile munꝰ
Et mirè immenso iucundus & utilis orbi es.

Non etenim solum diuina arcana recludis
Rhetoribus vir magne tuis, sed diuite vena
Insuper & Medicis prodes, iurisq; peritis,
Et superi sincera viris qui dogmata Christi
Exponunt populo: ac vitæ felicis amore
Inflammant residues animos infirmaq; corda.
Iure igitur dignis semper te laudibus orbis
efferet, & quando Phœbeę lampadis instar
Omnibus vsq; nites, dū Phœbꝰ lumine terras
Lustrabit, nomenq; tuum, laudesq; vigeunt.

*IDEM ILLVSTRI ET DOCTIS-
simo viro, Gartia Loaisa Gyroni.*

More renidentis Phœbi, qui culmina primū
Celsa ferit radijs magne Loaisa suis,
Te montem elegit miris virtutibus auctum,
Insignem claris artibus, atq; atavis,
Cui Matamorus opes puris è fontibus haustas,
Peneq; diuinum iure dicaret opus.

INDEX QUESTIONVM,
quæ in hoc libro continentur.

An modus concionandi artis rhetoricæ præceptis informari debeat. Cap.	1
Quomodo instituenda sit concio funebris. Cap.	2
Quomodo ex sacris euangelijs artificiosæ conciones componi debeant. Cap.	3
Quòd sex sint duntaxat sacra cōcionis partes, quarum prima sit inuocatio. Cap.	4
De exordio. Cap.	5
De propositione, & narratione. Cap.	6
De confirmatione, & confutatione. Cap.	7
De materia concionatoris. Cap.	8
De proponenda materia. Cap.	9
De proponenda materia in genere deliberatiuo. Cap.	10
Quòd hypothesis in nulla concione sit omittenda. Cap.	11
De exēplo, & quo modo tractādū sit. Cap.	12
De epilogo, & affectibus. Cap.	13
De amplificatione. Cap.	14
De elocutione. Cap.	15
De pronuntiatione. Cap.	16
De decoro, siue de aptè dicendo. Cap.	17
De usu describendi alienas cōciones. Cap.	18
De eloquentia diui Pauli ex Chrysofomo, & Augustino. Cap.	19

78
AN MODVS
CONCIONANDI ARTIS
rhetoricæ præceptis infor-
mari debeat.

CAPVT. I.

NON temerè in hūc locum peruenimus, in quo de modo cōcionandi est à nobis multis nominibus suscepta disputatio. Primūm, quia id est à me non solūm ab amicis, sed ab ignotis etiā viris, qui concionādi munere funguntur, summa cōtentione per literas efflagitatum: deinde motus quibusdam de hoc argumento editis in vulgus commētarijs, in huius quæstionis disputationem libenter sum delapsus. Nam Erasmus, & nuper theologus quidam Hispanus, de instituendo

Liber secundus,
ruendo concionatore, & de informan-
dis sacris concionibus præcepta quædã
tradiderunt, non nihil sanè à Ciceronis,
& Fabij Quintiliani institutionibus ab-
horrentia. Quasi verò multiplex sit elo-
quentia, ac non potiùs vna, quacunq;
lingua ea demũ proferatur. Neq; enim
alia est oratoris eloquentia, alia poetæ,
alia historici, aut alia quæ Latinè, aut
Grecè, enunciatur. Vna quidẽ est om-
nium rerum regina eloquentia, quæ di-
cendi methodũ in omni sermone præ-
scribit: neq; alia est rhetorica, quæ do-
cet tractare hominum animos in nego-
tjjs ciuilibus: alia, quæ sacras cõciones
sic informat, vt in templis cum audito-
rum fructu proclamantur. Quare mira-
ri satis nequeo eos homines, qui vias
quasdam compendiaras querunt con-
cionandi, atq; disiunctas illas quidem à
seculari, ethnicaq; eloquentia: cum nõ
videant, quãto in errore versentur, qui
se à Cicerone, & Demosthene, id est, à
Romana, & Græca eloquentia subdu-
cant, existimantes scilicet noua alia di-
cendi

De methodo concionandi. 79
cendi arte opus esse concionatoribus,
qui de rebus sacris ac diuinis, materias
tractant. Ego verò nõ aliam rationem
tractandi humana omnia, diuinaq; ne-
gotia inuenio, quã eam, quæ est à sum-
mis, maximisq; oratoribus præscripta,
& tribus illis dicendi generibus, Demõ-
stratiuo, Deliberatiuo, & Iudiciali cõ-
prehensa. Quæ quidem tria causarum
genera arctiora quidam putat, quàm vt
illis vniuersæ sacra cõciones contineri
possint: idcirco ex Pauli apostoli episto-
lis quinque concionandi genera desum-
psit: genus nimirum doctrinæ, siue di-
dascalicum, & genus redargutiũ: qui-
bus tria deinde annumerauit, institu-
tiũ, correctoriũ, cõsolatoriũ: quæ spe-
cies potiùs, quã genera mihi esse vidẽ-
tur: nec quisquã vel mediocriter rheto-
ricis præceptionibus tinctus, non illas
continuò quinque concionandi formu-
las ad tria summa genera referenda exi-
stimabit. Nã de genere didascalico per-
multi authores, quos religionis gratiã
tacitus prætereò, pertractarunt, quod sub
genere

Liber secundus,
genere demonstratiuo cōprehendi vo-
luerunt: redargutiū verò quod in ac-
cusatione, & reprehensione positum est,
quis non videt ad genus Iudiciale esse
referendum? institutum autem, cor-
rectorium, & consolatorium propriae
sunt species generis deliberatiui. His
quinque generibus pares numero fecit
status, quos eisdem nominibus appella-
uit, didascalicum, redargutium, cōsti-
tutum, correctorium, cōsolatorium:
satis meo iudicio extra omnē artis rhe-
toricæ methodū, cum omnes quæstio-
nes, quæ à cōcionatore fusa, perpetuaq;
oratione populariter disputari possūt,
rhetorum statibus cōcineantur. Omnē
deniq; inuertit rationem oratoriam,
ne dicam conuellit, ratus fortassis, ea
quæ diuina sunt, nullis humanis præce-
ptis circumscribi oportere. Atqui hoc
negotium quando inter homines geri-
tur, humano quidem artificio tractan-
dum est: neque enim cum homines si-
mus naturam nostram dediscere pos-
sumus, in quam cum Græci, latiniq;
Oratores

De methodo concionandi. 80
oratores intuerentur, sic se in dicendo
compararunt, vt ab ea nusquam disce-
derent. Audi obsecro Ciceronem in
suo oratore. Semper (inquit) oratorum
eloquentiæ moderatrix fuit auditorum
prudentia: omnes enim qui probari vo-
lunt, voluntatem eorum qui audiunt
intuentur, ad eamque, & ad eorum ar-
bitrium, & nutum totos se fingunt, &
accommodant. Quare ego non video,
quæ nunc libertas maior rei sacre con-
cionatoribus concedatur, quàm veteri-
bus olim oratoribus, quibus tota reipu-
blicæ gubernatio demandata erat: cum
reipublicæ gubernationem dico, morū
ciuilitatem etiam intelligo. Nec est,
quòd quisquā mihi obijciat, solitos es-
se oratores inferiores causas superiores
facere: nam istud sophistarum vitium
fuit, non oratorum, qui viri boni, & di-
cendi periti ex Marci Catonis definitio-
ne nominantur. Talis certè à Vergilio
fingitur, quem in seditione vulgi iam
faces, & saxa iaculantis, moderatorem
dedit.

Tum

Liber secundus,

*Tum pietate graue, ac meritis, si forte virū quē
Cōspexere, silent, arrectisq; auribus astant.
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.*

A It rursus amplificatione, & affectuū
motive opus esse concionatori.
Egregiè profectò id admonuit, si locos
ex arte perlequutus esset. Nam in ampli-
ficatione hoc vnū cōtentus admonuif-
se, concionatoribus non esse in more
positū amplificare res, vt maiores quā
sint appareant, sed vt quantę sint, tantę
ab auditorib⁹ esse videantur, cetera præ-
termisit: cū amplificādi modos præ-
scribi, numerariq; maximè oporteret.
In affectuū verò motive, vt reliqua il-
li cōdonē, hoc in primis ei animaduer-
tendum fuerat, affectus non moueri ab
oratore, nisi circa personas, aut circa
res, quę pertinent ad personas: quod cō-
cionatori maximè considerandum est,
ne fortè cū locos communes tractat,
aut partem aliquā diuinę scripturę po-
pulariter explicat, intempestiuis affecti-
bus omnia compleat. His argumentis
latis

De methodo concionandi. **§ i**
fatis quidem mea sentētia in comperto
est, modum concionandi rhetorū præ-
ceptis sic penitus herere, vt si quis se ab
his tantisper diuellere conetur, aut no-
uam aliquam rhetoricam à cælo diuini-
tus delapsam in diuorū templa intro-
ducat necesse est: aut si veterem rationē
nolit sequi, totam dicendi vim conuel-
lat, & labefactet. Cū enim concionā-
di modum dico, artem demum intelli-
go: nam non me latet, hoc munus cō-
cionandi gubernari numine diuino,
quod linguę plectrum cōcionatoribus
mouet, eorumque mentes ad dicēdum
inflammat: neq; alijs eloquētię viribus
cōcionatores præcipue niti, quā Spi-
ritus sancti gratia, cuius præsidio, fauo-
reque armati omnia illis cedūt, & facile
parent. At illud nos vrgēte etiam pos-
set, quòd quā plurimi concionatores
& nostro tempore cōcionandi mune-
re disertè funguntur, & maiorū nostro-
rum memoria nō pauci extiterint, qui
propter hanc vnam laudē adhuc hæret
in animis hominum: illorumque me-
L moria

moria tandiu florebit, quandiu concionandi officium in ecclesia permanebit: quos tamē artis rhetoricę præcepta nūquā calluisse accepimus. Quod permultis fanē hominibus vsu plerunque euenire videmus, qui iudicio, consilio, & naturæ quadam bonitate plurimum valent. Nam cū res in oratore præcipua sit consilium, rhetorū artificio frequenter prætermisso, pleraq; illi mutant causis, temporibus, occasione, necessitate: quibꝰ cū res ex voto in vna, aut altera actione succederet, eo progressi sunt, vt nihil egere artis præceptis eloquentiam putarent: sed naturā suā, & vulgari modo, & scholarū exercitatione contenti, rhetorum diligentiam irriderēt. Ego equidem negare non possum complures etiam homines nasci oratores, perinde atq; poetas, quibus natura parens magna, ac rara ad dicendum ornamenta tribuit: quod ipse etiam Aristoteles primo libro rhetoricorū ad Theodectem attigisse videtur: cōsummatos tamē oratores fieri, nisi ars cum natura iungatur;

iungatur, nemo vnquā mihi probabit. Atqui succedet fortassis feliciter semel aut iterum his, qui ingenij modò viribus, & naturæ suæ confidunt: verūm sepius offendent, si ab eorum natura artē distrahas: quæ multò quidem certior dux, quàm quęcunque felix, ac foecunda natura existimari debet. Quare duo sunt, quæ apprimè necessaria esse arbitror futuro concionatori: alterum est, vt dum per ætatem puerilem licet, Ciceronem, & Fabium Quintilianum, artis rhetoricæ facilè principes, diligēter euoluat, quos à doctis, disertisq; præceptoribus interpretari discat: alterum verò, vt cū philosophiæ, theologię q; studio dicendi artē coniungat: quod summo opere in Aristotele Cicero laudauit, is enim Isocratis rhetoris gloria motus dicere etiam cœpit, adolescentesq; docuit prudentiam cum eloquentia copulare. Et cū de Thesi loqueretur, in hac (inquit) Aristoteles adolescentes non ad philosophorū morem tenuiter differendi, sed ad copiam rhetorum in

Liber secundus,

utramq; partem, ut ornatius, & vberius dici possit, exercuit. Atq; hanc magnificam exercitationem Cicero testificatur à suis præceptoribus fuisse usurpatam: quam quidem Græci, Latiniq; oratores sequuti, in magnam eruditionis, & eloquentiæ lucem euaserunt. Neque alia quidem ratione illi ecclesiæ proceres Chrysostomus, Basilus, Gregorius Nazianzenus, & ex nostris Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, Cyprianus, Lactantius eas eloquentiæ opes sibi compararunt, quibus postea scripta sua mirificè exornarunt. Non enim artis rhetoricæ compendijs illi effecti sunt eloquentes: siquidem nemo his epitomatibus, & contractis, recisisq; commentarijs disertus vnquam euasit. sed cunctos potius authores, qui eloquentiæ diuitijs, opibusq; eo tempore florent, non excusserunt modò, sed summa quoque auiditate compilarunt, Hebræos quidem imitati, qui ex Aegypto in terram promissionis decedentes, Aegyptios ipsos auro & argento, ac fortunis omnibus spoliarunt.

De methodo concionandi 83
spoliarunt. Quare ex hac exercitatione qua philosophiæ, theologiæq; studium cum arte dicendi cõiunxerunt, eò sunt in omni rerum, orationisque genere progressi, ut præter inuentionis acumen, dispositionis decorem, & elocutionis admirabilem ornatum, communem etiam rerum humanarum sensum, atque peritiam perceperint: tum copiam quãdam ad omnem orationis usum sibi pararunt, vnde postea ad informandas sacras conciones, & theologicas quæstiones populariter explicandas, totam illam supellectilem velut ex thesauro quodam protulerunt, quibus illorum libros tantopere decoratos nunc admiramur. Hæc ergo certior est via, qua in summum eloquentiæ fastigium concionator peruenire possit, quàm epitomata, & compendia ista, quæ non sine eloquentiæ dispendio emittuntur in vulgus. Quin sic totum se à puero futurus concionator Cicerone, & Quintiliano, Græcis, Latinisq; omnibus authoribus ingurgitabit, ut in eo omnium
L 3 artium

Liber secundus,

artiū, omnisq; humanitatis peritia elucere possit. Ex his studiorum fontibus ille aureus fluuius promanauit Aristoteli: ex hac exercitatione tantam dicendi facultatem sibi Cicero auxit, & locupletauit, vt tripartitam illam dicendi varietatē vnus ex omnibus latinis oratoribus assequeretur: hanc quoq; viam Theophrastus ingressus, à diuina eloquentia nomen inuenit. Porro Chrysostomus, Basilius, Gregorius Nazianzenus, Tertulianus, Cyprianus, Augustinus, Lactantius tantū abest, vt eloquentiam studijs theologiæ inutilem putarent, vt complures annos rhetoricam publicè professi fuerint: vnde illā postea dicendi copiam, & orationis elegantiam sunt consequuti, quæ Demosthenis, ac Ciceronis seculo in magno etiam pretio haberetur. Verūm seculi nostri desidia iusta studia nō ferens cōpendia querit: ac subitō cupit fieri eloquens, cuius eloquentiæ studium finem nullum habet, sed cum vita auctore Fabio Quintiliano terminatur. Quocirca
qui

De methodo concionandi. 84.

qui concionādi muneri destinatus est, haud aliam dicendi rationem inire studebit, quā eam, quæ est à Cicerone oratori suo præscripta.

QVOMODO INSTITVENDA

fit concio funebris.

CAPVT. II.

OGIT me hoc loco de modo laudādi diuos & de ratione instituēde cōcionis funebris illorū persuasio præcepta tradere, qui diuersam ingressi viā, quā ab ethnicis oratorib⁹ instituta sit, viros sanctos, quos catholica celebrat ecclesia, aliter laudandos esse putāt: atq; vlteriùs progressi, cōciones funebres, quę in illustrium, clarorumq; viroꝝ funeribus de more, institutoq; maiorum haberi solent, à veteri illa ratione laudādi homines vita defunctos, quā lōgissimè seuocāt. Hos ego autho-

L 4 ics

Liber secundus,

res facile contemnerem, nisi me Basilij
magni autoritas reuocaret, quē multi
ex nostris theologis fortassis sequuti,
nouam etiam concionandi legē poste-
ris præscripserunt. Atq; vt susceptę que-
stionis disputatio rectē, sapienterq; in-
stituatur, diuini Basilij verba subiiciam, ex
Gordij martyris militis Cæsariensis lau-
datione decerpta. Sacra igitur schola
(inquit Basilius) præcepta rhetorum,
aut instituta non sequitur; nudam re-
rum expositionem pro encomijs ha-
bet, quam & sanctis, & nobis satis esse
existimat: illis quidem ad virtutis eo-
rum præconium, nobis verò ad imita-
tionis gloriam, atque formam. Enco-
miorum nanq; lex est, patriæ dignita-
tem ostendere, generis originem ex al-
to repetere, educationis incunabula di-
ligentiùs referre: nostrum verò dogma
hæc tanquam superuacua dimittit, &
quæ sunt propria, ac vernacula secta-
tur. Quidnam ego sum melior, si mea
ciuitas olim magna bella gessit, aut de
hostibus triumphauit? Si eadem opti-
mo

De methodo concionandi. 85
mo sit in loco sita, æstate, ac hyeme, cæ-
lique temperie fruatur? Si fertilis est vi-
ris gignendis, si ager pascendo pecori
sufficiat, si meliores nutriat equorum
greges, quàm vsquam reperiatur? Quid
inquam ista, an ad virtutem commen-
datiores nos reddere possunt? Nos ipsi
profectò decipimus, si hac de causa no-
bis aliquid accidere existimamus: in-
eptum insuper, si sanctis, qui res orbis
vniuersas contempserunt, his esse opus
commendationibus putamus. Igitur
nostri tantum causa profectus sat fue-
rit illorum celebrare memoriam: non
enim nostris indigent laudibus orna-
ri, sed nos istorum vitæ historia, &
commemoratione, imitationis gratia
indigemus. Hæc Basilius. Qui rursus
dum quadraginta martyres debitis lau-
dibus prosequitur, non enim enco-
miorum (inquit) legibus, aut eorum
quæ in genere demonstratiuo repe-
riuntur, sermones de sanctis villo modo
seruiunt: quoniam qui laudant cæte-
ros, ex mudi huius materia laudes vsur-

L 5 pare

Liber secundus,
pare solent, quibus autem mundus cru-
cifixus est, quomodo ex eo quicquam
quod ad laudē faciat, mutuari poterit?
Hæc verò diui Basilij ethnicæ secula-
risq; eloquentiæ contemptio, qua ip-
se tamen plerisque oratoribus Græcis,
longè antecelluit, non sic Gregorium
Nazianzenum, eius & equalem, & ami-
cum ex animo carum, à veterum ora-
torum laudandi ratione deterruit, vt
in concione funebri, quam in funere
eiusdem Basilij magni habuit, non o-
mnes eloquentiæ fontes aperiret, ni-
hilque reliquerit, quod in genere demō-
stratiuo à rhetoribus præceptum sit,
quod non ille in laudem diui Basilij
vsurparet. Iam verò in funere fratris sui
Cæsarij, & Gorgoniæ sororis, aliorūq;
complurium excellētium virorū, quos
funebris orationib⁹ cohonestauit, quē
locum ille laudationis reliquit, quem
preceperit Quintilianus? Cur obsecro
Gregorius Nazianzenus Basilij metho-
dum laudandi mortuos non arripuit,
cum eius eruditionem vt celestē planè,
ac

De methodo concionandi: 86
ac diuinam admiraretur, suæque nō ve-
reretur anteferre? atq; eius præcipuè vi-
ri, qui cum à teneris (quod aiunt vngui-
culis) singularis quædam sibi fuerit ne-
cessitudo, iocundaq; studiorum socie-
tas cū ipsa prope ætate accreuerat: quā
penitus ea fide, atq; beneuolentia con-
glutinarat, vt nec Oresti Pyladem, nec
Pirithoo Theseū, nec Patroclo Achil-
lem, coniūctiorem, fuisse crediderim.
Sed mitto Gregorium Nazianzenum,
& ad diuum Ambrosium, & ad Hiero-
nymū venio, qui doctrina simul & elo-
quentiæ laude floruerunt: quorum al-
terum omnibus Græcis fortiter oppo-
suerim, alter vero causas egit, & orato-
ris munere in adolescentia summa cū
laude functus fuit: qui in laudando Va-
lentiniano imperatore, & in funere
Theodosij magni, veterem illam lau-
dandi rationem, quam cum secularis
esset orator, ex præceptis artis rhetori-
cæ retinuerat, totam illo die, meo qui-
dem iudicio, reuocauit. Iam verò diuis
Hieronymus in epitaphio Nepotiani,
quo

Liber secundus,

quo an quidquam in eo genere præstã
tius, ac perfectius esse possit, sæpe qui-
dem dubitavi, nonne partibus demon-
stratiui generis Nepotiani laudes expli-
cauit? Horum sanctorum patrum, qui
lumina & ornamenta ecclesiæ catholi-
cæ fuerunt, sequutus vestigia Iacobus
Sadoletus, funebrem orationem, elegã
tem illam quidem, & omnibus ferè elo-
quentiæ numeris absolutam, de obitu
optimi, ac præstantissimi Cardinalis
Federici Fregosij cum eruditorum, elo-
quentiumque virorum plausu edidit.
Quare mihi sæpius, multumque cogitan-
ti diui Basilij in laudandis viris sanctis,
atque in celebrandis funebri oratione
vita defunctis, tam alienū ab omni elo-
quentiæ apparatu institutum, quippe
qui nuda diuorum historia contentus,
omnem amplificationem, & ornatum
quod erat proprium laudis, abiecerit,
ea demum cogitatio in mentem venit,
virum illum sanctum & eloquentē ar-
tem dicendi non repudiasse, qua ipse
plurimum valuit, sed modum in dicen-
do

De methodo concionandi. 87
do requisuisse. Nam solent qui cæte-
ros laudant splendide interdum menti-
ri, atque tunc oratoris munus se pulchrè
obiisse credunt, cū res aliòqui tenues
sic amplificarunt, & verbis ornarūt, vt
pares maximis effecissent. Illa rursus,
quæ bona externa appellantur, à qui-
bus vera animi laus non ducitur, quòd
fluxa quidem sint & caduca, cuius mo-
di sunt patria, natio, genus, educatio, in-
stitutio, diuitiæ, quibus forma, proceri-
tas ingenium, memoria, & reliqua na-
turæ dona iunguntur, à diuorum lau-
dibus procul ableganda, reiiciendaque
Basilij putauit, quoniam hæc beatum
neminem reddiderunt. Ego equidē di-
uersum aliquid huic Basilij sententiæ
nec possum, neque si possem, statuere de-
berem: cæterum Marci Tullij, aliorūque
rhetorum præcepta sic explicabo, vt &
illorum sensus constet, & veterum ora-
torum ratio à diui Basilij institutis mi-
nimè abhorreere videatur. Nam nō vsq;
adeo stulti, inanisque gloriæ cupidi,
ethnici illi homines extiterunt, vt non
planè

lib. Liber secundus,
planè intelligerent, huiusmodi exter-
na bona nullam ex sese veram laudem,
& gloriam, cuiquã afferre posse: quòd
si quid veræ, solideque commendatio-
nis aliquando attulissent, id omne ea-
rum rerum honesto, præclaroque vsui
acceptum ferri dixerunt. Atqui vera
laus est, si ex amplis fortunis, & copio-
sis cuiuspiam viri diuitijs eius liberali-
tatem, & magnificentiam ostēdamus:
rursus si ex pulchra forma castitatem
alicuius proferamus: si ex claro itidem,
illustriq; genere animi demissionem
(quam nostri theologi humilitatē vo-
cāt) vt veram virtutem demonstramus:
nam genus, forma, diuitiæ, in vtrāque
partem valent, & morum præbent ex-
perimentum. Atq; vt de forma vetustū
aliquid, & pulchrum, scituque dignum
dicamus, illud me legisse memoria te-
neo, veteres sapiētes, qui maximo diu-
turnoq; studio, astrorum naturæque ar-
cana indagarunt, nobilissimo animo
formosissimum corpus à Deo optimo
maximo fingi, & occulta quadam ratio
ne

De methodo concionandi. 88
ne parari dixisse. Quare qui panegyri-
cos principibus, olim dixerunt, digni-
tatis formæ, decoræque faciei memine-
runt, veterem quidem Aethiopū mo-
rem memoria repetentes, qui gymno-
sophistarū sapiētia gubernantur: apud
quos non ex his qui fortissimi, qui tē
opulentissimi habeantur, reges creari
solent, sed qui forma pulcherrima, præ-
stantissimaq; sint, ad regni administra-
tionem asciscuntur: quoniam animo-
rum effigiem ex corporis specie intue-
ri se posse verissimè arbitrentur. Nam
illud est etiam à iure consultis legibus
exceptum, sapientis esse iudicis, ex ipsa
vultus, corporisque figura mentis bo-
nitatem speculari, atq; conijcere. Sicut
enim authore Aristotele ad felicitatem
habilis deformis homo nō est, fierique
prope semper non potest, (vt Aspatius
inquit) vt qui omnino deformis sit, bo-
nus sit: sic enim consentaneum est, vt
qui speciosissimus sit, idem etiam opti-
mis moribus præditus sit. Meritò igitur
Pacatus Drepanus Theodosij im-
peratoris

Liber secundus,

peratoris speciem laudauit: quem multis post seculis Pādolphus Collemitus imitatus, Maximiliani Cæsaris dignam imperio formam honore verborū, maximisque encomijs est prosequutus. Plinius rursus Nouocomēsis multò ante de vultus, orisque dignitate, decoroque aspectu Traianum commendauit. His igitur argumentis satis me probasse arbitror, locum laudationis a formæ dignitate, & eleganti specie nō esse omnino superuacuum: cum forma corporis certus sit prope semper animi index, ad veramque possit animi commendationem detorqueri: quemadmodū patria, natio, & id genus reliqua, ita in bonis externis habenda sunt, vt ad animi bonum referri valeant. Nam vnusquisque patriæ suæ mores iam inde a puero imbibit, vnde ingenitas etiam quasdam virtutes, aut vitia, aut certas quidem propensiones ex cæli aspectu, & astrorum influxu in lucem editus accipit, quibus velut subiectis calcaribus, aut in omne honesti genus sponte sua fertur,

De methodo concionandi. 89
fertur, aut præceps in malorum sentinā ruit. Nullus itaque laudationis locus est ab ethnicis oratoribus in illustrium virorum commendationem vsurpatus qui ad diuorum laudationem his modis transferri non possit. Nam Plinius Nouocomensis, cum robur atque vires corporis Traiani imperatoris laudare vellet, ad animi imperium omnem eam laudem continuo deriuauit: quod quidem aut per correctionem, aut per prolepsin, aut per insinuationem ab oratoribus obliquè fieri solet. Neque verò (inquit) laudauerim per se magnopere duritiam corporis ac laceratorum, sed si his validior toto corpore animus imperitet: quem non fortunæ indulgentiæ molliant, non copiæ principales ad segnitiam, luxumque torqueant: tunc ego seu montibus, seu mari exerceatur, & lætum opere corpus, & crescentia laboribus membra mirabor. hæc Plinius. At dicet mihi aliquis, quoniam sunt etiam nonnulli, qui editis de informandis sacris concionibus

M cionibus

Liber secundus,
cionibus commentarijs, hoc imperitè
ineptissimeque iactent, se hanc ratio-
nem laudandi diuos vel eo de nomine
contemnere, & procul à rebus sacris re-
legare, quòd ab ethnicis hominibus &
inuenta sit, & usurpata. Hæc sanè vox
non hominem, sed belluam sonat: atq;
eius planè esse videtur, qui omnem an-
tiquitatè penitus ignorat. Nam si pro-
pterea quòd ethnicorum hominum
hoc inuentum sit, in christianorum
vsum non est transferendum, abijcia-
mus continuò è republica christiana
omnes artes mechanicas, cunctas artes
liberales, magistratus, ritus, mores,
quia ab ethnicis & inuenta fuerint, &
& vsitata. Hac quoque de causa deteste-
mur literarum vsum, quas apud Aegy-
ptios Isis prima inuenit, quarum po-
stea Nicostрата ordinem, coniunctio-
nes, & sonos exquisitos latinos edo-
cuit. Quòd si veterum grammatico-
rum præceptis pueros instituimus, si
Aristotelis dialecticam meritò recipi-
mus, si eiusdem authoris philosophiã
amplecti

De methodo concionandi. 90
amplectimur, & deosculamur, si Eucli-
dis geometria nobis est in pretio, si Pla-
tonis dialogos ad rempublicam guber-
nandam, & informandos mores vtilis
esse putamus, si medicinam ab Apolli-
ne inuentam non in vrbes modò, &
in scholas introducimus, sed intra pe-
ctoris nostri recessus, & viscera recon-
dimus: cur non itidem Marci Tullij,
& Fabij Quintiliani rhetorica præce-
pta induorum laudationibus vsurpa-
bimus? Cùm vna sit, vt iam saepe di-
ximus, regina rerum omnium elo-
quentia, cuius imperium, vt in pro-
fanis rebus, ita in sacris latissimè pa-
tet: quoniam sibi subiecta sint omnia,
quæ sermone explicari oporteat, qui-
bus dicendi leges pro loco, tempo-
re, personis, & pro cuiusque rei na-
tura, ac dignitate ferat. Proba-
tum itaque à nobis est, cùm san-
ctorum virorum exemplis, tum fir-
missimis argumentis, rationem lau-
dandi diuos, & eos etiam, quibus
iusta de more patrio pompa funebri
M 2 persol-

Liber secundus,

persoluntur, à veterum oratorum præceptis, & institutis alienam non esse debere. Cæterum ne concionatores ad veteres illos rhetores remittamus, methodum tandem qualemcunq; pro ingenij mei viribus præscribam, quæ concionandi modum, & in diuorum laudationibus, & in sacris funeralibus vtenunque demonstraret: nec enim ab Hieronymo, Ambrosio, Gregorio Nazianzeno recedam: quorum dicendi artem sine artis rhetoricæ cognitione nemo vnquam assequi poterit. Atqui mos fuit his sanctissimis, & eloquentissimis viris, proposito themate, quod status vicem præstaret, hypothesein, hoc est questionem aliquam particularem, quæ vel de diuo aliquo laudando, vel de mortuo encomijs celebrando proposita esset, ad vniuersi generis tractationem referre: nam latius de genere (vt inquit Cicero) quam de parte disceptari licet: vt quod in vniuersum sit probatum, id in parte sit probari necesse. Itaque à proprijs personis de more oratorum controuersiam

De methodo concionandi. 91
siam primum auocant, & se totos ad thesim aliquam, quæ ex causa ipsa ducatur, pro viribus comparant. Causam autem ampliore vocabulo negotium quodcunque, siue ciuile, siue ecclesiasticum appello: theses verò (siue quæstiones generales, siue loci communes appellentur nam his omnibus modis vocari possunt) quæ à doctissimis illis viris, atq; sanctissimis patribus in mortuorum funeribus prope semper tractari solent. Huiusmodi sunt, nimirum de præparatione ad mortem: de morte quæ sit pœna peccati: de vitæ humanæ crûnis: de liberatione ab eisdem per mortem: de contemptu mundi: de expetenda felicitate vitæ sequentis: de animorum immortalitate, & æterna beatitudine: de resurrectione corporum: de extremo iudicio: de reddenda in eodẽ ratione omnis vitæ anteaactæ: atq; id genus quàm plurimi loci, quos in hunc usum quidam viri doctissimi designarunt. Vbi verò vnam, aut alteram his similem quæstionem copiosè, & ornatè eloquentissimi illi patres pertractarunt

Statunt, ad hypothesim, siue ad particularem quaestioneuestigio se referunt: quæ personis, locis, temporibus est circumscripta. In hac autem eum dicendi modum persequuntur, qui de veteri oratorum more est à nobis traditus: nam aut totius vitæ historiam cum amplificatione, & exornatione percurrunt, aut virtutes aliquot insignes, & excellentes quibus is vir qui laudatur, dum inter viuos ageret maximè enituit, ad cælum usque efferunt. Hunc sanè ordinem seruauit diuus Hieronymus in epistola ad Heliodorum, quem de obitu Nepotiani ex sorore nepotis moerentem consolatur. Nam proposito argumento, spatiat in locum iucundum, & plenum affectibus, de morte à Christo deuicta: deinde consolationem aggrediens varijs exemplis ostendit, quatenus christiano sit in amicorum morte dolendum: deinde intermissa consolatione, Nepotiani laudes partibus generis demonstratiui persequitur: post regrediens ad intermissam consolationem ostendit

fa

sa miseria, & breuitate huius vitæ, tum autem publica calamitate temporum, hortatur ad contemptum vitæ, & ad morum correctionem. Ad huius sanctissimi, eloquentissimi que viri imitationem Iacobus Sadoletus orationem de obitu Federici Fregosij Cardinalis in lucem emisit: quam & propter styli elegantiam, & doctrinam singularem, post diuum Hieronymum meminisse non sum veritus. Absoluto enim orationis exordio, & argumento causæ explicato, huiusmodi thesim proposuit, quam ornate, & copiosè pertractaret: vt videlicet neglectis illecebris huius mundi, quæ nihil aliud sunt, quàm frustratio vitæ, regnum mortis, opinionum vanitas: inutile corporum studiū, spes, & rationes vitæ nostræ in vnum Deum æternum, & omnipotentem, & in eius filiū Iesum Christum vniuersas cōferamus. Ad hypothesim deinde, hoc est ad causam peruenit, in qua præcipuum eius studium fuit, Federici Fregosij, quem vnicè amauerat, laudes ornare,

M 4

& ampli

Liber secundus,

& amplificare: se ipsum postremò, & auditores hac vna ratione consolatur, quòd virtus, pietas, sapientia, religio, cæteræque virtutes excelſe, & admirabiles, quæ in Federico Fregosio illuxerunt, immortalẽ eũ reddidissent. Illud quoq; non est silentio prætereundum, quod concionatoris maximè scire interſit, nullũ argumẽtũ subtiliter de more dialecticorũ, sed ornatè, & ad copiã rhetorum esse à concionatore explicãdum; nã non theologũ modò, sed oratorẽ etiã agit. Cicero enim sic quæſtiones Tufculanas philosophicè diſputavit, vt oratoris partes diuinitus obiret. Quod tũ vel maximè fieri videmus, cũ ſingulis ſyllogiſmi partibus amplificationẽ ſubiicimus. Inter argumẽta verò quę in rebus ſacris firmiſſima, & eſſe, & haberi ſolent, testimonia diuinæ ſcripturæ numerantur, quibuscum nulla alia vel firmitate, vel dignitate cõparari poſſunt. At qui diuinæ legis testimonijs cõplectimur prophetarũ oracula, figuras, allegorias, exẽpla, authoritates, ſentẽtias,

De methodo concionandi. 93

ſententias, quidquid deniq; & veteri, & nouo teſtamento continetur. Superua caneum id à me videretur admoneri, niſi intelligerem, quantum eſſet exemplorum diſcrimen inter ethnicos oratores, & chriſtianos concionatores: quippe nullum argumentum debilius eſt apud ethnicos oratores, quã quod ducitur ab exemplo: cùm nullum contrà vel firmius, vel præſtãtius in ſacris cõcionibus illo exiſtinetur, quod ex diuinis literis petitũ fuerit. Porro illud hoc loco à nõnullis theologis quæri video, liceat ne concionatoribus poëtarum exemplis, oratorum testimonijs, philoſophorum ſententijs in publicis cõcionibus vtĩ? nam vt quidam dixit, ardet apud inferos Vergilius, & eius poëmata cãtat chriſtianus! Idcirco in dubium vocatum eſt, vtũ ethnicorum inuenta chriſtianus homo uſurpare iure poſſit & in ditionem ſuam transferre? Sed hoc nos ſcrupulo diuus Hieronymus, Auguſtinus, atque omnes ferè veteres illi theologi tam Græci, quàm latini

M 5 exemplo

Liber secundus,

exemplo suo liberarūt : nemo enim felicius miscuit sacra profanis, quā diuus Hieronymus: qui cum rebus etiam grauiſſimis, aut Vergilij carmina, aut Terentij sententias coniungere nō est veritus. Diuus itidem Augustinus appositè interdum citare solet Terentium, & Iuuenalē, dum in publica vitia, & fluentes hominum mores inuehitur. Philosophorū verò placita eatenus recipienda putarunt, quatenus à diuinis institutis non abhorrerēt. Atqui credebāt sanctissimi illi patres diuino consilio ab ethnicis expolitas esse disciplinas, vt posteri vterentur, non vt contemnerēt. Nam omnia ethnicorum fortiter facta, scitè dicta, ingeniosè cogitata, industriè tradita suæ reipublicæ præparauerat Christus. Ille enim ministrauerat ingenium, ille quærendi ardorem illis iniecerat, neq; alio authore quæſita inueniebant. Hanc artium frugem ethnicorum çtas tulit, non tam sibi, quàm nobis: siquidē vt non quæuis regio supeditat omnia, nec omnis fert omnia
tellus

De methodo concionandi. 94
tellus (vt inquit Maro) ita seculis suæ quibusq; dotes distributę non frustra mihi vidētur, sed vt omnes postea Christi laudibus, cultuique seruirent: idque iuxta seruatoris sententiã dicentis, cum exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipsum. Quare ethnicorum exempla, & testimonia concionator vsurpabit, modò id parcè, & peropportunè faciat: ne ostentatione magis, quàm causæ utilitate hæc afferre videatur.

*QVO MODO EX SACRIS
euangelijs conciones componi
debeant.*

CAPVT. III.

DECREVERAM silentio prætere rationem informandi conciones ex Iesu Christi seruatoſis nostri euangelijs: cum quia extremæ dementiæ mihi esse videretur, diuinę sapientiæ sermones, qui omnem excedūt humanum captū,
in

Liber secundus,
in limites coarctare humani ingenij:
tum q̄ non aliter de deo, de rebusq; di-
uinis loquendum esse putarem, quàm
quomodo viri sancti loquuti fuerunt.
Hoc ego inductus cōsilio, viros quosdā
pios, & graues, qui methodum compo-
nendi conciones, ex sacrosanctis Iesu
Christi euangelijs summis precibus, ac
quotidiano penè conuitio à me contē-
debant, ad veteres illos ecclesię Heroes
remittebam: præcipuè ad diuum Chry-
sostomum, cui concionandi palmam
antiquitas non immeritò tribuisse vi-
detur. Illi verò maiore desiderio incen-
si, atq; inflammati illud quòd erat sum-
mę artis in diuo Chrysofostomo cogno-
scendi, multò me deinde vehementiùs,
ac tam diu vrgere cœperunt, donec eis
inuitus recepi, me vnum, aut alterum
artis dicēdi præceptum ex eorum qui-
dem numero indicaturum, quo diuus
Chrysofostomus vteretur. Nam quantum
ego ingenio meo sum assequutus, illud
in more positum apud sanctissimos il-
los, atque eloquentissimos viros esse
video,

De methodo concionandi. 95
video, vt breuiter decursa historia euan-
gelica, in vno, aut altero firmissimo lo-
cupletissimoq; euāgelij loco, multum
diuq; morarētur: vt hac potissimum ra-
tione quidquid vellent, auditorum ani-
mis facilius infererēt. Neque enim Al-
tiùs herere possunt, quę breui tempore
percurrimus. sed ea multò tenacius au-
ditorū animis figuntur, & adherescūt,
in quibus diutius, pertinaciusq; elabo-
ratum fuerit. Quare Cicero qui maxi-
mus fuit persuadendi artifex, oratorem
quem informat, etiam atque etiam mo-
net, hortaturq;, vt cum nactus fuerit lo-
cum aliquem firmissimum suę causę,
in eo commoretur, in quem omnes in-
genij nervos intendat, & vniuersas elo-
quentiæ opes profundat, futurum inde
pollicitus, vt causam obtineat. Ceterū
vt paulò altiùs hæc repetam, hoc in pri-
mis concionator ignorare non debet,
dicendi genus in ciuile, & scholasticum
à præceptoribus eloquentię solitum ef-
se diuidi: illud rebus ciuilibus, hoc au-
tem scholasticis iure accommodatum.

Rursus

Liber secundus,
Rursus scholasticum genus in disputa-
torium, & enarratoriū ita distribuitur,
vt disputatorio quæstionis veritas, enar-
ratorio autem historiæ sensus constare
queat. Vtriusque tamen generis vsus cõ-
cionatoribus apprimè necessarius est:
nam veritas argumentis elicitur, in lu-
cemq; profertur: enarratio verò aut cõ-
mento, aut paraphrasi fieri consuevit.
Quare quum inciderimus in disputatio-
nem de veritate cuiusquam rei, hæc de
more veterum oratorum argumentis
à nobis indaganda erit: cùm verò locus
aliquis aut ex Iesu Christi euangelio,
aut diui Pauli epistolis, aut ex re aliqua
diuinæ scripturæ enarrandus fuerit, is
quidem aut commentatione, aut para-
phrasi ex doctissimorum virorum vsu,
atq; instituto explicandus est: modò me-
minerit concionator, hæc populariter,
& cum amplificatione, & exornatione
fieri oportere: nam sterilitas illa scho-
lastica, inopiaque verborum à publicis
concionibus longè ablegandæ erunt.
Quin omnis verborum, sententiærumq;
copia,

De methodo concionandi. 96
copia, nitore simul & elegantia excul-
ta, summo studio asciscēda erit, quò res
ipse quæ à concionatore pertractantur
dulcius auditorum animis adhereant:
facilius enim persuadētur res, quas ora-
tionis claritas illuminat, quã quæ pro-
pter neglectionem eloquentiæ horri-
diores esse videntur. Enarrato igitur his
modis euangelio, diei festo accommo-
dato, vnum aut alterum principem lo-
cum ex eodem euāgelio continuo de-
ligat cõcionator, quem pro thesi, & lo-
co communi proponat: in quo diu cõ-
moretur: quem præstanti excellentique
doctrina persequatur: cui varias ampli-
ficationes adhibeat: quem exemplis, si-
milibus, figuris, oraculis, allegorijs, &
omnis generis comparationibus, mo-
dò ad rem faciant, cum omni decoro
exornet, & locupletet. Thesis deinde
ad hypothesim deducat, hoc est perso-
nis, locis, temporibus quæstionem illā
generalem accommodet. In hypothe-
sis tractatione litem intendat peccatori-
bus: quos velut in ius vocatos cogat an-
teactæ

Liber secundus,
recte vite rationem reddere: si Christi
regulam fuerint secuti, si eorum mores
cum euangelica doctrina congruant.
Sceleratos homines deterrebit, pios ad
vite perfectionem incitabit, iacentes eri-
get, desides exhortabitur, debiles atque
consternatos subleuabit, dubios in viam
veritatis reductos diuinis testimonijs
confirmabit. Affectus subinde sparget,
quibus in thesi locus non est: quales ve-
ro debeant esse affectus, res ipsa de qua
disputatur, facile demonstrabit. Perora-
tionem postremo, aut per breuem argu-
mentorum repetitionem, cum ponde-
ratione & amplificatione rerum consti-
tuet: aut per animorum (vt dicebam) mo-
tionem, que concitatis affectibus obtine-
tur, ex rhetorum preceptis efficiet. Atque
hic si usquam, totos eloquentie aperire
fontes licet: nam ex his, si benediximus
reliqua, auditorum animos possidemus:
& confragosis asperisque locis euecti, to-
ta (vt ait Fabius) pandere possumus ve-
la: & cum sit maxima pars epilogi am-
plificatio, verbis atque sententijs vti licet
magnificis,

De methodo concionandi. 97
magnificis, atque ornatis: in alijs autem
concionis partibus tractandus erit affe-
ctus, vt quisque nascetur. Reliqua petat
concionator ex rhetorum preceptis, &
sanctorum patrum vsu: nobis enim sa-
tis fuerit, si quaestionem propositam mi-
nus absoluimus, eam tamen indicasse, &
pro ingenij nostri viribus adumbrasse.

QVOD SEX DVNTAXAT
sunt sacrae concionis partes, quarum
prima est inuocatio.

CAPVT. IIII.

ETVS consuetudo re-
nuit, iam inde ab apo-
stolorum temporibus ad
nostra usque tempora
repetita, vt sacrae rei co-
nciones, que ad populum
haberentur, sex duntaxat partibus con-
starēt: nimirum inuocatione, exordio,
propositione, confirmatione, refutatio-
ne, & epilogo. Quanquam non me latet,
N lectionem

Liber secundus,

lectionem septimā partem à quibusdā fieri: quod olim positū esset in more, prius partem aliquam sacri voluminis publicè legi, quàm ecclesiastes ea de re concionem suam haberet. Tamē quoniam ea consuetudo vel omnino ex ecclesia sublata sit, vel in euangelij lectionem, quod ante concionē de veteri instituto indiutorum templis decantari solet, iustis de causis sit commutata, concionis partibus annumerandam minimè putauit. Harum igitur partium vna, eadēq; prima est diuini numinis inuocatio, quæ ex apostolorum more, laudabiliq; instituto ad nos vsq; peruenit. Nam vt ex eorum actis accepimus, concionis initio Deum optimum maximum ipsi apostoli orabant, vti sibi daret sermonem cum omni fiducia eloqui: vnde ad posteros hæc, vel ante concionis initiū, vel absoluto concionis exordio, cōstans orandi Deum cōsuetudo promanauit. Quod ita sanè fieri oportuit: nam si nemo miratur (vt ait Quintilianus) poetas maximos sepe fecisse, vt nō solū initijs operum

De methodo concionandi. 98
operum suorum musas inuocarent, sed prouecti quoq; longiùs, cum ad aliquē grauiorem venissent locum, repeterent vota, & velut noua precatōne vterentur: quanto obsecro equius est, vt christiani concionatores diuina mysteria tractaturi, humana eloquētia, & virib⁹ suis diffisi, cęleste numen implorent: vt tantum illis ingenij aspiret, quantū rei propositę magnitudo exposcit: tātum suauissimi nepēthes dicētibus instillet, quantum vera animorum voluptas expetit: tantum deniq; spiritus sui afflatus impertiat, quantum ad inflāmādos auditores, & in veritatis viam reducendos sufficiat. Neq; id initio solū efficiendum est, sed quoties ad aliquē locū vel explicatu difficilem, vel quod religioni, audiētium ve utilitati plurimū conferat, id toties repetēdum erit. Nam dictu mirum est, quantum permoueant auditorū animos illę cęlestis numinis, sacręq; virginis obsecrationes, nō modò vt attentiores in posterum sint, sed quod amplius est, sollicitudinē ipsi sibi

N 2 audi

Liber secundus,
auditores de recipiendis concionatoris
monitis struunt. Nec ab hoc instituto
summi maximiq; oratores abhorrent,
quoniam Demosthenes initio statim
orationis pro Ctesiphonte, & Cicero
pro Muræna, à Deorum dearumque de-
precatione orationes suas inchoarunt.
Quin Cicero ipse contra Verrem, uni-
uersæ accusationis conclusionē per ob-
secrationem, & obtestationē cōstituit:
in qua deos, deasq; omnes quorum reli-
gionem Verres violarat, obsecrat atque
obtestatur, ut quam ipsi fidem in susci-
pienda, agendaq; causa dederant, eandē
iudicibus in iudicando, disceptandoq;
præbeant: vbi simul memoria violata-
rum omnium religionum cursim, stri-
ctimq; renouatur. Quare hæc consuetu-
do implorandi diuini numinis, antequā
quisquam ad opus accederet, ab vltima
antiquitate repetita mihi esse videtur:
quā etiā Plato philosophus assequutus
est, & alij quàm plurimi de gētibus: ta-
lia nanq; erant veterum exordia, quos
simplicius docuerat natura, quā poste-
riores

De methodo concionandi. 99
riores malitia. Prisci oratores (inquit
Valerius maximus) à Deo, optimo, ma-
ximo bene orsi sunt. Et Virgilius in vn-
decimo, præfatus diuos solio rex infit
ab alto. Quo loco Seruius honoratus,
more (inquit) antiquo, nā maiores nul-
lam orationem nisi inuocatis numini-
bus inchoabant: sicut sunt omnes ora-
tiones Catonis, & Gracchi. Neq; eo so-
lum tempore nobis orādum est, quum
ad dicendum, aut cōcionandum accin-
gimur, sed quoties vel ad scribendū ali-
quid, vel ad studendū secedimus, ab ora-
tione auspiciari conueniet. Quod fecif-
se Thomam Aquinatem, & alios per-
multos sanctos viros memorię prodi-
tum est. Idque est orandum, ut sana sint
nostra studia, ut nemini noxia, ut nobis
& omnibus in commune salutifera. Il-
lud quoque magnis, continuisque pre-
cibus à Deo ipso contendemus, ne
idem accidat nobis, quod malis medi-
cis, qui alios curant, se non curant: vel
candelis, quæ alijs quidem lucent, se
ipsas consumunt.

N 3 DE

Liber secundus,
DE EXORDIO.

CAPVT. V.

NON est mihi animus exordiēdi p̄cepta hoc in loco tradere, quoniā ea in nostris de ratione dicendi commentarijs plenē, prolixēq; p̄sequuti sumus: quin potius qualia in sacris concionibus exordia constitui debeant, breuiter explicare institui. Nam nemo est tam à lautis, vrbaniq; mus alienus, vt nō exactē intelligat, id p̄orsus orationis exordio p̄stari, vt auditores ad audiendum causam p̄parentur: quod quidem obtinebimus, si beneuoli, dociles, & attenti ipsi prius auditores efficiantur. Ex his autē tribus muneribus quæ p̄stat exordium, vnum existimo esse apprimē necessarium, quod est docilitatem ab auditorib⁹ captare: quod proposito breuiter, explicatoque totius concionis argumento, facilē cōsequemur.

De methodo concionandi 100
sequemur. Quod si dociles hac ratione cōcionator auditores effecerit, eadem quoq; opera attentos reddiderit: nā docilis est, qui attentē vult audire. De cōcilianda verò auditorum beneuolētia, & aucupanda gratia cōcionator sollicitus esse non debet: cū apud eos p̄sertim dicturus sit, qui rectē intelligunt non de lana (quod aiunt) caprina agi cū aduersario: sed de fide, religione, de animorum salute, de vera, beataq; vita tractari. Quare illæ exordiorum, epilogorumq; p̄ceptiones, atq; forensis disciplina, quæ quidem ad intimum illud artificium, atq; (vt Cicero appellat) mysteria rhetorum pertinebant, à christiano cōcionatore procul reijciendæ sunt, vt euangelij p̄dicationi minimē necessariæ. Atque si hoc maximē cōcionatoris consilium sit, vt omnia velit ex arte dicere, modum tamen opinor aliquem in hoc genere tenere debet: quoniā partitionem illam exordiorū, qua mone-mur, vt in causa turpi per insinuationē beneuolentiam captemus: in dubia, ta-

N 4 cita

Liber secundus,

cita turpitudinis parte, ab ea quę honesta esse videtur, exordiamur: in humili, attentos auditores reddamus: in honesta, aperto vtamur principio: contēendam esse duco. Quoniā in res sacras & diuinas, rarò aut certè nunquam huiusmodi incidet partitio: ꝓ si aliquando contingat cōcionatori dicere apud hæreticos, aut apud eos homines, qui nō dum Christo nomen dederūt, tum occultè, & velut per insidias in eorum animos sensim oportebit seipsum insinuare. Quare in eam sententiam sepe adduci soleo, nullū præceptum traditum esse à magistris eloquentiæ, quod rebus etiam diuinis, & ecclesiasticis vsui esse aliquando non possit. Sed cū auditorum corona ex viris christianis, & honestis cōstitit, nullo exordiorū artificio ad captādam beneuolentiam opus est: cū vtrò ipsi ad audiendum verbum Dei conuenerint. Porrò exordia erunt in hoc genere libera, & nullis locorum astricta præceptis: quoniam vndecunq; peti possunt, modò exordij finis cum principio

De methodo concionandi. 101
principio thematis, aut rei de qua agitur, cohæreat. Non equidem grauabor vnum aut alterum exordiū, ex veteribus illis, eloquentissimisque viris, hoc in loco præscribere, quę concionatoribus, ad bene recteque exordiēdum, exēplo esse possint. Diuus enim Gregorius homilia trigesima quarta in hunc modum exordium cōstituit. **A**Estiuum tempus, quod corpori meo valde contrariū est, loqui me de expositione euāgelij longa mora interueniente prohibuit: sed nunquid quia lingua tacuit, ardere caritas cessauit? Hoc enim dico, quod apud se vestrum vnusquisq; recognoscit: plærunq; caritas quibusdā occupationibus præpedita, & intus flagrat in corde, & tamen non monstratur in opere: quia & sol cum nube regitur, non videtur in terra, & tamen ardet in cælo. Sic sic esse occupata caritas solet, & intus vim sui ardoris exerit, & foris flammam operis non ostendit. Sed quia nunc ad loquēdum tempus redijt vestra me studia accendant, vt mihi tan

N s 10

tò amplius loqui libeat, quãto hoc vestræ mentes desiderabilius expectant. Hoc sanctissimi eloquentissimiq; viri exordium, omnibus rhetoricæ artis numeris est absolutum: nam à temporis æstiuæ circumstantia desumpta est prima propositio, qua auditorum beneuolentiam sibi conciliat: quoniam neque otio, neq; inertia ab officio concionandi cessarit, sed metu potiùs incidendi in morbum propter æstiuos calores. Huic continuò aduersatiuam adiunxit, quã eleganti simili comprobauit, se tamen eò vehementiùs (inquit) concionandi desiderio ardere, quò sibi minus patèret aditus ad loquẽdum. Probat à simili, quia sol cùm nube tegitur, non videtur in terra, tamen ardet in cælo. Deinde propositionem ponit. quã vno enthymemate confirmat, & exordium cõcludit: nam auditorum studio, & desiderio se ad dicendum accendi, & inflammari dicit: atq; eò quidem magis, quãto auidiùs se expectari ab omnibus intelligit. Rursus homilia vigesima prima

De methodo concionandi. 102
ma, & vigesima secunda, omni arte cõsummata conficit exordia, quæ ab stomachi imbecillitate desumpsit, quoniã eo tempore cacostomachus esset. Sed ne omnia ab vno diuo Gregorio petere videar, alterum afferam perfecti, absolutique exordij exemplum, ex diuo Leone Papa huiusnominis primo, qui ex eloquentiæ laude ad ipsum Cicero nem penè aspirauit: Sic enim habet sermone septimo de passione Domini. Scio quidem dilectissimi, paschale festum tam sublimis esse mysterij, vt non solum humilitatis meæ tenuissimũ sensum, sed etiam magnorum ingeniorũ superet facultatem: sed non ita mihi diuini operis considerãda est magnitudo vt vel diffidam, vel erubescam de seruitute quam debeo: cùm sacramentum salutis humanæ non liceat tacere, etiam si nequeat explicari: auxiliantibus etiã orationibus vestris affuturã credimus gratiam Dei, quæ inspirationis suæ rore sterilitatem nostri cordis abstergat: vt linguæ pastoralis officio, quæ sancti gregis

Liber secundus,

gregis auribus sint utilia, proferantur. Dicente enim domino bonorum omnium largitore, aperi os tuum, & ego adimplebo illud, audemus eidem verbis prophetis dicere. Labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam. Hoc exordium quatuor propositionibus terminatur: quibus & benevolos, & dociles, & attentos auditores reddit. Benevolos auditores efficit, cum tanto pere se deicit, & ingenij sui vires minuit & eleuat: dociles, & attentos reddit, cum se de tam sublimi mysterio, quantum paschale festum afferre videtur, dicturum diuino fretus auxilio pollicetur. Prime propositioni, que ex loco benevolentie arrepta est, opponitur aduersatiua, que vno constituitur enthymemate: ob id tacenda inquit esse diuina mysteria, quoniam ad vnguem explicari nequeunt. Id verò altero confirmatur enthymemate, quia non humanis viribus diuina mysteria aggredienda sunt, sed ope potius diuina, quam populi orationibus impetrari oportet. Concludit postremo

De methodo concionandi. 103
postremo exordium Dei optimi maximi promissione, qui dixit. aperi os tuum, & ego adimplebo illud: qua quidem fiducia animos sibi ad dicendum facit. Ad hanc formam licebat mihi afferre, quam plurima exordia ex sanctorum patrum homilij, & concionibus accepta: sed non est animus pluribus exemplis auditores onerare, quos tædio, ac labore legendi aliena cupio exonerare. Illud tamen admonere necessarium esse duco: exordio interdum supersedendum esse. Nam diuus Chrysostomus, & ceteri humane diuineque eloquentie principes, breui propositione contenti, qua auditoribus docilitatem faciunt, & ad dicendum viam muniunt, concionem aggrediuntur.

DE PROPOSITIONE ET
narratione.

CAPVT. VI.

Absoluto

ABSOLVTO concio-
nis exordio, quod à qui-
busdā inuocationi præ-
ponitur, à quibusdam
verò subijcitur, propo-
situs è uelligio collocā-
da est: quæ uniuersum
propositi thematis aut totius concio-
nis argumentum, aut vim & rationem
complectatur. Hæc si in partes distribu-
ta fuerit, diuisio vocari solet, quæ in nul-
la quidem concione ab oratore o-
mitti potest. Narratio autē nisi aliquod
argumentum propositum fuerit, quod
longiore expositione indigeat, aut au-
ditorum intersit, plenius & cumulatius
nonnulla cognoscere earū rerum, quæ
vocantur in controuersiam, prope sem-
per præteriti solet: nisi historicam, & li-
teralem euangelij expositionem, haud
immeritò fortassis narrationē appella-
re cuiquam libuerit: quoniam Christi
Iesu humani generis seruatoris rerum
gestarū & doctrinæ explicatio sit. Hæc
autem, ut si ullam partem orationis, o-
mni

mni qua potest uenire & gratia, ornā-
dam putat Fabius Quintilianus. Nam
præterquam quod breuis dilucida, & proba-
bilis esse debet, euidentem & motatam
uult esse Cicero: in qua omnia dicantur
cū dignitate. Zeno sensu quodā tincta
narrationis uerba, & expressa omnino
expetit: omnes deniq; rhetores quorū
de ratione dicendi commētarios mihi
euoluere licuit, narrationē uolunt esse
iocundam, uariā, & quæ mutationibus
animū leuet, purissimi atq; culti sermo-
nis: nam caret ceteris lenocinijs, & nisi
hac una re cōmendetur, iaceat necesse
est. Huius quidē breuitas in hoc poni-
tur, non ut minus, sed ne plus dicatur,
quā oporteat. Claritas in uerborū pro-
prietate, & recta collocatione cōsistit:
probabilitas ex rerum consensu, & ar-
gumentorum fide dependet. Illud al-
terum est de quo à concionatoribus se-
pe queri uideo, quo nimirum in loco
cū de diuis, aut uiris sanctis concio
instituitur, eorum historias commo-
dius narrari oporteat. Ego uerò quantū
ex

Liber secundus,

ex arte dicendi consequi possum, post explicatam thesim, hoc est quæstionē generalem, huiusmodi narrationibus idoneum locum designarem. Quoniā sanctorum historias ad quæstionem finitam, quæ post infinitam illam & generalem tractari solet, planè pertinere constat. Id præterea huiusmodi historiæ explicatione agit concionator, ut ostendat, quomodo vir ille sanctus ad euangelij regulam vitam suā instituerit. Unde euangelij expositio præcedat prius necesse est, quàm aut cuiusquam diui, aut viri sancti historia populo enarretur. Neq; ab hoc instituto dicendiq; artificio, dissident quàm plurimæ narrationes, quas Cicero actionibus cōtra Verrem cū admiratione etiā ipsius eloquentiæ, inseruit.

DE CONFIRMATIONE, ET confutatione.

CAPVT. VII.

Tota

De methodo concionandi. 105

TO T A spes vincendi, ratioque persuadendi, posita est (auctore Cornificio) in confirmatione, & cōfutatione: nam cū ad iumēta nostræ causæ exposuerimus, contrariaque dissoluerimus, absolute nimirum munus oratorium confecerimus. Vtrunque igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognouerimus: quæ quanuis de causis forensibus à Cornificio dicta sint, à concionandi etiam munere non sic, disiuncta esse ducimus, ut nō maximè necessaria concionatori esse arbitremur. Quin hoc vnum, si cætera desint concionatori, cum primis ab eo exigendū est, ut causam suam modis omnibus ac locis cōfirmet, quos ex diuinarum scripturarū thesauro ad obtinendam victoriam proferet. Ethnici autem oratores causarum status confirmabant, quoniam his omnibus controuersia forensis, & negotia ciuilia continerentur:

O eratq;

Liber secundus,
eratque eo de nomine apud rhetores
prolixa, & nimis elaborata de statibus
commētatio, ne in eo quod caput cau-
sæ, totiusque controuersia robur, &
fundamentum esset, aliquid desidera-
retur, quod oratorem fugeret. Cōcio-
natoribus verò multò quidem expedi-
tior est via, quàm vt his quæstionum sa-
lebris, & statuum locis impeditis & cō-
fragoſis, tantisper retardari queant, quo
minus in diuinarum scripturarum cā-
po liberè vagari possint. Themata
enim, quæ Cicero proposita latinè red-
dit, concionis initio proponuntur, que
vniuersam argumenti vim de quo tota
futura concio est, complectantur. Hæc
aut simplicia, aut coniuncta sunt. Sim-
plicia themata vocantur loci commu-
nes, quos sæpiſſime diuite vena, & ple-
niore quodam canali tractat conciona-
tor: quòd in his scilicet ingens rerum
Sylua lateat. Neque est quidquã aliud,
quod vberius conciones locupletet,
atque exornet, quàm loci communes:
cuiusmodi sunt themata de ieiunio,
oratione

De methodo concionandi. 106
oratione, eleemosyna, & huius generis
quàm plurima, quæ in infinita penè
sunt varietate constituta. Coniuncta
verò themata sunt, vt, cum ieiunatis,
nolite fieri sicut hypocritæ, qui exter-
minant facies suas. Aut illud, oportet
orare semper, & nunquã deficere. Illud
item, cum facis eleemosynam, noli tu-
ba canere. Ad hæc confirmanda, ex di-
uinis literis depromenda sunt argumē-
ta, quæ non ad dialecticorum morem
breuiter ac subtiliter, sed ad copiam rhe-
torum formari debent. Nam licet illa
verborū cauillatrix dialectica valet in
sermone tantum, vt cōstrictum in vin-
culis suis habeat eum, qui responsurus
est, & vel tacere, vel etiam inuitum id
quod sit contra, cogat fateri: non ea-
dem est tamen in causis, & populari-
bus concionibus vtilitas. Persuadendi
enim sunt auditores, qui etiam si ver-
bis deuincti sint, tamen nisi ipsis rebus
acceserint, taciti dissentient. In rebus
rursus definiendis, illam ex consuetu-
dine philosophorum ductam seruitu-

Liber secundus,

tem concionator fugiet: est enim seruitus ad certa se verba astringendi, idq; faciendum in libris Ciceronis de oratore vetat Marcus Antonius: latiore enim, varióque tractatu definiuntur res, vt facit Cicero, vt omnes oratores plærunque fecerunt. Hoc loco mihi fuerat dicendum de inuentione theologica, ex qua promuntur rationes & argumenta, ad constituendas & confirmandas sacras conciones: verùm quia diuus Augustinus huius rei disputationem tribus libris de doctrina christiana complexus est, pudoris mei erit, nulum de locis theologis verbum facere. Quædam tamen huius generis, cùm de disponenda materia concionali cõmentationem instituero breuiter perstringam: magis quidem vt illa ex rhetoris officio, quàm ex theologi munere proficisci videantur.

DE

De methodo concionandi. 107
DE MATERIA CONCIONATORIS.

CAPVT. VIII.

MATERIA concionatoris, sicuti ex Iesu Christi seruatoris nostri precepto accepimus (ite, scilicet, in vniuersum mundum, & prædicate euangelium omni creaturæ) est ipsiusmet domini, ac magistri vitæ sacrosantum euangelium: cuius absolutæ, perfectæque muneris functioni, non theologia modò, totiusque antiquitatis est habenda cognitio, sed plurimarum, maximarumque disciplinarum, atque artium, scientia est apprimè necessaria. Nam si ethnico secularique oratori materia nullis circumscripta terminis proposita erat, sed fusa illa quidem, & tam latè lōgeque patens, quantum intra totius orbis fines pro multitudine rerum ac negotiorum, parens natura
O 3 vagatur:

Liber secundus,
vagatur: quanto obsecro æquius erit,
vt concionatori pro muneris maiesta-
te, & incomparabili gloria, Cyclopæ-
diam tribuamus? Cuius officium est,
non de luminibus, aut stillicidijs, hu-
iusmodique negotijs civilibus causas
orare: sed de his rebus omnibus posse
dicere, quæ ad animarum salutem, ho-
minumque mores diuinis legibus, &
christianis institutis informãdos, con-
stitutæ sunt. Quòd si quisquam mihi
obiecerit, nūquam veteres oratores ex-
tra causas ciuiles versatos fuisse, neque
amplio rem materiam ab Aristotele,
Hermogene, Cornificio, & quàm pluri-
mis alijs cūm græcis, tum latinis autho-
ribus, quàm ciuilia negotia illis dari,
hoc est res omnes, de quibus in repu-
blica quæreretur. Non equidem nega-
uerim de civilibus solūm quæstionibus
dicere oratoris solūm esse forensis, &
causidici: nam Cicero, & Fabius Quin-
tilianus quāuis aliud disputarint, non
aliud tamen docuerunt: perfecto tamē
oratori, & omnibus numeris absoluto
quem

De methodo concionandi. 108
quem animo solūm concepit Cicero,
non vsq; adeo angustè & artè rhetori-
cæ fines contrahi debent, vt non de re-
bus omnibus ornatè, copiosè, & scien-
ter dicere possit. Quo certè fit, vt mul-
tis magnisque instructum artibus eum
esse oporteat, qui in tam lato, spatio-
soque campo versari debeat. Haud dif-
simile sanè de concionatore iudicium
à nobis faciendum est, quem de quali-
bet re aptè, & ornatè posse dicere volu-
mus, & si nunquam aliud quàm euan-
gelicas & ecclesiasticas quæstiones per
omnem vitæ suæ curriculum tractet. Tā-
ti enim muneris amplitudini atque ex-
cellentiæ, quanta est sacrosancti euan-
gelij prædicatio, non solūm splendidè,
ornateque dicendi laudem, per se am-
plissimam tribuimus, sed reliquarum
omnium artium cumulum prope im-
mēsum illius iurisdictioni subiicimus.
Quod sanè cūm veteres illi theologi
probe nossent, humaniores disciplinas
à concionatoris instituto minimè ab-
horrere putarunt. Quin sic potius
O 4 onani

Liber secundus,
omni studio in poësim, & philosophiã
& artem oratoriam incubuerunt, vt sacris etiam literis admiscere non dubitarent. Cuius sanè rei locuples testis est diuus Hieronymus, qui rogatus à Magno oratore Romano, quem Rufinus subornarat, cur libris ecclesiasticis admisceret literas ethnicorū, & sacra profanis contaminaret, epistolã de hoc argumento pari quidem elegantia, & doctrina ornatam conscripsit, qua Magno rationem reddit, & ostendit quatenus id liceat, & quorum exemplo id faciat. Nec mihi quidem opus fuerit plures citare authores cōtra vituperatores ethnicorū literaturæ, cūm ex hoc vno disciplinarum, & antiquitatis vberimo fonte, diui Augustini pro manarint libri de ciuitate Dei, & Tertulliani apologeticus, & Lactantij Firmiani diuinæ illæ institutiones, libri insuper eiusdem authoris de ira, & opificio, quos dialogorum Ciceronis epitomen diuus Hieronymus vocat. Quòd si in huius quæstionis confirmationē mihi visum esset

græcos

De methodo concionandi. 109
Græcos authores adhibere, totam Græciam à suis sedibus excitarem, vt infinita penè, innumerabilisq; illustrium virorum turba nobis præsto adesset: qui cū christianæ religionis firmissima propugnacula essent, cum Christi seruatoris nostri cælesti diuinãq; philosophia, poëtarum pulchras sententias, historicorum ex vltima antiquitate repetitas historias, philosophorum paradoxa, admirabilesq; opiniones, oratorum omnem civilem institutionem & humanitatem, suis scriptis inserere non dubitarunt. Quare facilius dabitur venia indiferto cōcionatori, quã indocto, si diuo Hieronymo ad Nepotianum scribenti credimus. Docente (inquit) te in ecclesia, non clamor populi, sed gemitus suscitetur, lachrymæ auditorū laudes tuæ sint, sermo presbyteri scripturarum lectione conditus sit. Nolo te declamatorum esse, & rabulam, garrulumque sine ratione, sed mysteriorum peritum, & sacramentorum Dei tui eruditissimum: verba voluere, & celeritate dicēdi apud

O s impe-

Liber secundus,
imperitum vulgus admirationem sui
facere, indoctorum hominum est. Attri-
ta frons interpretatur sepe quod nescit,
& cum alijs persuaserit, sibi quoq; vfur-
pat scientiam. Nihil tam facile quã vilẽ
plebeculã, & indoctã cõcionem linguæ
volubilitate decipere: quæ quidquid nõ
intelligit, plus miratur. Hęc diuus Hie-
ronymus de imperitis cõcionatoribus,
non minus doctẽ quã elegãter scripsit.
Quæ cum Ciceronis testimonio tueri
vellet, orationem pro Quinto Gallo ci-
tat, in qua summus ille orator de favore
vulgi, & indoctis concionatoribus lo-
quitur. Sed oratio illa tẽporis iniuria,
cum alijs nõ paucis in eloquẽtiæ iactu-
ram inestimabilẽ interijt. Cũ diuo Hie-
ronymo mirũ in modũ consentit diuus
Augustinus quarto libro de doctrina
christiana, qui cõcionatorem quẽ insti-
tuit, nõ solũm dicẽdi facultate disertũ,
sed in omni doctrinarũ genere versatũ
esse cupit: q̃ si vtrumq; prestare nõ po-
terit, satius esse existimat orationis co-
piã, linguęq; diuitias in eo desiderare,
quã

De methodo concionandi. 110
quã doctrine, eruditionisq; supelle-
ctilẽ requirere. Nam diuinis literis (in-
quit) non est proditum, multitudo elo-
quentium, sed multitudo sapientium,
sanitas est orbis terrarum. Qui plura de-
siderat ex diuo Augustino quarto libro
de doctrina christiana cognoscat.

DE PROPONENDA
materia.

CAPVT. IX.

VENTVM est ad eam partẽ,
in qua cõcionatores aliud in
alio peccare solent, nesciẽtes
omnino cõcionum materiã
proponere: quod vt est difficillimum,
ita sanẽ nihil est in tota concionandi
ratione quod maiore studio debeat à
cõcionatoribus comparari. Siquidem
omnis propemodum concionis con-
stitutio in hoc vno consistit, vt vniuer-
sa concio vno syllogismo comprehen-
sa, in eius partes distribuatur, quæ è ue-
stigio per ordinem ad extremum vsque
pertractentur. Atque vt hoc totum
de

Liber secundus,
de quo à nobis differendum est, pateat
latius, quatuor modos proponēdi con-
cionis materiam explicabo: quos ad Ci-
ceronis, veterumq; oratorum imitatio-
nem planè aperteq; referam, ne nostrū
inuentum esse putent concionatores,
quod Ciceronis fuit, mihiq; pro eo
gratias agant, quod vni est eloquentiæ
principi Marco Tullio referendum ac-
ceptum. Cicero igitur hoc in more po-
situm habuit, vt singulas orationes ple-
na ratiocinatione cōplecteretur: cuius
maior propositio thesis esset, aut locus
communis, assumptio verò, siue minor
propositio esset hypothesis, causamq;ue
cōstitueret. Ad hūc enim modū nobi-
lem illam pro Milone orationem con-
stituit, quæ hoc syllogismo continetur.
Omnis insidiator iure occiditur, Clo-
dius fuit insidiator, ergo Clodius iure
occisus est. Huius syllogismi singulæ pro-
positiones fusiùs & latius demonstran-
tur, totaq; in his probandis oratio con-
sumitur. Sed quia orationis copia, &
vbertate obruuntur, non statim ab au-
ditoribus

De methodo concionandi. IIII
ditoribus deprehenduntur: quod quidē
summæ artis est, nā si ars patēret, ars nō
esset. Orationes rursus pro Plancio, pro
Cælio, pro lege Manilia, hac methodo
sunt constitutæ, vt singulæ in plenam
& perfectam ratiocinationem sint cō-
iectæ. Atque vt cæteras breuitatis studio
prætermittam, id in vna pro lege Mani-
lia oratione ostendam: in qua quidem
duplex à Cicerone tractatur quæstio, al-
tera, an bellum sit suscipiendum con-
tra régem Mithridatem: altera an Pom-
peius ad gerendum id bellum impera-
tor constituatur. Has igitur quæstiones
his syllogismis constrinxit Cicero.
Omne bellum est suscipiendum in quo
agitur dignitas populi Romani: hoc
bellum est in quo agitur dignitas po-
puli Romani: hoc ergo bellum est sus-
cipiendum. Rursus. Quisquis præcipuè
habet quatuor illa, virtutem, scientiam
rei militaris, auctoritatem, felicitatem,
maximè est ad hoc bellum deligendus:
Gneus Pompeius præcipuè habet qua-
tuor illa: ergo est ad hoc bellū maximè
deligendus

Liber secundus,

deligendus imperator. Hoc in loco mihi etiam atque etiam est admonendus concionator, ut presenti animo consideret, locos communes nihil aliud esse, quam maiorum ratiocinationum propositiones: ut, quæ in proditorem, in veneficum, in adulterum, in sicarium dicuntur. Cum enim volumus ostendere Clodium damnandum, ostendimus insidiatorem eum esse: quod ubi explicatum est, quid restat aliud, quod ratiocinationi desit, nisi maior, veneficus est damnandus. Hoc autem, ne quem fallat, annotandum videtur, vniuersaliter pronuntiata, qualia sunt, quæ maiorem ratiocinationis propositionem faciunt, supina sæpe videri & otiosa, & distantia magis à re proposita: idcirco solere oratores, quò rectius rebus adhaereant, in particularia in dicendo conuertere: & cum dicendum esset, omne bellum est suscipiendum, in quo agitur salus sociorum, & omnis insidiator iure occiditur: ut instare magis, premereque videantur, dicere malunt,

De methodo concionandi. 112
malunt, hoc bellum est suscipiendum, quia agitur in eo salus sociorum: & hic insidiator est iure occisus. In quo & hoc ingeniosissimi homines sequuntur, quòd vniuersalia velut latè sparsa, sint animo audientis tanquam in aère, interque nubes apprehendenda: cum verò ad rem præsentem astricta, & ante oculos, interque manus sunt posita, mouendis affectibus aptiora sunt, qui solum in audientium dominantur animis. Atque ut in pauca conferam, quæ multis fortasse verbis sunt à me explicata: hæc Ciceronis methodus in constituenda causa, proponendaque materia, erit in memoria habenda, quoties disponenda concionis cogitatio oratoris animum subierit. Methodus autem Ciceronis hæc est in plerisque orationibus, vno ut sit oratio syllogismo comprehensa: cuius propositio maior sit thesis, siue locus communis: minor propositio, quæ assumptio dicitur, sit hypothesis. Ab hypothesis sæpissimè Cicero inchoat probationem: deinde

inde auocat disputationem ad quæstionem generis, id est ad thesim, vt hypotheli sit non solùm adiumento, sed etiã ornamento. Pertractata thesi, cõtinuò ad causam, siue hypothesim redit: atq; intra has duas syllogismi propositiones tota Ciceronis vagatur oratio. Ad hunc modum in proponenda materia se pro viribus comparabit christianus orator, vt in plenam ratiocinationem suam conferat thema: quod non re, sed cogitatione quidẽ faciet. Vt si proponat huiusmodi thema. Cùm ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ, exterminant enim facies suas, vt ieiunare videantur ab hominibus. Sic mente ac cogitatione propositum thema complectetur Omnes qui cùm ieiunant exterminant facies suas, vt ab omnibus ieiunare videantur, sunt hypocritæ: vos auditores, exterminatis facies vestras cùm ieiunatis, estis ergo hypocritæ. Huius syllogismi maior propositio supeditat concionatori locum communem de hypocrisi. Assumptio vocatur
in

De methodo concionandi. 113
in controuersiam, an auditores sint hypocrite: hæc enim causam cõtinet, quã quidem vulgus, & circumfusa hominũ corona, hoc est, auditores ipsi constituunt: nam quod in foro facit aduersarius, id præstat in concione tacita vulgi dissentientis opinio: auditores igitur pro reo erunt habendi, in quos tota comparabitur concio. Hoc vnum à me adductum thema multorum instar esse potest: nam nullum ferè thema cõpositum proponetur, quod in syllogismi formam reduci non queat. Quod si hæc ratio proponendi thematis concionatori minimè placuerit, facilioremq; viam quæsiuerit, Fabij Quintiliani modum alterum proponendi declamatorij thematis sequatur: cui quidem moris fuit themata proponere multis notata atq; inuoluta circumstantijs: quoniam ex argumenti, siue thematis circumstantijs cõfirmationis rationes ducuntur. Hanc sanè methodũ diuus Hieronymus in ea epistola sequutus est, quam de vitando suspecto cõtubernio
P more

Liber secundus,
more declamatorio conscripsit. Ipse enim argumentum narrat, quàm plurimis obsessum stipatumque circumstantijs: refert enim virginem quandam etate florentem, forma itidem egregia atq; venusta, cui frater esset monachus, à matre vidua discessisse, atque in domesticum contubernium monachi cuiusdam iuuenis & formosuli, nulla propinquitate coniuncti commigrasse: cū hoc quàm familiarissimè viuere, nec aliud incusare, quàm maternorum morum difficultatem. Cognatos suspectū conuictum grauitè ferre, fratrem in primis. neq; tamen adduci puellam, vt cum matre redeat in gratiam: fratrem contēptum ordine rem omnem Hieronymo denarrasse. Huic sanè argumēto, si licet vera & sacra cum fictis & profanis argumentis, in arte rationeque dicendi vlla ex parte comparare (neque enim aliud hoc toto opere agimus, quā vt ad veterem dicendi morem, quantum fas equumque sit, munus concionandi referamus) haud multum dissimiles

De methodo concionandi. 114
les mihi esse videntur euangelicę narrationes de muliere Cananęa, de filio prodigo, de homine qui inciderat in latrones, de Lazaro mendico, & diuite epulone, de Lazaro ad vitam reuocato, atque de alijs quàm plurimis. Quę tot, tantisq; sunt implicatę circūstantijs, vt ex his argumentis lepidas ac perinde pias comoedias quidam nostris temporibus facere non vererentur. Quod ego equidem probare nunquam potui, vt argumenta euangelica diuinis mysterijs referta, in scenam ab histrionibus producerentur: alior est enim sacrosancti euangelij maiestas, sacrarumque literarum omni animi demissione veneranda dignitas, quàm vt coram patribus, & orchestra à pantomimis saltari debeant. Circūstantiæ tamen personarum, locorū & negotiorū, quibus eiusmodi euāgelicę historię vndiq; obsideretur, ansam poetis suppeditarūt, vt ex factis rebus christianas ac populares facerēt comoedias. Sed priusquam lōgius progrediar, illud mihi annotandum

P 2 esse

Liber secundus,

esse videtur, inter circumstantias referri etiam à præceptoribus eloquentiæ, rerū & personarum attributa: sunt enim personarū attributa, genus, natio, patria, sexus, ætas, educatio, habitus corporis, fortuna, conditio, natura animi, victus, studia, ante acta, aut dicta, nomen. Attributa rerum sunt, causæ, locus, tempus, casus, facultas, instrumenta, agendi modus. Ab his ergo personarum, rerumq; attributis iucundus, spatiosusq; campus patet oratoribus, & ad susceptam causam confirmandam, & admiris etiam modis amplificandam: quocirca in omni negotio accuratè inspicienda sunt singula attributa, vnde argumentorum ingens copia concionatori suppeterere queat. Nam vt id in muliere Cananæa inuestigemus, nõne infinitam penè dicendi materiam cõcionatori subministravit, qui sic proposuit? Eam mulierem esse Cananæam, Syrophœnissam, cui filia esset à dæmonibus obsessa, egressam deinde à finibus Tyri & Sidonis Iesu Christi seruatoris

De methodo concionandi. 115
toris fama commotam, clamare deinde post Iesum, quæ iussa ab apostolis propter importunitatē tacere, multò magis clamaret. Ad hanc igitur imaginem licebit concionatori, quàmplurima ex sacris literis themata cum circumstantijs proponere, quæ fecundam & amplam dicendi materiam suppeditent: quod genus sit, oportet semper orare, & nunquā deficere. Ex huius enim thematis circumstantijs oriuntur quæstiones, an omni tempore sit orandum? an sine intermissione, an in omni loco, an publicè & coram arbitris? Quod ego in vno themate ostēdi, in multis cõcionator experiri poterit: atq; vt paucis multa complectar, illud in perpetuum concionatoribus præcipiendum esse existimaui, vt singula verba thematis explorent, & diligenter excutiant: nam ex eis & quæstiones oriuntur, & rationes itidem quibus quæstiones confirmantur, Fufius quidem, ac latius hunc secundū modū proponendi thematis persequer, nisi hæc theologis scriberē, quibus

P 3 satis

Liber secundus,
fatis fuerit rem breuiter significasse. Ac-
cidit autem, vt eiusmodi themata su-
scipiantur à concionatore, quæ neque
syllogismo comprehendi, neque argu-
mento vndiq; circūstārijs notato alli-
gari possint. Quale illud est. Vos estis sal
terræ, vos estis lux mundi. Et id genus
non parum multa: quæ per similitudi-
nes his accommodantur, qui ecclesiæ
præfecturas habēt: cuiusmodi sunt epi-
scopi, & doctores theologi, qui concio-
nādi muneri præsumt. Vnde tertius mo-
dus proponēdi themata iure constitu-
tus est, qui ad statum comparatiuum
aliqua ex parte referri queat: nam om-
nino referri non potest, quoniam hoc
interest inter comparationem & simi-
le, q̄ res comparatæ in quodam ter-
tio conueniunt, res similes non item:
sed quemadmodum hoc se habet in
hoc, ita illud in illo. Notum enim est
illud Fabij Quintiliani simile de vascu-
lis oris angusti, quæ superfusam hu-
moris copiam respuunt, si sensim ta-
men instilles, implentur: quibus simile
esse

De methodo concionandi. 116
esse dixit, puerorum ingenium, quod
non statim à principio multitudine
præceptorum obruendum est, sed pro-
capto & ætate, artis præcepta erunt il-
li instillanda. Ad hanc imaginem tra-
ctabit concionator themata, quæ si-
militudines continent: nam conferet
proprietas thematis cum munere &
officio eorum, ad quos seruatoris no-
stri sermō pertinere videtur. Singulas
enim salis proprietates, cuiusmodi sunt,
astringere, saporem esculentis tribuere,
vindicare à corruptione, episcopis &
concionatoribus accommodabit: vt
quemadmodum hæc sunt salis propria,
ita vitæ austeritas, virtutis exemplum,
& diuinæ Philosophiæ prædicatio, &
alia his similia, episcopis & theologis
non modò sunt munera aptissima, sed
propè interna, & cum officio concio-
nandi maximè coniuncta. Tota itaque
concio ex locis communibus de sale
& luce, per similitudines earum rerum
metaphoricos cum munere theolo-
gorum, & officio ecclesiæ præfectorum

P 4 insti-

Liber secundus,
instituitur. Præter hos tres modos, qui-
bus materia concionalis & præponi, &
disponi etiam ex arte oratoria debet,
quartus addi non iniuria potest, liber
ille tamen, ac solutus omnino: quales
sunt modi, quibus loci communes po-
pulariter disputantur, in quos sæpissimè
cōcionator incurrit: vt de fide, spe, ca-
ritate, & de alijs quàm plurimis, qui la-
tissimè per sacra volumina sparguntur.
Hos in primis & maximè compertos,
& in numerato habere debet concio-
nator; vt si angustia temporis, & nego-
tia cogant, ex tempore dicere queat. At-
qui incredibili studio & colligendi, &
pertractandi locos communes theolo-
gicos, veteres illi patres floruerunt: quos
partim ad refellendos ethnicorum erro-
res, partim ad confutandos hæreticos,
in promptu & velut ad manum habue-
runt. Nam primus omnium (vt ex histo-
ria ecclesiastica, & diuo Hieronymo ac-
cepimus) Clemens Alexandrinus, hanc
vnam & singularem illam quidem lau-
dem promeruit: qui in schola Alexan-
drina,

De methodo concionandi. 117
drina, quam diuus Marcus Apostolus
instituisse dicitur, locos quosdam theo-
logicos iaculatoria disputatione pertra-
ctare cœpit. Hunc deinde plerique viri
& sanctitate & doctrina excellentes se-
quenti sunt, qui has scholas & disputa-
tiones habuerunt: quas diuus Augusti-
nus mirum in modum auxit, locupleta-
uit, & ad summum cælestis, diuinæque
philosophiæ fastigium perduxit. Pluri-
mum etiam iuuit hæc theologica stu-
dia diuus Damascenus, cuius doctrinã
artissimè complexus Petrus Lombardus,
in locos itidem communes diges-
sit. Proposito igitur loco cōmuni theo-
logico, eius loci doctrina erit doctè cū
primis ornateq; pertractanda. Nam an-
te omnia, de philosophorū more sunt
breuiter perstringenda argumēta: dein-
de ex instituto Ciceronis licebit vaga-
ri. Cæterum vis omnis loci communis
erit statim à principio in quasdam pro-
positiones conferenda, quæ totam eius
loci imaginem non adumbrent modò
sed doctrinam etiam contineant. Vt si

P 5 concio-

Liber secundus,
concionator constituerit tractare locū
communem de hypocrisi, has cōtinuò
propositiones proponet. Hypocritas
omnia sui commodi gratia facere, he-
reditatum esse captatores: Solitos esse
deinde orare prolixius in locis publicis
quò pietatis specie facilius viduas ca-
ptent: nihil frequentiùs eos inculcare,
quàm caritatem, cum longissimè ta-
mē ab ea absint: nihil seriò, sed omnia
fictè atq; simulatè facere. Vbi verò hu-
iusmodi propositiones, quæ totius lo-
ci communis vim & naturam comple-
ctuntur, coram auditoribus conciona-
tor proposuerit, singulas, velut totius
concionis capita persequetur: quas di-
uinis testimonijs, figuris, allegorijs, si-
milibus, & exemplis locupletabit. Id
est enim quod Cicero dixit, ubi rei na-
turam argumentis explicaueris, tum li-
cebit vagari. Nam velle vagari, atq; per
diuinarum scripturarum amœnissima
loca volitare, nō explicata natura rei,
hominis est intemperanter otio & lite-
ris abutentis. Atque ne vno contenti
videamur

De methodo concionandi. iij
videamur esse exemplo, alterū propo-
namus: vt cum nouis cōcionatoribus
studium nostrum & industriam beni-
gnè communicemus. Proponat con-
cionator hoc thema, fugiendum esse mo-
dis omnibus peccatum mortale: quo-
niam nihil magis in votis habet, quàm
ostensa fœditate peccati, detertere ho-
mines à peccando, prima illi cura esse
debet, vbi sic thema constituerit, vt pro-
nuntiata quædam, quæ sint velut indi-
ces huius thesisi proferat in publicum,
quibus loci communis tota vis & ratio
à principio consent. Dicit enim pecca-
tum displicere Deo, & placere dæmo-
ni: & qui peccat Deo iniuriam facere:
porrò ingratum esse in Deum, qui ca-
peccata rursus admittit, quæ Christus
suo sanguine expiauit: eū insuper qui
erat Dei filius, per peccatum setuum ef-
fici diaboli: non esse in hominis pote-
state se à peccato absolueri, nec facilè
expiari admissum scelus. Mox dicit
quantum homo ex peccato detrimen-
tum capiat, & quàm graues sint flagi-
tiji

Liber secundus,

rijs diuina seueritate pœnæ constitutę. Singulę propositiones prothesibus haberi possunt: verũ concionator præstantiores seliget, quas coram populo ex præscripto nostro declamabit. Id nimirum præstabit, si prius lōgè lateq; explicauerit ipsius naturam rei, qualis & quanta sit: deinde si à disputãdi subtilitate orationem ad exempla traduxerit. Illud porrò silentio prætereundum non est, esse quasdã propositiones subsidiarias, quę propositionem principalem iuuant, in cuius subsidiũ à rhetoribus accersiri solent: cuiusmodi illa Ciceronis est in oratione pro Milone. Quauis Clodius insidiator non esset, è republica tamen fuit, hominem seditiosum è medio tolli. Hęc illi principali auxilio fuit: iure occisum esse Clodiũ insidiatorem. Ex harum quoque numero mihi illę propositiones esse videntur, quę ad principem quęstionem viã muniunt. Quod quidem Ciceronis exẽplo tam est omnibus doctis perspicuũ, quàm & admirabile, & prope diuinũ.

Nam

De methodo concionandi. 119

Nam cum in quinque Tusculanarũ quęstionum libris id solum, quantum mihi videtur, efficere voluisset, solam ad bene, beateq; viuendam sufficere virtutem: videbat plurimum ad id docendũ adiumenti sibi collaturum, si docuisset animorum immortalitatem. Quia tamen id difficile probatu videbat, subiecit homo ingeniosissimus in locũ eius, id quod proximum erat, nihil mali esse in morte. ex quo, velut ex cursu quodã, delatus est, vt tentaret efficere quod præcipuè cupiebat, non interire animos. Quod iam si minus posset obtinere, ne nihil tamen egisset, id peruincerebat utiq;, malũ non esse in morte. Hinc iam tribus libris subdidit nõ cadere dolorẽ in sapientẽ: quę cũ probata sunt, quis non videt facillimè permanere ad probandum, si mors non est malum, si reliqua quę mala putantur non cadũt in sapientem, ei cui hęc mala nõ sunt, virtutem summum esse bonum. Quatuor ergo quęstiones Cicero in disputationem atq; controuersiam prius vocauit,

Liber secundus,
cauit, auxilio vt essent illi primarię quę
stioni, solam virtutem sufficere ad be-
ne, beateque viuendum, quàm ad eam
pertractandam accederet. Quod enim
de propositionibus dixi, hoc ipsum de
quęstionibus dictum volo: nam parũ
refert, propositiones an quęstiones ap-
pelles, modò intelligas esse auxiliares
& adiuuantes: quę interdum antecē-
dunt quęstionem principalem, inter-
dum verò sequuntur. Hanc methodũ
in formandis sacris concionibus & in
proponenda materia in genere didasca-
lico, in propositionibus etiam princi-
palibus & subsidiarijs deducendis, ex
Ciceronis instituto sequetur conciona-
tor. Ad cumulum autem huius disputa-
tionis illud nobis vnũ restare videtur, vt
breuiter ostendamus, quomodo quę-
stiones theologicae ex euāgelijs, & bea-
ti Pauli epistolis deductę, & proponi ex
arte debeāt, & ritè probari possint. Tri-
plex igitur est omnis quę de Deo, diui-
nisque rebus ponitur quęstio. An sit?
Quid sit, & quale sit. An sit, vt illa, quã
beatus

De methodo concionandi: 120
beatus Paulus tractat: Sit ne resurrectio
mortuorũ? Quid sit, vt illa Pilati: quid
est veritas? & illa beati Iacobi, quę est
vita vestra? Quale sit, vt ea quam diuus
Paulus tractat. Venit ne Antichristus?
Quartum genus quęstionum addi re-
ctè potest, quod illi, an sit, Cicero subij-
cit, quę causa rei sit. Cuius generis illa
est, Christi Baptismus Ioannis de cælo
est, an ab hominibus. Primum genus
quęstionis mihi simplex videtur, cùm
queritur. An res sit in rerum natura: vt
sint ne in cælo nuptię? Si sit resurre-
ctio? quę fuit quęstio Sadduceorum: &
sint ne in cælo fides? quã Paulus tractat.
Secundo autem generi subijcitur, tum
definitio, vt cùm queritur, quid sit ho-
mo? quid veritas! Quid religio mūda?
tum descriptio, vt si queratur, id quod
querit beatus Iacobus, quę est vita ve-
stra? & illud quod idem tractat, qualis
sit sapientia cælestis? tum proprietas,
sit ne soli Deo honor habendus? Solũ
ne sit fidei, Iustum hominem facere? tũ
partitio, & diuisio, vt sint ne tãtum tres
in

Liber secundus,
in caelo? Sint ne septem sacramenta?
Tertium genus duas habet partes, nam
& simpliciter qualis res sit quaeritur:
vt, An omnis qui natus est ex Deo non
peccet? An qui odit fratrem in tenebris
ambulet? & comparatè: Vter maior sit
isne qui loquitur linguis, an qui pro-
phetat? & illa quam idem tractat: quæ
maxima virtus, fides, spēs, an caritas?
Illius etiã quarti generis, quo cuiusq;
causa quaeritur, partes duæ sunt: Vna
qua rei origo inuestigatur, vt cùm qua-
ritur, an lex iustificet? an opera nostra
iustificent? Altera qua rei interitus: vt
cũ quaeritur, an litera occidat? Atque
hec quidem quaestionũ theologiarum
diuisio, & planior est, & ad vulgi sen-
sum accommodatior: Illa autem diffi-
cilior, & doctis dignior videtur, vt dica-
mus omnem talem quaestionem aut ge-
neris esse, aut definitionis, aut proprie-
tatis, aut accidentis. Generis, vt cũ que-
ritur, sitne matrimoniũ sacramentum?
definitionis: vt, sitne fides fundamentũ
earum rerum quæ expectantur, & earũ
que

De methodo concionandi. 121
quæ non videntur argumentum? Pro-
prij: vt, sitne solius fidei iustificare? Sit-
ne solius sacerdotis ministrare sacra-
mēta? Accidentis: an opera nostra iusti-
ficient? An sacerdotiũ Melchisedecij le-
uitico sit anteponendum? Hæc autẽ que-
stiones theologicæ his modis propo-
sitæ, fusiùs ac latiùs explicari debent, du-
ctæ per omnes topicos theologicos,
partim insitos, partim assumptos: quos
Ioachimius Perionius duob' libris do-
ctissimè cõplexus est: cui vni excellēti
doctrina viro de quaestionibus theolo-
gicis hanc annotationẽ acceptam feri-
mus: qui singulari methodo ac dexteri-
tate, docuit arduas & difficiles ex euã-
gelijs, & beati Pauli epistolis sentēti-
as, per topicos theologicos explicari. Cu-
ius sanè cõmentarius si huic nostro ad-
datur, & quatuor illi libri de rectè for-
mando studio theologico, quos vir re-
ligione, & doctrina pariter præstantissi-
mus Laurentius à Villauicentio Xere-
zanus nuper in lucem edidit etiam ad-
iungantur, nihil profectò (absit arrogā-
tia

Q tia

Liber secundus,
ria verbo)erit, quod ad rationē, metho-
dumq; concionādi quisquā admodum
desideret. Ex his paucis quæ adduxim⁹
facilè coniectabit doctus concionator,
quantum ei inolumenti sit ex Ioachimij
topicis theologicis perceptur⁹, si ad eo-
rum disciplinam theologicas sentētias
composuerit & explorauerit.

*DE PROPONENDA MATE-
ria in genere deliberatiuo.*

CAPVT. X.

QUONIAM deliberatiuum
est, quod positū in con-
sultatione habet sentē-
tię dictionē: nec solum
suasione dissuasioneq;
cōstat, sed in multas, va-
riāsque spargitur partes. Siquidem ad ge-
nus deliberatiuum referuntur hortatio-
nes, dehortationes, consolationes, de-
precationes, reconciliationes, obiurga-
tiones, & id genus alia non pauca. Nā
qui

De methodo concionandi. 122
qui hortatur, suadet vt quis audeat: id
aut̄ interest inter suasionē & hortatio-
nem, q̄ in suasionē suademus vt quis ve-
lit: in hortatione verò suadem⁹ vt quis
audeat. In cōsolatione, vt qui dolet, mi-
tius ferat dolorem suum. In deprecatio-
ne suademus nobis culpam ignosci. In
obiurgatione suademus, vt qui obiurga-
tur culpam suā agnoscat. In reconcilia-
tione suademus, vt qui dissidet ab ami-
co, cū eo redeat in gratiā. Omnes itaq;
huiusmodi species ex genere deliberati-
uo apertè fluere promanatēq; vidētur:
in quas subinde concionator incurrit.
Nā sæpe suadet, dissuadet, hortatur, de-
hortatur, cōsolatur, precatur, obiurgat,
reconciliat: hoc autē quibus adiumen-
tis exequi possit, facilè cognoscet, si lo-
cos generis deliberatiui breuiter, & a-
pertè exposuerimus. Sunt autē loci hu-
ius generis honestū, quod in rectum, &
laudabile diuiditur: vtile, cuius partes
latissimè patēt, iucūdū, tutū, facile, pos-
sibile, qui in suas etiam distribuūtur par-
tes. Ab his igitur locis omnis confirma-
tionis

Q 2

Liber secundus,

tionis ratio ducitur in genere delibera-
tuo: neq; alios inuentionis locos quere-
re cuiquā licet in suafione, dissuafione
hortatione, dehortatione, cōsultatione
deprecatione, reconciliatione, obiurga-
tione, quā eos qui sunt à nobis hoc in
loco præscripti. Quare finem honeste,
& iucundæ, & tutæ vtilitatis sibi propo-
net cōcionator, in quem, totius oratio-
nis ratio conferatur. Primùm in gene-
re exhortatorio, siue parenetico, quo
vno maximè floruit diuus Hieronymus
propositionē ex his omnibus locis post
exordium è uestigio constituemus. Ni-
hil esse dicemus, aut honestius, aut vti-
lius, aut iucundius, magisque tutū & fa-
cilius, quā sit ea res, ad quam auditores
exhortari conemur. Huius diuisionis
partes ordine deinde pertractabimus,
doctrina rerū pro captu auditorum, do-
ctè copioseq; explicata: quod fiet sanè
commodè, & nimis artificiosè, propo-
sitis quibusdā propositionibus, quæ vni-
uersam inuentionē complectantur. Vt si
quis exhortetur auditores ad contēptū
mundi,

De methodo concionandi. 123
mundi, & ad rerū humanarū despicien-
tiā, dicet no esse in diuitijs vitā beatam
constitutā: neq; honoris, neq; corporis
voluptates quidpiā conducere ad bene
beateq; viuendū. Ostendet rursus, quā
sint res humanæ fluxæ & caducæ: postre-
mò proponet vitā hominū multis esse
subiectā periculis. Hæ quidē proposi-
tiones ex locis ab honesto vtili, tuto, &
iucundo deducuntur, quæ per totā oratio-
nē latè, prolixèq; diffuse, necnō exēplis
quæ plurimū valēt in genere exhortato-
rio amplificatæ, ad extremū vsq; oratio-
nis perducī debent. Altero etiā exēplo
planū faciemus id, de quo differimus.
Proponatur thema: supra omnia amā-
dum esse Deum. Hoc loco dispiciendæ
sunt cōcionatori eæ omnes proposi-
tiones, quæ ad amandū Deū auditores ex-
hortari, & in primis incitare valeāt: has
vbi inuenerit, cōtinuò velut in aciē ad
obsidendum thema producere debet.
Huius generis sunt, quibus copijs, atq;
diuitijs affluāt hi, qui in cælo Deo fruū-
tur: amplissimis deinde honoribus de-
corari,

Q 3 corari,

Liber secundus;
corari, afficiq; electos: mox dicet de glo-
ria, celebritatēq; sanctorū: de piorū in
cælo iucunditate, & voluptate incredi-
bili: de beatorū insuper spirituū cœtu:
de virginis Marię aspectu iucūdisimo:
de Cæli empyrei pulchritudine, splen-
dore, & iucunditate. Hęc erit exhorta-
tionis materia, quę quęadmodum ad-
parēnesim, siue ad exhortationē conue-
niat accommodari, satis abūdāter me de-
monstrasse arbitror. In cōsolatione an-
te omnia considerādum est, quid sit, cu-
ius causa doleant auditores: Cicero e-
nim in Tusculanis quęstionibus, quę
omniū consolationū fontes mihi esse
videntur, multa numerat mala, quę re
ipsa mala nō sunt, sed opinione mala:
vt exiliū, interitus patrię, seruitus, debi-
litas, cæcitas, ignobilitas, vita inhono-
rata, & ingloria, paupertas, & id genus
non parum multa, in quibus nomē po-
ni solet calamitatis: de his rebus omni-
bus Cicero diuinitūs propemodū, ac fe-
rē supra captū ingenij humani disse-
ruit: omnem enim disputationē trāstu-
lit

De methodo concionandi. 124
lit ad vulgi corruptā opinionē, nihilq;
mali inesse ostēdit in harū natura rerū.
Hęc ergo methodum sequutus concio-
nator, primū quęret, qualis & quāta sit
ipsius rei natura cuius causa dolemus.
Ponamus exēplū in paupertate, cuius
onus disputādo leuare conabitur chri-
stianus orator: Hęc ergo docebit, quā
parua, & quā pauca sint, quę natura de-
siderat: mox à disputādi subtilitate ora-
tionē ad exēpla traducet. Hęc Socrates
cōmemorabitur, hęc Diogenes, hęc Cę-
cilianum illud, sepe est etiā sub pallio-
lo fordido sapientia. Pro Ciceronis exē-
plis alia ex diuinis literis similia cōcio-
nator petet: quęadmodum diuus Am-
brosius fecit, qui Ciceronis officia imi-
tatus, ex cælestis philosophię sacris mo-
numētis exempla suffecit. Reliqua ma-
la quę cōmemorauimus, suas etiam ha-
bent ex rerum natura cōsolationes: de
quibus (vt inquit Cicero) quidā separa-
tim scholas habuerūt. In deprecatione
verò quę dicendi modū sequi cōueniat
paucis quidem, & pingui (quod aiunt)

Q 4

Minerva

Liber secundus,

Minerua, demōstrabimus : vbi illud omnium primū est maximē cōsiderādū, causam deprecatoriā non afferri in forū, neq; in more fuisse positū apud iudices perorari: quoniā cū iurati essent iudices, crimen cōdonare reo nullo iure poterāt. Afferebātur verò huiusmodi causæ ad principes, quib⁹ licebat reis ignoscere; quemadmodum in causa Ligariana corā Cæsare acta, accidisse fertur: in qua summus ille orator statū deprecatium eloquentia admirabili pertractauit. Nam vbi crimen cōfessus est, ad Cæsaris misericordiam confugit, & causæ victoriam obtinuit. Hunc statū deprecatorium psalmo illo quinquagesimo, diuino quodā spiritu rex Dauid afflatus, humano dicendi artificio mihi videtur fuisse exequutus. Nam illius causæ status hoc syllogismo primum contineri potest: omnis qui confitetur se peccasse, & vitæ antea actæ, atque criminis admisi pertæsus est, is dignus est venia: sed Dauid confitetur se peccasse, quem vitæ antea actæ,
atq;

De methodo concionandi. 125

atq; criminis admisi pœnitet: ergo venia dignus est. Huius syllogismi assumptio quinque primis versiculis constituitur, quibus & se peccasse fatetur, & ad aram diuinę misericordię confugit, cōdonariq; sibi peccatum postulat. Mox extenuat quātum potest peccatū suum, argumento à naturę humanę procliuitate ducto: quæ quidem Adami peccato, ita deprauata fuit, vt incredibilis ad peccandum in omnem posteritatem procliuitas in ipsa conceptione cōtraheretur. Post hæc ducit argumenta ab honesto, q̄ iustus nimirum, & fidelis sit Deus in seruandis promissis suis, promisit autem pœniteni omnia peccata vel grauissima se condonaturum. Deinde ad confitendum rursus peccatum suum redit, cuius eò se grauius accusat, quò mysteria ipsa sapientię diuinę illi fuerant abundantius, & familiarius patefacta. Proximis insuper sex versiculis, per repetitionē eiusdem sententię, ingētes mouet affectus. Petit enim peccati illam miserabilem labem, quam ex

Q 5 Bersabę

Liber secundus,
Berſabeꝝ concubitu contraxerat, ſibi de-
leri: conaturq; id à Deo optimo maxi-
mo impetrare argumentis ab vtili de-
promptis. Nam ſuo ipſius exemplo fu-
turum eſſe inquit, vt impij ſceleratiq;ue
homines ad meliorem vitæ frugem ſe
recipiant, ſi intelligant quàm Deus ſit
miſericors, quã lenis, & facilis ad igno-
ſcendum. Pollicetur ad hæc, ſe perpetuò
decantaturum infinitam Dei bonitatẽ,
& miſericordiam immenſam. Conclu-
dit tandem deprecationem per motio-
nem affectus animi contriti, & ex agni-
tione peccati humi proſtrati. Quibus
poſtremò argumentum à laudabili ad-
iungit: tum (inquit) acceptabis ſacrifi-
cium iuſtitie, quod fiet ab animo iam
expiato & puro, id nunc repudiatu-
rus, factum ab homine adulterio,
& cede foediffima contamina-
to. Reliquas generis deli-
beratiui ſpecies ad hũc
modũ conciona-
tor pertracta-
bit.

QVOD

De methodo concionandi. 126

QVOD IN OMNI CONCIO-
ne ſit tractanda hypotheſis.

CAPVT. XI.

MULTA ſunt mihi admonẽ-
di cauſa ſepenumero repeten-
da, vt theologij, quos artis rhe-
toricę præceptis iuuare cona-
mur, ea demum neceſſaria eſſe intelli-
gant, quę toties à nobis inculcantur, &
oblata occasione ingerũtur. Nam ſunt
nò parũ multi, qui ſcholasticis diſputa-
tionibus exercitati, omiſſa hypotheſi,
ſolas theſes in concionibus tractant: cũ
nulla aliò qui concio ſine hypotheſi re-
ctè vnquam conſtare poſſit. Nam hæc
vna eſt, quę cauſam conſtituit, & in ho-
minum vita conſuetudineq; verſatur,
mores informat, facta corrigit, inſtat
deniq; atq; vrget vehementius. Theſis
verò cùm ab omnibus ſit circũſtantijs
ſeiuncta; quia neq; ad certas perſonas,
neq; ad tempora, neq; ad loca reſpicit,
ſed libera vagatur, in acre, intèr q; nubes

(vt

Liber secundus,
(vt acutè dixit Rodolphus Agricola) est
apprehēdēda. Quæ vna (quantū ego su-
spicor) de causa Brutus à Cicerone me-
ritò notatus fuit, qui cū occiso Cæsa-
re orationem haberet in Capitolio, le-
uiter ac perfunctorie perstricta hypo-
thesi, in pertractanda thesi totum tem-
pus consumpsit. Ego (inquit Cicero) ar-
dētius hypothesim perscriberem: & re-
ctè quidem ille, quoniam in thesi de ty-
ranno solū, in hypothesi autē de Cæsa-
ris tyrannide verba esset facturus. Igitur
proposito themate, quod insigne ali-
quod euangelij dictum cōtineat, hypo-
thesis èuestigio cōstituenda est: de qua
maxima præcipuaq; concionis pars fu-
tura sit. Atq; vt hoc de quo differimus,
neminē lateat, exēplis rem ipsam illu-
strabo. Sit igitur thema. Non sum mis-
sus nisi ad oues, quæ perierunt domus
Israel. Hypothesis huius thematis erit:
an Christus Iesus seruator noster solū
missus fuerit ad oues, quæ perierant do-
mus Israel, hoc est, ad solos Iudeos, ac
non perinde ad cæteras gentes? Rursus
propo-

De methodo concionandi 127
proponamus aliud ex eodem euāgelio
thema. Iesu fili David miserere mei,
quia filia mea malè à dēmonio vexa-
tur. Hoc thema propositum est subie-
cta causa: huius hypothesi erit, an im-
mensę Dei misericordię fuerit, mulie-
ris Cananę miseriam leuare, quam ita
sibi cum filia à dēmonibus obsessa com-
munem, imò propriam putaret, vt sibi
potius, quàm filię suę misericordiã ef-
flagitaret. Illud hoc loco aduertendum
est, hypothesim à themate nihil pror-
sus differre, nisi quod hypothesi propo-
nitur cum interrogatione, thema autē
sine vlla sepe interrogacione: quanquā
& ipsa quoq; themata cū interrogatio-
ne elata frequenter ex diuina scriptura
proponuntur. Ad hunc modū ex sacris
euangelijs hypotheses deduci poterūt,
nam Romana ecclesia per totius anni
circulum euangelia eo ordine digessit,
vt alia Iesu Christi redēptoris nostri sa-
cro sanctis mysterijs accommodata es-
sent, alia in beatissimæ virginis Marię
solēnitatibus peculiariter decantaren-
tur,

tur, alia apostolis, martyribus, confessoribus, virginibus, cum cōmunia, tum propria assignarentur, alia postremò diebus dominicis, alia ferijs ascriberentur. In his ergo sanctissimis Christi euāgelij, atq; in ceteris diuinę scripturę locis, nulla inuenietur rā speculatiua quęstio, quę ad actionem traduci non possit. Quin in ipsis etiā articulis fidei, qui à sensibus, humanaq; ratione quàm longissimè absunt, post breuem articuli disputationem, qua mentes auditorū cōfirmatę illustrentur, ab intellectu ad voluntatem auocanda est quęstio, excitādaq; voluntas ad amandum ea, quę credit. Erigēt se auditores hoc in loco, aut rapiuntur potius à cōcionatore in stuporem, in admirationem, in contēplationem sanctę illius, & diuinę sapiētię, ad cuius infimū (vt Paulus inquit) omnis sapientia comparata, mera dementia est. Illudq; subinde repetet, si homines vnus aspectu guttulę rātopere cōmouentur, quid facerent, si copiosissimum illum, & æternū fontem daretur intueri,

intueri, vnde manāt vniuersa. Prorumpētq; continuò in gratiarum actionē, seq; totum in laudes illius sempiternę, diuinęq; maiestatis profundet: quibus velut tempestiuus epiphonematis receptui canet, ad explorādósq; auditorum mores sermonem conuertet. Huc itaq; spectant, quę hactenus à nobis precepta sunt, vt probatio propositę quęstionis à thesi incipiat, & ad hypothesim progrediatur, quę in nulla concione omittenda est. Argumenta porrò confirmationis à locis theologis petenda sunt: quę vbi fuerint inuenta, ad locos oratorios quàm primum transferenda precipim⁹, vt methodo proferri queāt. Oratorios locos appello dialecticos, quos omnium accuratissimè pertractauit Rodolphus Agricola: de locis autē theologis complures nostris temporibus viri docti cōmentarios ediderūt. At de modo vero huiusmodi locos inueniendi, vnus à me inuētus est Laurentius à Villavencio monachus Augustinianus, qui hactenus scripsisset: summam

mam enim totius doctrinae christianae
 quae libris continetur, hac vna propo-
 sitione complexus est. Deus cōdidit mū-
 dum, & in eo homines, vt ex his consti-
 tueretur ecclesia, in qua ipse per doctri-
 nam verbi, & sacramenta, bona ope-
 ra, & alios ecclesiasticos cultus, exter-
 nos, atque internos, pure coleretur ad
 seculi vsque consummationem: in qua
 ecclesia Spiritus sanctus qui eam diri-
 geret ac gubernaret, in finem vsque re-
 sideret. Huius vnus propositionis cō-
 pendio locos omnes theologicos, re-
 ligionemq; nostram artificiosè inclu-
 sit, vt Homeri Ilias olim vna in nuce
 inclusa à Plinio dicitur. Ex ea deinde
 propositione locos, velut pullos ex
 ouo excludit, exclusos distinguit, ex-
 plicat, amplificat, differit. Mihi qui-
 dem mirificè probatur ea metho-
 dus, quae ordine & breuitate
 memoriam iuuat, &
 doctrina ani-
 mum in-
 struit.

DE

DE EXEMPLO, ET QVOMODO
 tractandum sit.

CAPVT. XII.

DECEM sunt omnino
 argumentorum genera,
 quibus vtitur orator:
 sed nullo perinde argu-
 menti genere ad virtu-
 tem incitamus, vt eorū
 quos admiramur exemplis, maximèq;
 illustribus, peruetustis, ac domesticis.
 Propterea quod priscorum virtutes, (vt
 ait Quintilianus) quoniam ab inuidia
 longè absunt, & audit quisque liben-
 ter, & miratur impensius: & naturā fit,
 vt quisque finitimis exemplis acrius
 tēgatur. Quocirca priscorum exempla
 auctoritate plurimum valent, finitima
 autem & recentia affectu commendari
 solent. Porro exempli nomen latissimè
 patet: nam quanquā appellatione pro-
 pria id demum exēplum dicatur, quum
 res gesta, ac perinde vt gesta exhortādi

R causa

est. **Liber secundus,**
causa proponitur: tamen illustrium vi-
rorum grauer dicta, philosophorum
paradoxa, poetarum figmenta, authorū
nobilium sententia, parœmię vulgò re-
ceptæ, allegoriæ, parabola, & vt sacra
etiam complectamur, figuræ, & oracu-
la, breuiter, quidquid similitudinibus
est affine, id exempli vim habet, & à
Fabio huic generi, subiicitur. Quare vt
exempla copiose suppetant, omnium
rerum, maximèque insignium naturæ
vires, miracula, & ex authorum monu-
mentis, & nostra obseruatione com-
parata esse debent. Nam nō modò à re-
bus omnibus quas Deus optimus maxi-
mus procreauit, exempla ducuntur, sed
à rerum circumstantijs, & ab alijs qui-
buslibet differentijs sumuntur: omnia
tamen ad personam, & ad rem refe-
runtur, siue res illa spiritalis fuerit, si-
ue corpora, siue animata, siue inani-
mis, siue muta, siue sermonis particeps
habeatur. Ad personā hoc modo. For-
mica brutum & minutum insectum, &
vix animal, hyberno victui æstate con-
sultat,

De methodo concionandi. 130
sultat, & homo senectæ non prospicies
in adolescentia? A re autem hoc pa-
cto: vitam ille contempsit, tu volupta-
tem non contemnes? Ab inanimis: vt,
sol Christo moriente non illuxit, quid
hominem oportet facere? Saxa mors
illius scindere potuit, humanam men-
tem nō permolliet? orbes cælestes per-
petua vertigine parēt imperatori Deo,
neq; vllum sydus è tot stellarum milli-
bus ordinem deserit, aut in officio ces-
sat, & mortales quid facere par est? Que-
cūq; autem exempla quæ ab inanimis,
& mutis ducuntur, imparia ferè sunt,
sicut & illa, quæ ab spiritalibus tra-
huntur: quod genus est. Cæcodæmo-
nes credunt, & contremiscunt, quan-
tò magis oportet hominem immor-
tale numen vereri? Cælestes ille men-
tes & immortales, nocturni diurniq; vi-
te nostrę custodes perpetuò nobiscum
obambulant, quanto studio par est nos
ipso pro nostra salute vigilare? Iam
verò quæ ab hominibus ad homines
transferuntur, ea tribus modis impa-

R a ria

Liber secundus,
ria fuisse ostendimus, à persona, à ne-
gotio, ab utroq; hoc est à persona, & à
re pariter. Puella pro nihilo vitam ha-
buit, tu vir, & vir eruditus voluptates
nescio quas non potes contemnere?
Sed quia exēporum multa varietas est,
nam alia ex parte, alia in totum simi-
lia sunt, aut dissimilia, alia cōtraria, alia
maiora, alia minor, paria, vt Cicero in to-
picis ostendit, ad exhortandum effica-
ciora sunt inēqualia: quod in eum qui-
dem sensum accipiendum est, vt semper
à maiore ad minus descendat exhorta-
tio. Vt, si propter matrimonia violata
vrbes euerse sunt, quid fieri adultero
par est? Hoc Fabius rectè putat à maiore
ad minus. Illud insuper aduertendum
est, personarum exempla cum laude ali-
qua, honorificaq; præfatione ad hunc
modū præferri debere. Socrates vir bo-
nus, diuino testimonio sapiens iudica-
tus, perspexit hoc. Plato philosophiæ
patens. Quod nescio an sanctis patribus,
ecclesiisq; proceribus equè conueniat.
Nam rideretur fortassis concionator,
qui

De methodo concionandi. 131
qui sic exēpla proponeret. Paulus ma-
gnus ille gentium prædicator, & euan-
gelij tuba. Matheus diuinus historicus.
Chrysostronus concionator egregius,
qui à diuinitate eloquentiæ nomen ac-
cepit. Thomas Aquinas doctor angeli-
cus. Scotus doctor subtilis: nam affecta-
tionis non nihil mihi redolere videtur.
Id tamen totum concionatoris prudē-
tiæ, & receptæ consuetudini relinquen-
dum existimo: modò illud pro certo ex-
ploratōq; habeat, eam fuisse Ciceronis
celebrem consuetudinem, honorificis
præfationibus excipiēdi eos viros, quo-
rum exēpla imitanda proponeret. Atq;
vt eò reuertamur, vnde digressi sumus,
exemplorum inēqualitas per collatio-
nem & aperienda & tractanda est: quæ
ferè exēplis sic subijci solet. Ille ethni-
cus, tu christianus: ille barbarus, tu Ro-
manus: ille profanus, tu sacris initiatus:
ille priuatus, tu magistratus: ille tyran-
nus, tu philosophus: ille obscurus, tu
patrius. Aut hoc pacto: vnus ille, nos
multi non idem faciemus? ille inermis,

Liber secundus,

imparatus, nos instructi? Regnum ille sperabat, tibi immortalitas proposita est. Ex his paucis quo modo cætera huius generis tractari oporteat, facile existimabit orator. Reliquas autem argumentandi formas oratoribus peculiare satis hinc fuerit referre: nam velle de his differere non est animus. Cùm quia passim apud Quintilianum, & Ciceronem obuia sunt, & de his separatim Georgius Trapezuntius, & Erasmus pertractarunt: tum quòd hæc theologis scribimus, quos his argumentandi formulis ex disputationibus scholasticis instructos esse oportet. Quanquam hæc argumentandi formæ quas in tres figuras digessit Aristoteles, magna ex parte frigent etiam in philosophorum scholis: hæc autem annotantur à præceptoribus eloquentiæ: ratiocinatio, inductio, enthymema, exemplum, complexio, simplex conclusio, subiectio, oppositio, violatio, collectio, quibus oratores & causam suam confirmant, & alienam oppugnant. Cæterùm exhortatio-

De methodo concionandi. 132

hortationibus (vt dixi) exempla maxime conueniunt, quibus similia continentur: qua vna potissimum de causa Erasmus librum de similibus composuit, quæ non solum exhortationibus vsui esse possunt, sed ad quiduis docendum maxime accommodata mihi esse videtur: vt ex diuo Basilio, & Chrysostomo, qui crebris, pulcherrimisque similibus scripta sua locupletarunt, facile docti omnes cognoscunt.

DE EPILOGO ET

affectibus.

CAPVT. XIII.

X. multis concionatoribus quos in diuersis Hispaniæ locis audiui, vix equidem vnum aut alterum offendi, qui me in constituendo concionis epilogo nõ grauitè offenderet: vel quòd perorandi modum nesciret, vel

R 4 quòd

liber secundus, 133
quod ubi magis auditores accendere,
inflammareq; deberet, ibi remissiores
moueret affectus. Est enim hæc pars, si
vlla alia concionis, in qua de more Pe-
riclis tonare, & fulgurare oportet ora-
torem, & totã dicendo commouere ci-
uitatem. Neq; de nihilo fuit, quod cæte-
ri oratores perorationem Ciceroni de-
mandarent, quoniã in ea orationis par-
te maximè dominaretur eloquentia.
Atq; vt cætera nunc præmittam, de-
bet esse huius postremæ orationis pars
grauis, ardua, sublimis, vehemēs, ardēs,
concitata, quæ pungat, mordeat, velli-
cet, laceret, & conuellat auditores, atto-
nitos præterea, stupidos & mutos red-
dat, & trahat deniq; quocūq; velit. Hoc
enim concionator duobus assequetur
modis, aut amplificatione argumen-
torum, eorū præsertim quæ maioris pon-
deris & momēti sunt, neq; enim singu-
la numerari oportebit: aut affectuū mo-
tione, qui alijs in auditorum animos
descendant. Vtrūq; quomodo fieri cō-
ueniat, mihi breuiter dicendum est: sed
priori

De methodo concionandi. 133
priori loco de affectibus, deinde de am-
plificatione disseram, quantum quidē
& oratoribus secularibus, & sacris con-
cionatoribus præcipue conuenire arbi-
trabor. Neq; enim in tradendis præce-
ptis vni me astringam authori, quæad-
modum quondã feci dum commenta-
rios de ratione dicendi conscriberem:
Nam modos illos mouendi affectus,
quos ex Virgilio Macrobius collegerat,
huius poetæ præstanti, excellentique
eloquentia ductus, ad verbū ferè descri-
psi. Quin mihi potius constitutum est,
ex Aristotele, Cicerone, Fabio, Rodol-
pho, qui de excitandis affectibus multa
in artem contulerunt, præstantissima
seligere, & ad modum concionandi bre-
uiter, & aprè accommodare. Atque vt hu-
ius rei institutio à definitione proficif-
catur. Affectus est quidam animi impe-
tus, quo ad appetendum, auersandūve
aliquid, vehementiūs quàm pro quieto
statu mentis impellimur. Nam omnes
affectus, vel ex appetendarum rerum,
vel auersantium studio nascuntur. Ap-
petimus

Liber secundus, *liber 2°*
petimus verò quæ vel re vera, vel in spe-
ciem bona sunt: contra auersamur, quæ
noxia sunt, vel nocitura creduntur. Neq;
solū afficimur eis quæ nobis bona pu-
tamus, aut mala, sed alienam quoq; vi-
cem dolemus, gaudemus, irascimur, mi-
feremur. In omni autē affectu duo sunt
quibus præcipuè mouemur: res quæ ac-
cidit, aut expectatur, & persona ad quã
ea res redit. Vnde quæcunq; res digno
contigerit, siue bona ea sit, siue mala,
gaudemus: contra si qua indigno, feri-
mus molestè: & siquidem bona sit, in-
uidemus, irascimur: si mala, misere-
mur, & in doloris societatem venimus.
Verūm quanquã omnium affectuū ca-
pax sit oratio, & suum quisque habeat
aliquando in dicendo locū, duo tamen
vel maximè laudem oratoribus attule-
runt, odium, & misericordia. Explicata
igitur quam succintè potui natura affe-
ctus, proximum est, vt eius diuisionem
demonstremus: ne quid sit, quod elo-
quentiæ candidati desiderare queant.
Est ergo triplex ratio tractandi affectus:
aut

De methodo concionandi. 134
aut enim exprimimus oratione affe-
ctus, hoc est irati, amātis, metuentis, cu-
pientis imitamur verba, vt in comœdia
& tragœdia fieri solet: in quo quidem
modo necesse est, cogitationes, vota,
querelas, desideria, preces, contentio-
nes omnes pro natura cuiusque affe-
ctus exprimat oratio. Huic affectuū ge-
neri perturbata & concitata oratio ac-
commodatur: quod sanè præcipuum
est in hac affectuum imitatione. Secun-
da ratio tractandorum affectuum est, cū
aliquem affectu aliquo cōciturum descri-
bimus, & quæ fecerit, & quæ dixerit ex-
plicamus. Tertia via tractantur affectus
cū auditoris animum tractare niti-
mur, cūque non quærit oratio affe-
ctum docere nostrum, sed eruere, ex-
citarèque cupit alienum. Atque is mo-
dus solus est loci huius: quanquã
non dubium est quin huiusmodi tres
affectuum species in sacris etiam literis
reperiantur, neq; alienas illas quidē ab
officio concionatoris esse arbitror. pro-
pterea quod tota vis decōri cū rerū, tū
perfo-

Liber secundus,
personarum, quod tantopere Cicero
in suo oratore laudauit, in tragicis si-
mul & comicis affectibus posita est. An
vlla vnquā vel græca vel latina comœ-
dia sic affectibus conspersa fuit, vt histo-
ria illa Iosephi fratres suos in A Egy-
pto agnoscētis? Quis obsecro tam fer-
reus est, qui dum eam narrationem le-
git, lachrymas tenēre possit? Quis rur-
sus poeta ex his quos Græcia tulit, sic
amantem vllum depinxit, vt Solomon
epithalamium Christi, & ecclesiæ ceci-
nit, & spiritales illos amores in modū
dramatis expressit? Quis denique Dau-
dis pœnitentis affectus, & Hieremiæ
euerfionem vrbs lugentis, cæterorūq;
prophetarum nunc hominum pecca-
ta obiurgantium, nunc eorum vicem
dolentium, nunc indignantium, nunc
miserantium, nunc querentium, cum
ethnicorū oratorum, & poëtarum af-
fectibus audeat conferre? Ardentiore
quidem illi concitabantur spiritu, & fu-
rore plusquam poetico agitati, in eos
prorumpēbāt affectus, quos nemo qui
NON

De methodo concionandi. 135
non esset spiritu illo afflatus, posset vn-
quam effundere. Iā verò verba illa Da-
uidis proficiscentis contra Nabalem,
non sunt hominis irati? Accingatur
vnusquisque gladio suo. Et verè frustra
seruauit omnia quæ huius erant in de-
serto, & nō perit quicquam de cunctis
quæ ad eum pertinebāt, & reddidit mi-
hi malum pro bono. Hæc faciat Deus
inimicis David, & hæc addat, si relique-
ro de omnibus quæ ad ipsum pertinēt,
vsque mane mingentem ad parietem!
Porro illa tertia ratio tractandi affectus,
cū auditoris scilicet animum motu
aliquo flectere conamur, præterquam
quod in multis scripturæ diuinæ locis
perspicuè cernitur, in ea præcipuè ora-
tione nitet, quam Iudas coram fratre
Iosepho in A Egypto pro Beniamino
habuit. Quos (bone Deus) lenitatis, &
misericordiæ affectus concitauit! quo
modo Iosephi ex industria dolorem cō-
primentis animum pupugit! quibus
si simulis vires fregit inueterati doloris!
Si vllus tamen in Iosephi ad huc resede-
rat

227 Liber secundus,
rat animo, sed nullus prorsus in animo
residebat viri iusti. Hæc Iudæ oratio nõ
Iosepho modò lachrymas excussit, sed
vocem illam efferre cœgit. Ego sum Io
seph. Marcus Antonius Sabellicus quũ
hanc de Iosepho narrationem historie
sue attexeret, orationem dedit Iudæ pa
triarchæ, quam ipse more historico cõ
posuit, luculentam cum primis, & ele
gantem, totam vndique aspersam affe
ctibus. Quin non multis ab hinc annis
huius argumenti comœdia in vulgus
exiit, mites omnes, & sedatos, huma
nõique affectus complexa. Sed iã ostẽ
damus quod tertium fuit in affectuum
partitione, quòdque propriũ est huius
quæstionis, de qua suscepta est à nobis
disputatio. Affectus igitur, vt nos fre
quens Ciceronis vsus docuit, nunc ex
solis personis, nunc ex solis rebus, nunc
ex vtrisque simul excitari solent. Pro per
sona demonstrabimus id, quod natura
affectus postulat: dicemus enim perso
nam eis indignam malis quibus affli
ctatur, aut contra dignam esse eo fune
sto

De methodo concionandi. 136
sto & miserabili casu, in quem propter
nefaria scelera, & detestanda flagitia in
currit. A re excitabimus affectus, si or
dine rei atrocitatem explicauerimus
quod in nauarchorum casu Cicero fe
cit cõtra verrem. Ab vtrisque, si persone
dignitatem, cũ rebus indignis que illi
acciderant, contulerimus. Quod qui
dem vehementius fiet, si nihil sine am
plificatione dixerimus, debent enim
crescere & augeri affectus, addendaque
est magnitudo rebus & personis. Nam
nisi res eiusmodi fuerit, vt auditõ
rum oculos, animosque admiratio
ne suspendat, non mereatur nomen af
fectus. Sunt enim quadam magna
per se, vt religio, patria, parentes, con
iuges, filij, vita, valetudo, honor, &
hæc quidem omni hominum generi:
alia sunt magna singulorum homi
num opinione, vt quidquid est quod
magnopere quisque desiderat: vt si
tienti potus, esurienti cibus, student
eruditio, auaro pecunia. Cum ergo vo
luerimus aliquid augere, & vehemẽtes
admira-

Libertatēq; concitare affectus, doce-
bimus id quod augemus, ad hęc inuen-
da, vel ad ea quę obstant his depellen-
da, pertinere. Et quātō plura in hoc ge-
nere conueruabimus argumēta; & alia
super alia congeremus, tātō fiet res ma-
ior: yt cum docuerimus non posse quē
sine eo de quo differimus, incolumita-
tem ueri, deinde addamus, ne vitā qui-
dem in tuto sibi fore: post hęc idē pe-
riculum parentes manēre; iam patriā
quōque, & aras & focos in discrimen
adductum iri. His adiumentis ethnici
oratores excitabant affectus: neque est
alia concionatoribus in eunda via, mo-
dō res temporales fluxas illas quidem
& caducas, quas per se magnas veteres
oratores ducebant, in spirituales & æter-
nas mutant, quę certa sunt, & vera ani-
mi bona: qualia sunt ea omnia, quę ad
religionem christianam pertinent. Nā
prope temper concionatores excitare
solent auditores ad sollicitudinem con-
sequendę salutis æternę ad dolorē siue
indignationem ob admissa peccata, ad
iram

De methodo concionandi. 137
iram & odium peccatorum, ad amorē
virtutum, ad metum diuini iudicij, ad
spem misericordię, ad misericordiā &
caritatem erga proximū. Has igitur res
concionator miris (vt diximus) amplifi-
cabit modis, quō acriores stimulos au-
ditoribus subijciat. Personas autem ex
attributis, & circumstantijs augebit: si
fuerit scilicet vir doctus, si sacris initia-
tus, si senex, si alicui muneris præfectus.
Ab his omnibus & similibus circumstā-
tjjs, argumēta ducet, quibus auditores
in quos hęc attributa & circumstantiæ
cadent, laceret vexet, stimulos admo-
ueat, ignes adhibeat, respirare deniq; nō
sinat. Ad hūc modum diligenter dispi-
ciet, quę sint bona quę vehementius
auditores expectāt, quę cōtrā mala quę
magis auersantur, & detestantur: quę
ubi cognouerit, ea dicat quę tanto opere
cupiunt bona amissuros, & in mala sibi
inuisa, modisquę omnibus infesta bre-
ui tempore peruēturos. Quōd si ad præ-
scriptū ethnici oratoris christianus in-
formandus est orator, non solū dicēdo,
S sed

fed etiam faciendo quædam lachrymas mouebit. Atque in more positum fuit Romanis oratoribus, quibus caufarum perorationes demandabantur, producere reos ipsos, qui periclitarentur, squalidos atq; deformes. Quin liberos eorum ac parētes, vestes deinde sanguine perfusas, & cruentum gladium proferebat accusator, verberata corpora nudabat, cicatrices ostēdebat. Atque eò quorūdam oratorum infania peruenit, vt depictam tabulam in imaginem rei, cuius atrocitate iudex erat commouēdus, ex suggestu, aut supra Iouis imaginem suspenderet: quasi verò muta illa imago magis quā oratio loqueretur. Verum hæc in sacris concionibus locum non habent, quoniam à scenicis gestulationibus haud procul absunt, & ipsis quoque bonis ac prudentibus oratoribus inuisa fuerunt. Quare non affectus quos volunt concitant huiusmodi concionatores, sed ridiculi potiùs habentur, qui huiusmodi factis auditores permouere putant. Nam proferre cadaue-

ris

De methodo concionandi. 138
ris caluariam, quæ quondam elegantis formosæque fuerit foeminae, & cum ea ex suggestu audiente populo colloqui, & vitæ eius antea actæ exigere rationem, longosque ea de re sermones serere, magis est hominis dementis, quā piè atq; prudenter concionantis. Mitto his multa similia, quæ prudens ac doctus concionator tacita cogitatione facilè deprehēdet. Atqui multò quidē & fortius & præstantius ad mouēdos affectus erit, precari, obsecrare, inuocare, lachrymare, quæ malleorum ictus, sonitus catenarum, verbera ex ictu resonantia, incōditavox preconis, pugno pectus tūdere, faciē cedere colaphis, & id gen^o nō pauca, quæ ego à quibusdā concionatoribus fieri vidi. Quāquā inficias nō eo rudē plebeculā his factis interdū maximè cōmoueri, memoriāq; refricari acerbissime Chri passionis: sed ego de optimo genere concionandi loquor, nōd̄ his quæ vulgò pulchra vidētur. Neq; adduci possū vlla ratiōe, quin pl^o hæc concionatorū facta valeāt ad mutādos auditorū animos, & ad meliorē

S 2

vite

Liber secundus,

vitæ frugem reducendos, quã oratio humanis omnibus affectibus perfusa. Verũ si his factis vulgus acrius commouetur, sunt illa per me pulchra: Neq; enim mihi animus est mutare veterem quorundã concionatorũ consuetudinẽ, modò ex ea aliqua fiat pietatis accessio. Certè Fabius Quintilianus in etãnicis oratoribus id dãnatur, quod ego vereor in nostris concionatoribus condemnare: sed vtcunq; moueãtur affectus, illud erit maximè aduertendum, ne lōga sit miseratio: nam non sine causa dictum est, nihil citiũs quã lachrymas inarescere. Summa tñ mouẽdorum affectuũ in hoc posita est, vt moueamur ipsi: nã & luctus, & irẽ, & indignationis aliquãdo ridicula fuerit imitatio, si verba vultũq; tantũ, non etiam animum accõmodauerimus. At quomodo fiet vt afficiamur? id sanè docet Fabius Quintilianus. Quas phantasias (inquit) græci vocant, nos sanè visiones appellamus, per quas imagines rerum ita representantur animo, vt eas cernere oculis, ac præsentes

De methodo concionandi. 139

sentes habere videamur, has quisquis bene conceperit, is erit in affectibus potentissimus. Si quis plura desiderat, paratũ est illi ex Aristotele, Cicerone, Fabio Rodolpho ea inquirere. Nam quæ Macrobius ex Virgilio collegit, ea nos in nostros de ratione dicendi commentarios vniuersa congesimus.

DE AMPLIFICATIONE.

CAPVT. XIII.

I C A M de amplificatione, quæ quanquam in postremum ferè huius operis locum sit à me cõiecta, postremas tamen in eloquentia partes ferre nõ debet. Nam hæc vna virtus est, quæ res infimas attollit, mediocres exornat, sublimes auget, & affectus quoq; ipsos accedit, qui aliòquin sepiissime frigerẽt, nisi amplificationis beneficio paulatim crescerẽt,

S 3

& mirum

Liber secundus,

& mirum etiam in modū alleuarētur. Igitur initio occurrēdū esse putavi cōmuni omniū dubitationi, qua plerofq; homines implicatos animaduerti, haud sanè intelligētes aliud esse rem ponderare, aliud amplificare, aliud de eadē re copiosè dicere. Hęc imperitorū vulgus cōfundit, quū longè inter se dissideant, vnūq; ab altero nō munere solū, sed natura distet. Huius tamē erroris vnū pro alio accipiēdi, causam extitisse arbitror cū nominū affinitatē, tum quòd par facultas augēdi rē in omnibus esse videretur. Verū si harū rerum vim, & naturā doctè, diligēterq; inspiciamus, inter se differēte re ipsa cōperiemus. Nam pōderat orator rē, nō quidē cūm amplificat, sed quū bonum eius rei aut malū expēdit: quod aut epiphonematis facit, vt Vergilius, tantę molis erat Romanā cōdere gentē: & illud Fabij Quintiliani, vsq; adeo magnū est à teneris cōfuescere: In vtroq; enim epiphonemate est cōclusio cū pōderatione rei narratę, quod schema familiare fuit diuo Hieronymo quoniam

De methodo concionandi. 140

quoniā epiphonematis rerū momenta sēpissime metiebatur: aut eiusdē rei repetitione pōderat: vt illud comici, hoc cine est humanū factum, aut inceptū, hoc cine est officiū patris? Qui sanè modus ab affectu seiunctus nō est: cuiusmodi rursus illa est ponderatio, quę per exclamationē efficitur: vt Cicero p Ligario. O clemētiā admirabilē, atq; omni laude, p̄dicatione, literis, monumētis decorādā: Cęsar̄is clemētiā mirificè pōderauit, in eiusq; admirationē auditores pertraxit, amplificatione tñ non est vsus: nisi quis cōtendat, aut in ea exclamatione congeriē esse, aut incrementū per gradus, cui ego equidē nō repugnabo. Verū sunt alię quā plurimę exclamationes in Cicerone, quibus primū pōderat grauitatē rei, deinde varijs amplificat modis, quò maior fortassis appareat q̄ aut ipsa res sit, aut quā vulgi homines opinētur. Quavna certè in re libēter dissideo a rhetore quodānī tēporis, qui cōcionatores nō iccirco res amplificare solitose esse ait, quò res maiores appareāt, q̄

Liber secundus,

sint, sed ut tantæ esse videantur, quantæ illæ sunt; multoq; secus facere, quã veteres oratores, quibus hoc erat amplificandi munus, ut amplificatione res maiores facerent, quã essent non re, sed iudicio & sententia populi. Atqui ego nihil in concionatore inuenio, quod ab oratore in fine & ratione amplificandi tantopere dissideat. Nã concionator sententias eo animo dilatat, ut circumfusa se turbe, quæ ex hominibus sepe rudibus, & imperitis constat, maiores quã putat, esse videantur: nec ideo modum nature rerum excedit. Idem prorsus est oratori propositus scopus atq; concionatori. Nam neq; fallere auditores, nec mendacium dicere, modò vir bonus sit orator, ut esse debet, omni ratione conabitur. quãquã Cicero in causa Auli Cecinnæ, & in illis quas pro Cluentio Habito, & pro Cælio adolescente defendit, multum se à verò subduxerit: sed ego de oratore, hoc est de viro bono loquor, nõ de his, qui ut causas iniustas defendant, tenebras offundunt auditoribus: quẽadmodum

Cicero

De methodo concionandi. 141

Cicero se in Cluentij causa fecisse gloriatur. Sed parum refert, quo animo concionator res amplifcet, an ut maiores, an ut quantæ sint appareant, dum oratoris methodum sequatur: quod si aliquid refert, id maiestati rerum diuinarum quas tractat concionator, acceptum potius ferri debet, quæ quantæ sint, vix mente concipi nedum sermone, explicari queant, quã concionatoris officio, qui cum rerum affectu incaluit, vix modum in dicendo tenere potest, difficilèq; illi sit amplificationis metam non transilire. Sed ut in summa omnem ponderandi rationem complectar, ab eisdem locis ponderatio sumitur, à quibus attentio captari solet. Nam cum aliquid magnum, rarum, inauditum, incredibile, aut diuinum esse dicimus, utrunq; sanè præstamus, & ut rem ponderemus, & ut ipsa rei ponderatione attentionem nobis comparemus. Porro longè seiuncta res est ab officio dicendi copiosè, amplificatio. Nam dicere de re copiosè, his demum contingit hominibus, qui vel propositum thema,

S 5 vel

Liber secundus,
vel sententiam aliquam per omnes in-
uentionis locos explicant: quod egregie
docuit Rodolphus Agricola, idq; sanè
vnum est omnium quod orationē ma-
ximè diuitem, atq; locupletē facit. Igi-
tur concionator qui sententiæ alicuius
dilatandæ percupidus est, nullum locum
prætereat, aut ex his quos dialecticos vo-
camus, aut ex proprijs eius sententiæ,
quem nō accuratè percurrat, vt videat
quid de proposita re ex omnibus locis
dici possit. Atq; si thema fuerit compo-
situm, conferat inter se locos vtriusque
rei, dispiciatq; diligenter, quid consen-
taneum possit in eis, & quid dissenta-
neum inuenire. Thema compositum
appello, non simplicem aliquam senten-
tiam, aut authoritatē, quales sunt quæ
simpliciter sine alterius partis aut sen-
tentiæ coniunctione tractari solent: vt
de prudentia, fortitudine, temperantia,
aut de fide, spe, caritate, quæ inter locos
cōmunes referuntur: sed cū proponi-
mus, an philosopho sit ducenda vxor?
Et de rebus sacris, an diues eleemosynis
extinguat

De methodo concionandi. 142
extinguat peccatum: & contractas ani-
morum sordes eluat: atq; infinita penè
sunt eiusmodi, quæ aut simpliciter, aut
coniunctè proponi queant. Ergo pro-
positam quæstionē in capita primū,
aut partes diducat orator, deinde singu-
la quæstionis nomina per locos à diffi-
nitione, à genere, à differētia, & per re-
liquos dialecticis, & oratoribus com-
munes ducat: quos in numero haberi
oportebit, ne in probatione quæstionis
hæreat, & tunc librum deposcat, cū
omnia in prōptu, atq; in memoria esse
deberēt. Sit exempli gratia, an philoso-
pho sit ducenda vxor. Hic primū phi-
losofum per suos explicemus locos,
similiter & vxorem: diffiniam philoso-
fum esse hominem diuinarū, huma-
narūmq; rerum notitiam cum virtute
sectantem. Pro genere erit homo, quan-
quàm exactiūs intuenti (vt ante visum
est Rodolpho) subiectū siue species erūt
Stoic⁹, Peripateticus, Academicus, Epi-
cureus, et si quæ sunt reliquæ philoso-
phorum sectæ. Propriū est cura scientiæ
cum

Liber secundus,
cum virtute. Totum, & partes, eadem
quæ hominis: coniugata philosophia,
philosophari. Adiacentia, pallor, ma-
cies, horror, & asperitas frontis, feueri-
tas vitæ, morum integritas, amor labo-
rum, rerum humanarum incuria, con-
temptus voluptatum. Actus, studere, vi-
gilare, laborare, aliquid tale semper ef-
ficere, quò melior ipse, meliores etiam
alij fiant. Causa efficiens est magister,
philosophus scilicet, qui docuit eum,
& cura & iugis intētio studiorū, quibus
profecit. Finis, bene tranquillēq; viue-
re. Effecta sunt, mores hominū, vitāq;
rectis institutis emendata, & edita præ-
cepta vitæ, cōscripti libri vsui & memo-
riæ posteritatis. Destinata sunt omnia,
quæ consequendæ philosophiæ causa
parauit. Connexa sunt opes eius, qua-
lescunq; discipuli, veneratio, fama, lo-
cus, patria in qua nat⁹ est. Locus in quo
versatur, publicus & aspectui omnium
expositus, vt qui omnibus sit vitæ præ-
biturus exemplum: item habitatio satis
certa, cūm debeat vrbium, populorūq;
corrector,

De methodo concionandi. 143
corrector, & emendator esse. Tempus,
vt ætas eius, iuuenis, an senex. Duximus
nomen philosophi per locos à diffini-
tione, à genere, ab specie, à toto in suas
partes, à coniugatis, ab adiacētibus, ab
actibus, à causa efficienti, à causa finali,
ab effectis, à destinatis, à connexis, à lo-
co, à tempore: neq; alia expressior ima-
go cōparandę copię ad tractādas quas-
cunq; quęstiones à me depingi potest,
quàm hæc quæ à viro doctissimo iuxta
atq; eloquen-issimo Rodolpho Agrico-
la est disertissimè proposita. Licebit
quoq; nomen vxoris per eosdem ferri
locos, quanquā non in omnibus cōsen-
tanea argumenta semper inueniuntur,
aut materia probandę rei deduci potest.
Cūm fuerint ergo quæ describēda sum-
psimus hoc modo per locos deducta,
tunc conferendi sunt (vt diximus) loci
locis, & videndum qui quibus conue-
niāt: ex his enim affirmatiuè de propo-
sito statuemus, qui discrepabunt, hi pro-
positum subuertēt. Hac igitur locorum
mutua collatione, aut decernemus phi-
losopho

Iosopho ducendum esse vxorē, aut contra negabimus. Nomen vxoris breuitatis gratia per locos ducere omisi, quod facile esset ex Rodolpho cognoscere. Huic modo dicēdi copiosē proxima est illa locupletandę sententię ratio, quę docet id in partes diducere, latiūsq; explicare, quod summatim dici poterat. Huius rationis id erit exemplum. Rem vniuersam luxu perdidit. Hanc sententiam in summa comprehēsam, & quasi conuolutam, hunc ad modum licebit euoluere, si plurimas possessionum formas numeremus, & si varias perdēdę rei explicauerimus: quidquid vel matris, vel patris nomine hęreditate obuenerat: quidquid aliorum affinium morte aduenerat: quidquid vxoris dote, quę neutiquā erat vulgaris, accesserat, quidquid ex legatis accreuerat, accreuerat autem permultum: quidquid ex principū acceperat liberalitate: quidquid peculij castrensis cōflauerat: pecuniam omnē, vasa, vestes, fundos, agros, vnā cum ipsis villis, & pecoribus, breuiter, rem omnē
 siue

siue mobilem, siue solidam exposuerimus. Deinde si illam partem luxu perdidit, sic explicauerimus: hęc omnia fœdissimis scortorum amoribus, quotidianis comestationib⁹, sumptuosis obsonationibus, nocturnis perpotationibus, popinis, cupedijs, vnguētis, alea, lufibus, paucis diebus ita absumpsit, obliguriuit, absorbuit, vt ne assem quidem sibi reliquum fecerit. Hac igitur variarum rerum enumeratione locupletanda erit oratio: quod multò fiet fusiū & explicatiū, quā à me proferendi exēpli causa hoc loco factum est. Cæteros dilatandę sententię modos, qui tot citra controuersiam sunt, quot sunt schematum genera, quę à rhetoricis traduntur, ex libro octauo, & nono itidem oratoriarū institutionum Fabij Quintilianimutuò accipiendos esse cēseo. Atq; hanc vnā comparandę copię rationem sequutus est Erasmus in libro, quē de rerum & verborum copia peculiari-ter cōscripsit. Discat igitur futurus orator omnes figuras, quas sic in promptu
 habeat.

Liber secundus,

habeat, vt cum velit cunctas in aciem proferat, memoriterque pronuntiet: vt in varianda sententia nulla fiat mora, quin vniuersas si opus fuerit, in conspectum dabit: vt diligenter dispiciat, ex quibus figuris commodius copiam auget. Eloquētiæ studia plurimum promouit Erasmus edito illo de copia libello, qui vsq; adeo mihi probatur, vt in eius se exercere præceptis, consuluerim adolefcētib; in his præsertim, quæ de rerū copia præscripta sunt: nam formulas illas verborum, & modos dicendi varios ex oratoribus, historicis, poētis, ex omn; q; scriptorum genere ac turba, sine vllō delectu collectis, neq; possum, neq; debeo probare: nihilque magis ridiculum est, quàm ex copijs, ex enchiridijs, ex dictionarijs, ex Calepinis, ex elegantiarum quibusdam congestis modis, velle quenq; copiosum simul & elegantem fieri. Verùm de his aliàs fusius fortassis dicemus: illud tamē vnum silentio præterire mihi non licet, quod est ab Erasmo timidè ac dubitāter proditum.

De methodo concionandi. 145

ditum. An equè sermocinatio christianis oratoribus atq; ethnicis conueniat? Est enim sermocinatio schema, qua vni aut plurib; personis affingimus sermonem congruentem: veluti quū Homerus iliados. x. facit Priamum senem Hectorem dehortantem à prælio, post hunc Hecubam, itidem iliados. 3. Andromachen vxorem deterrētem à prælio, atque his respondētem Hectorem, mirè seruatō cuiusq; personæ decōro: neque quidquā est admirabilius in historiatarum scriptoribus, nam historicis hoc omnium suffragijs permissum est. De ethnicis Erasmus loquitur, de Christianis nihil ausus est decernere: quam statim subiecit, simile quid in Historia septem Machabeorum factum inueniri: & qui martyrum historias conscripserunt, idem sibi permisissè dicit: quod diuus etiam Ambrosius in vita beatę Agnetis apertè vsurpauit. Ego verò cur hoc minus liceat concionatori nō video, cum aut martyrum historias populo narrat, aut cū suadere aliquid

T totis

241 **Liber secundus,** totis viribus conatur, aut contra dissuadere, cum id longè efficacius sermocinatione, hoc est recto & assimulato sermone obtinere queat, quàm obliquo scilicet, & minimè figurato. Igitur non dedecebit concionatorem, qui sanctorum martyrum Iusti & Pastoris exemplo, ad martyrium pro Christi fide subeundum auditores hortabitur, dulce illud & amœnum colloquium, quo sibi inuicem germani fratres ad oppetendam pro Christo mortem animos faciebant, ipsismet pueris fratribus cōmodè affingere. Nam quanto obsecro altiùs in auditorum animos illa beatissime Agnetis verba apud diuum Ambrosium descendunt, quæ ab ipsa sanctissima foemina proferuntur, quã si suo ipsius nomine Ambrosius loqueretur? Ad hæc, beata Agnes tale fertur iuueni dedisse responsum, discede à me fomes peccati, nutritum facinoris, pabulū mortis, discede à me, quia iam ab alio amatore preuenta sum, qui mihi multò meliora te obtulit ornamenta, & annulo fidei
sue

De methodo concionandi. 146
sue subarrhauit me, longè te nobilior, & genere, & dignitate. Reliqua pete ex Ambrosio. Sermocinatione itaq; siue dialogismo, mea quidem sententia interdum narrationem locupletabit concionator, modò id decenter, & parcè faciat, afficto sermone (vt dixi) conuenienti ingenio, & dignitati personarū. Neq; enim eo vti schemate verebor, quod in Marco Tullio in vsum augendæ copię, dilatandęq; sententiæ inuenero: cuiusmodi quidem illud est contra Catilinam. Etenim si mecum patria, qui mihi vita mea multò est carior, si cūcta Italia, si omnis respublica sic loquatur. Marce Tulli, quid agis? Est illa postremò ad dilatandam rem non contemnenda figura, quæ descriptio à præceptoribus eloquētię nominatur, quàm inter vehemētes & acres figuras superius referendā censui: sed vnus schematis nō est vnus, ac simplex tantum vsus, sed varijs multiplicibúsq; muneribus in arte dicēdi funguntur. Descriptio enim præter vehementiam, quam orationi sup-

T 2 peditat,

peditat, copiam etiam mirū in modū ei
asciscit: neq; est alia figura frequentior
historicis, & poetis, qua vim illam di-
cendi magnificam & copiosam magis
ostentare queant. Hęc autem vna rem
ita suis coloribus depingit, ac velut pe-
nicillo dicendo exprimit, vt eam audi-
torum oculis subiiciat, & in omnium
conspectu ponat. Qua vna potissimum
laude floruit Vergilius, qui sic Troiæ
euerfionem narravit, vt ne ipse quidem
Apelles exactius in pergula eam depin-
gere posset. Mirto Didonis cōuiuium,
quo AENEĀ apud Carthaginē excepit
prætereo etiam apud rempublicā, quā
ex hominum republica per translatio-
nem desumptā vsq; adeo graphice, atq;
elegantè quarto libro Georgicorū ex-
pressit, vt qui tam absolutā descriptio-
nem mirentur, inueniantur multi, per-
pauci verò qui eam equare possint. Sca-
tet hoc schemate Ouidius, & plerique
omnes poetę, & historici, quos qui ve-
lit imitari, identidem eorū euoluat scri-
pta necesse est. Fabius verò Quintilia-

nus vnum itidem & alterum conuiuij
luxuriosi, & captæ vrbis exemplum af-
fert, quibus demonstrandæ rei viam cō-
munit. His modis thema simplex, & cō-
positum dilatamus: quibus si quisq; lo-
cos proprios cuiusq; generis adiungat,
is vniuersam inuentionis vim ad copiā
retulerit. Explicatis igitur modis pōde-
randi res, & copiosè dicendi de re pro-
posita, quos à ratione amplificandi ita
seiuūxi atque separavi, vt qui eos modos
amplificationi quodam modo subijce-
re contenderet, cum eiusmodi homine
haud ego magnopere pugnare: quan-
quā in omni amplificatione manifesta
est rerū pōderatio, & amplificati copia
suppetit, quod contrā nequaquam acci-
dit: nam neq; in omni rerum pondera-
tione amplificatio cernitur, neque in
omni rursus copia necessariò inest am-
plificatio, nisi nomen copię ad ampli-
ficationem nimis fortassis velles exten-
dere. Hęc tamen omnia vulgus imperi-
tum miscet ac confundit, quę mihi vi-
sum fuit paulò distinctius atq; explica-

Liber secundus,

titus pertractare. Nunc verò restat, vt de ratione amplificandi, pauca & sine vlla amplificatione dicamus. Duplex est igitur amplificandi, minuendí ve species: aut in ipso rei nomine, vt cū eū qui sit Iesus, occisum: eum, qui sit improbus, latronem: cōtraq; eum, qui pulsauit, attingisse: qui vulnerauit, Iēssisse dicimus. Est altera amplificandi species in ipso rei nomine, cū ampliora verba cum ipsis nominibus quę positi sumus cōferuntur: vt Cicero in verrē. Non enim furem, sed raptorem: non adulterū, sed expugnatorem pudicitiaē: non sacrilegum, sed hostem sacrorū, religionūq;: non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuium, sociorūmq;, in vestrū iudicium adduximus. Hoc modo crescit, & fit manifestior amplificatio: quę cū in vno nomine duntaxat fit, obscurior multò est, quàm cū alijs atq; alijs amplioribus verbis comparatur. Tota autem amplificandi ratio quatuor maximè generibus comprehensa est à Fabio Quintiliano: incremēto, cōparatione, ratio.

De methodo concionandi. 148
ratiocinatione, cōgerie. Incrementum est authore Fabio potentissimū amplificādi genus, cū magna videntur, etiam quę inferiora sunt. Id autē fit quatuor modis: Primo modo, cū vno gradu, aut pluribus peruenitur ad summū, & interdum quodā modo supra summū. Vnum Ciceronis exemplum his omnibus sufficiet. Facinus est vincire ciuem Romanū, scelus verberare, prope parricidū necare, quid dicam in crucē tollere? Hoc loco Cicero rem supra summum per gradus extulit: nam cū id quoderat maximum occupasset, nimirum prope parricidium necare, necesse erat, in id quod supra summum est, verba deficere: vnde adiecit, quid dicam in crucem tollere? Secūdo modo fit supra summum adiectio, vt apud Virgiliū de Lauso. Quo pulchrior alter nō fuit, excepto Laurentis corpore Turni. Summum est enim, quo pulchrior alter nō fuit, huic deinde aliquid supra positum est, cū poēta dixit excepto corpore Turni. Tertius est amplificādi modus,

T 4 ad

Liber secundus,
ad quem non per gradus itur, vt aliquid
sit maius quàm maximū, sed quo nihil
maius sit. Matrem tuam occidisti, quid
dicam amplius? Matrem tuam occidi-
sti. Hoc genere amplificationis effectū
est, vt augeri magis facinus non posset.
Quartus amplificandi modus est, cū ci-
tra distinctionem in cōtextu, & oratio-
nis cursu, semper aliquid subiicitur ma-
ius; vt de vomitu in Antonium Cicero.
In cōtū verò populi Romani negotiū
publicū gerens, magister equitum. Sin-
gula verba incrementum habent: nam
per se deforme erat, vel non in cōtū vo-
mere, in cōtū etiam non populi, etiam
non Romani, vel si nullum negotiū ge-
reret, vel si non publicum, vel si nō ma-
gister equitū. Non est Cicero circa sin-
gulos gradus moratus, sed in sublime
percurrit, & ad summum peruenit, nō
nixu, sed impetu. Secundum genus am-
plificationis fit comparatione, atq; id
tribus modis vsurpari animaduerti: pri-
mo augendo quod est infra, vt extollat
id quod supra positum est. Vt in eodem
loco

De methodo concionandi. 149
loco Cicero contra Antonium. Si hoc
tibi inter cōnā, & in illis immanibus
poculis tuis accidisset, quis non turpe
duceret? in cōtū verò populi Romani,
& cetera. Hic maiora ex minoribus col-
liguntur per comparationem. Secūdo
modo per comparationem amplifica-
mus, cū proposito velut simili exem-
plo, efficitur vt sit maius, quod à nobis
exaggerandum est. Vt Cicero pro Cluē-
tio. Quando est (inquit) Oppianicus in
eadē iniuria maiore supplicio dignior,
confert Oppianicum cum Milesia, quę
pro abortu pecuniam accepisset ab hę-
redibus, quòd Oppianicus per aliā cor-
poris vim, & cruciatum effecerat. Ter-
tius amplificandi modus per compara-
tionem perscribitur, cū augendi gra-
tia non tota modò totis, sed partes par-
tibus comparantur: sicut hoc loco in
Catilinā. An verò vir amplissimus. P.
Scipio pontifex maximus Tiberium
Gracchum mediocriter labefactantem
statum reipublicę priuatus interfecit,
Catilinam orbem terrarum cęde, atq;
T 5 incendio

incendio vastare cupientem nos consules perferemus? Hic & Catilina Graccho, & status reipublice orbi terrarum, & mediocris labefactio cædi, & incendijs, & vastationi, & priuatus consilibus comparatur. Porro quartum amplificandi genus per ratiocinationem constituitur, quod modis quinque constat: primus est cum ex alio colligitur aliud, ut illud crescat & augeatur. Nam Cicero obiecturus vomitum & merum Antonio, ex consequentibus per aliam ratiocinationem ostendit, quanta fuerit Antonij crapula, cum homo illis tantis lateribus, & firmitate corporis plusquam gladiatoria, vinum concoquere usque adeo non potuisset, ut illi esset necesse in conspectu populi Romani vomere postridie. Secundus est modus cum ab antecedentibus amplificatio ducitur ut Vergilius.

*Cauum conuersa cus pide montem
Impulit in latus, ac veti velut agmine facto
Qua data porta ruunt,*

Ex

Ex his quæ antecediunt, apparet quanta futura sit tempestas. Tertius modus amplificandi per ratiocinationem à viris eloquentibus maximè probari solet, cum res atrocissimas quasque in summam ipsi extulimus inuidiam, eleuamus consultò, quod grauiora videantur, quæ sequutura sunt. Ut à Cicero factum est, cum illa dicit: leuia sunt hæc in hoc reo crimina: humanum est hoc, visitatum est illud: atqui ratiocinatione Cicero utebatur, qua colligerent auditores quantum illud esset, quod inferebatur, cui comparata hæc humana videntur atque visitata. Quartus modus amplificandi est, cum ex alio aliud augeatur. Ut cum Annibalis bellicis laudibus amplificatur virtus Scipionis: & fortitudinem Gallorum Germanorumque miramur, quò sit maior Cai Cæsaris gloria. Postremò ex relatione ad aliquid rem quam volumus amplificamus: Sic enim quanta fuerit Helenæ forma coniectamus, cum Troiani principes, & illi quidem senes & prudentissimi, atque ipse quoque

Liber secundus,
quoque Rex Priamus amissis tot liberis, decenni bello exhaustus, tot mala tanto temporis spatio propter Helenę speciem dignū sustinere putarent. Quin ex instrumento quoq; heroum illorū magnitudo æstimāda nobis datur. Ad hoc pertinet clypeus Aiacis, & hasta Pelias Achillis: & illud quoq; Marci Tullij de Antonij luxuria, cuius seruos conchyliatis Gnei Pompeij peristromatis stratos lectos in cellis habere dixit: ex instrumentis rei magnitudinem Cicero metitus est. Quartus modus amplificandi sumitur per congeriem, cū verborum, tum sententiarum idem significātium: nam quanuis nō per gradus ascendant, tamen aceruo quodam in sublimē feruntur. Vt Cicero pro Ligario. Quid enim tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? His igitur quatuor amplificandi generibus omnem vim, atq;
rationem

De methodo concionandi. 151
rationem amplificationis complexus est Fabius Quintilianus: neque existimo aliam amplificandi viā præter hęc vnā excogitari vnquam posse. Quòd si quis modus alius, vel apud ethnicos oratores, vel apud christianos concionatores cuiquam extare videbitur, his quatuor generibus meritò ascribi poterit. Multa ego ex illa tam fertili & copiosa exemplorum segete, quibus ad illustrandam rem Quintilianus confertus videtur, dedita opera recidi, & in pauca contraxi, quò earum rerum facilius esset addiscētib; intellectus: neq; his manum admouerem, nisi vt quosdā concionatores hoc errore liberarē, qui vias alias esse putabant res sacras amplificandi, quàm essent illę, quibus ethnici oratores vel in defendēdis causis, vel in pertractandis philosophicis argumētis vterentur. A principio etenim monui vnā esse eloquentiam, quæ se latè per cunctas res diffunderet, quæ sermone explicari possent: cuius quidem dictioni sacra etiā ipsa, & diuina omnia subiecimus.

Liber secundus,
subieciimus: quod nihil certè sit, quod non
possit ornatè, & copiosè ab oratore di-
ci. Neq; est, quod quisquã amplius que-
rat novos amplificandi modos, quibus
aut sacra themata exaggeret, aut locos
aliquos ex diuina scriptura decerptos,
& sententias augeat, præter illos, quos
Cicero & Fabius Quintilianus, & Græ-
ci rhetores in eloquentiæ vsu & digni-
tatem, præceptis prodiderunt. Nã quid
obsecro, vt è sacris literis pauca profe-
ramus exempla concionatorè remora-
bitur, si fortè in veterè memoriã illius
memorabilis facti inciderit, cū Dauid
in singulari certamine occiderit Go-
liath, quin is protinus per singularum
partiũ comparisonem egregiũ illud
factum amplificet? Quod quidè facilè
præstabit, si Dauid penè puerum confe-
rat cum maturæ ætatis viro: si pusionè,
cū Gigãte: si inermem, cum armato: si
in agris versatum, cum homine ab ado-
lescentia in militia & castris educato: si
ouium greges agentem, cum veterano
ordines ducente. Gigãtis rursus imma-
ne

De methodo concionandi. 152
ne corpus ex instrumento augebit. Pri-
mũ ex hasta, quæ textiũ liciatorio ma-
gnitudine par erat: deinde ex lorica
qua erat indut⁹, cuius pōduserat quinq;
millia siclorum æris. Porro si de extre-
mo illo diei iudicio cōcionator verba
faciat, poterit eius diei horrorem ex si-
gnis, & prodigijs, quæ illum magnũ diẽ
antecedent, miris efferre modis per ra-
tiocinationem. Si verò de Adami pec-
cato sermonem instituat, quid? eius sce-
leris atrocitatẽ à consequentibus non
impẽsẽ dilatabit, cōnumeratis omnib⁹
malis in quæ tota hominum posteritas
propter vnus proditoris crimẽ incide-
rit? quæ nulla alia victima deleri expia-
riq; potuerunt, quã Christi seruatoris
nostri acerbissima morte? Quid si ingra-
titudinis notã humano generi concio-
nator inurat, huiusq; tãti criminis ho-
mines accuset, nõne cōgerie ingrati-
tudinẽ nostrã extollet, atq; exaggera-
bit, coactò velut in quodã aceruo bene-
ficioꝝ omnium cumulo, quæ immẽsa
Dei benignitas in genus humanum iã
inde

Liber secundus,
inde ab orbe condito contulerit? Sed
vno ego exemplo omnes quatuor am-
plificandi modos cōplectar: faciamus
igitur ita esse, vt quispiā concionator
velit profundam illā Christi animi de-
missionē amplificare, quā theologi no-
stri humilitatē vocāt. Hic primū osten-
det per ratiocinationem, quanta fuerit
Christi seruatoris nostri humilitatis vir-
tus, ex eo primū memorabili factō, q̄
discipulorum suorum linteo succintus
pedes lauerit: deinde per cōparationē
magistri cum discipulis, & per diuinorū
attributorū congeriem, per gradus etiā
& incrementum singulorum vocabulo-
rū, sic illud factum amplificabit. O mi-
rum, & nusquā auditū prodigiū, Dei fi-
lius, paternę esētīę, glorię, maiestatis,
& amplitudinis particeps, omniū quę
sunt fabricator & effector, caelestia, ter-
restria, & inferna in ditione tenens, o-
mnia fulciens ac sustentans, omnia cō-
tinens, prouidens, ac gubernans, quem
angelorū altissimę, & amplissimę mē-
tes reuerētur, obseruant, atq; suscipiūt,
in

De methodo concionandi. 153
in cuius conspectu ac presentia celestes
dominatus cōtremiscunt, & nutant vel
firmissime columnę celi, hic (inquā)
tantus, tam potēs, & augustus ad pedes
seruorum abijcitur, eosq; ipsos lauat,
& abstergit? Ita ne Christe Dei fili, regū
domine, & principum imperator, celsi-
tudo tua, & maiestas tua submittitur,
abijcitur, & prosternitur? Verē Christus
exinaniuit semetipsum, formā serui sus-
cipiens, siquidē istud munus seruorum
est. Quid ergo miramur, si angeli homi-
nibus inseruiant, cū rex angelorum tā-
ta animi alacritate & demissione, ho-
minibus inseruiuerit? In hoc exemplo,
velut in quodam lucidissimo speculo,
omnes quatuor amplificādi modos no-
bis intueri licet. Sed de Amplificatione
satis, si concionatoribus hęc satis esse
possunt. Quęrat igitur cōcionator exē-
pla his similia, cui multa diuina scriptu-
ra quęrenti suppeditabit, in quibus dū
adolescens est, se mirum in modū his ra-
tionibus exerceat, vt postea concionan-
di munere cum omniū plausu, & admi-
V ratione

Liber secundus, 154
ratione fungatur. Nā vt Cicero eā elo-
quentiam nullā esse iudicauit, quæ ad-
mirationem non haberet, ita sanè eas
cōciones nimis frigere existimabimus
quas nulla popularis acclamatio conse-
quuta fuerit. Hęc autem omnia orator
consequetur, si nullū ei verbum excide-
rit, quod non sit elegans, & graue: si re-
rum copia, & ornatu, & amplificatione
usus fuerit: si illustria deniq;, & fœcūda
themata tractauerit, ex quibus plures
loci cōmunes, tanquā iuges, & amœni
riuuli ducātur, qui variam dicenti ma-
teriam suppeditent, & in audientiū ani-
mos iucundissimè influant. Hoc ramen
ad extremū & addēdum, & sæpe incul-
candum, repetendūq; putauit: alios esse
amplificandi modos, alios verò locos,
à quibus amplificationes ducūtur: cu-
ius quidem rei ignorantia me quoque
ipsum aliquando perturbauit. Amplifi-
cationis modos quatuor esse diximus:
loci autem à quibus res quæ augmentur
promanant, tot mihi esse vidētur, quor
sunt illi à quibus argumenta peti solēt
ad fidem

De methodo concionandi: 154
ad fidem rei faciendam: Imò ab eisdem
sanè locis, & res easdem amplificari, &
probari comperimus. Nam & ab adiū-
ctis, & à simili, pari, impari, & ab omni-
bus deniq; inuentionis locis amplificā-
di rationes sumuntur: quòd varijs equi-
dem oratorum, & poëtarū exemplis cō-
probarem, ni prolixitatis notam mihi
inurendam pertimescerem. Vnum ta-
men, aut alterum ex poëta Virgilio, &
Ouidio Nasone, ad rem de qua agimus
illustrandam, ex adiunctorum, & simi-
liū locis afferam. Dido enim apud Vir-
gilium venatum proficiscens, ex loco
adiunctorum, quæ circumstant, magnifi-
cè à poëta depingitur.

*It portis iubare exorto delecta iuuentus,
Retia rara plage, lato venabula ferro,
Massyliq; ruunt equites, & odora canū vis.
Reginā thalamo cunctantē ad limina primi
Pœnorū expectant: ostroq; insignis & auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mādīt
Tandē progreditur, magna stipate caterua,
Sidoniam picto chlamydē circumdata limbo,*

V 2 Cui

Liber secundus,

*Cui pharetra ex humero, crines nodatur in aurū
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.*

Vestitus & comitatus equitum, & canum, non erant in regina, sed reginam ipsam circumstabant. Amplificationis exemplum à simili est apud Otuidium, quinto libro de tristibus, multò sanè eidentius.

*Littora quot cōchas, quot amœna rosaria flores
quotq; soporiferum grana papauer habet,
Sylua feras quot alit, quot piscib⁹ vnda natatur
quot tenerum pennis aëra pulsat auis,
Tot premor aduersis: quæ si cōprehendere coner,
Icaria numerum dicere coner aquæ.*

Amplificationes verò quæ ab inæquali, aut à simili, & dissimili constituuntur, passim apud oratores, & poëtas inuenimus: quarum ego exēplis, ne in re vsq; adeò facili & aperta verbosus esse videar, libenter supersedeo.

DE

CAPVT. XV.

FABIVS Quintilianus cum in alijs locis quā plurimis, tū libro octauo oratoriarum institutionum supra modum exaggerat difficultatem elocutionis, in qua perdiscenda tota vita consumitur. Nā hæc vna pars est quæ præcipuè docetur, & quàm nullus nisi arte assequi potest: qua rursus orator oratori, maximè antecellit, & genera ipsa dicendi alia alijs potiora vidētur. Iccirco incredibili studio, frequenti exercitatione, prudenti quoq; imitatione elocutionem comparandam esse præcepit: vt ornatè dicere possimus, quod proprium est eloquentis viri. Verùm postea quam miris modis studium elocutionis Fabius extulit, eorum hominum stultitiæ occurrendū putauit, qui omissa rerum (qui nerui sunt

V 3

sunt

sunt in causis) diligentia, quodam inani circa voces studio consenescunt: idque faciunt gratia decoris, quod est in dicendo ipsiusmet Quintiliani opinione pulcherrimum, sed quum sequitur non cum affectatur. Curam igitur verborum, rerum vult esse sollicitudinem: egregium sane preceptum, & Quintiliano dignum. Quod si Marcus Fabius oratori suo praecipit, ut plus operae, & studij inquirendis rebus ponat, quam in poliendis verbis, excolendoque stylo, quid facere theologum par est, in quo diuus Hieronymus non disertam linguam, sed diuinorum mysteriorum exactam cognitionem desiderat? Sed cum non sit idem dicere, ac bene dicere, loquentia, & eloquentia, quoniam non solum insani & vecordes homines verba profundunt omnino praeter rem, & ipsis rebus de quibus tractant aduersantia, verum ipsis etiam hominibus doctis, & civili prudentia praeditis multa sepe contra id quod docent ac expedit, verba excidunt: arte opus est, quae doceat ea quae mente conceperimus

De methodo concionandi. 156
perimus, apte & ornatè promere, & ad audientes cum iucunditate perferre. Quare data erit à concionatore opera, idque iam inde à puero, si peculiari Dei dono, aut naturae propensione ad concionandum fuerit inductus, aut parentum arbitrio huic tanto muneri destinatus, ut patriam linguam bene sonet: in quo magno erunt parentes adiuuato, si ipsi in filiorum gratiam curent, ut sensa animi sui castis verbis & integra atque apta oratione expromant. Hinc, ut idem nutrices (quae admodum praecipit Fabius Quintilianus) & paedagogi faciant, & illi etiam quibus cum pueri agunt, ne perplexè, absurdè, barbarè loquantur, ne vitia oris habeant, quae facile tenerè etati adherescunt. Chrysippus (ut idem Fabius refert) ea de causa etiam doctas volebat nutrices eligi, quoniam magni interesse diceret quos quisque audiat quotidie domi, quibus cum loquatur à puero, quemadmodum patres, paedagogi, matres loquantur. Est enim lingua, velut sacrarium quoddam eruditionis: nam siue quid

Liber secundus,

recondendum est, siue promēdum, huius vnus instrumento facimus. Ediscēda igitur hæc est, quàm fieri poterit perfectè. Effet profectò illa omniū linguarum perfectissima, cuius verba rerum naturas explanarēt: qualem credibile est fuisse illam, qua Adam singulis rebus nomina imposuit, de quibus apud regium vatem legitur, qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus illis nomina vocat magnus dominus, & magna virtus eius, & sapientiæ eius non est numerus. Sed illius linguæ tam absolutæ cognitionē Adami peccato posteris omnes amisimus, cuius quidem pœna est, tot inter homines esse linguas, quæ studio, arte, & ingenio comparari debeant: atq; illa etiam quæ nobis vernacula est, & maximè genuina, in qua nati & educati sumus: tanta ignorantia tenebræ ex primo illo parentis nostri scelere mortalium animos occuparunt. Eam verò linguam quæ nobis germana est, oportet esse cū suauem, tum etiā doctam, & facundam.

Suauitas

De methodo concionandi. 157

Suauitas est in sono verborū, siue simplicium, siue coniuñtorum: doctrina est in apta proprietate appellandarū rerū: vnde prima orationis virtus existit, quæ à Cicerone elegancia dicitur: faciendia in verborum, & formularum varietate, ac copia cernitur. Hanc igitur vt perfectè absolutèq; concionator nāscatur, erubescere non debet in tabernas, & officinas venire, & ab opificibus suarum artium vocabula sciscitari, ac edoceri: hæc enim non rhetorum schola docet, sed auiditas potiùs audiēdi, & cognoscendi quomodo quisq; appellet suæ artis instrumenta. Melius enim differunt senes de his in suis circulis, & exedris, quā Cicero aut Fabius, qui Hispanè, aut Gallicè loqui non didicerūt. Iccirco non pudeat eum, qui ad tātā laudem aspirat. milites, nautas, agricolas, fabros, aurifices, sutores, pictores, architectos, statuarios, & omnis generis opifices cōuenire: quos non solum suæ artis vocabula roget, sed intima quoq; omnia, quæ in eo artificio conti-

V 5 nentur,

Liber secundus,

nētur, inquirat: vt encyclopēdiam, quā oratori Cicero tribuit, mirificè absoluat. Quare pudet me dicere, quanto in errore versentur illi, imò quantum scelus & sacrilegium admittant, qui sacrosanctum Iesu Christi euangelium, vocabulis & phrasib⁹ à Celestina, Amadisio, Splandiano, aliisq; fabulosis, prodigiosisq; libris mutuò acceptis, veriùs cōtaminant, quā explanant. Quì quēso cōgruere possent ea vocabula rebus diuinis, quę vel ad enarrādas portentosas fabulas, vel ad obscēnos explicandos amores, ab indoctis & maleferiatis hominibus turpiter conficta, ex cogitatāq; fuerūt? Atq; his pulchris scilicet auctoribus linguā multi homines suam informant, qui concionandi munus affectant: copiam sibi parant: ornatum, & omnē oratoriam supellectilem cōparant: non animaduertētes sermones de Deo, déq; rebus diuinis, sacratiores esse oportere, quā vt militaria illa verba, tumida, & velut classicum sonantia, aut mollia cōtra, & effœminata illis cōuenire

De methodo concionandi. 158

nire queāt. Satius ergo est, vt supra monui, omnium artiū opifices alloqui, ab eisq; discere propria, & germana singularum artium vocabula. Magni deinde momenti fuerit audire concionatores eloquentes: versari etiam cum viris urbanis, & aulicis: nouisse postremò linguarū dialectos, quibus lingua Bētica à Toletana dissidet, quib⁹ Celtiberorū sermo à vacceorū, & reliquis vltioris Hispanię linguis seiūgitur. Toletanæ linguę primas, cūm propter vocabulorū proprietatē & elegātiā, tum propter suauiorē sonū omnes Hispani iure tribuunt. Igitur percepta puritate eius linguę, qua quisq; concionari velit, proximū est, vt turpia & obscœna tectis nominibus appellet: amet potiùs verecūdiam Platonis, quā libertatē Zenonis, cui placuit suo quāq; rē nomine appellare. Huic enim muneri seruiunt metaphore, & allegorie, & nōnulla alia schemata, quę à rhetoricis in hūc vsum inuēta fuerūt. Quāquā differēti de natura rerū nulla sunt reiformidāda vocabula, quippe

Liber secundus,

quippe omnia sunt naturæ ipsi equè munda, non minus firmus quàm margaritum. Hic enim locum habent verba, quæ poni sine honoris præfatione non solent: quia satius est proprietati, atq; intelligentiæ rerum cōsulere, quàm inepti cuidā urbanitati, quæ stercus profert nō sine pudore, adulterium autem, & parricidiū fronte libera. Audebit igitur orator citra pudorē asinum, & porcum suis nominibus appellare: quoniā cū in re nulla insit turpitudine, non est cur utatur tecto sermone, aut rusticorū more, veniam præfari debeat. Ridiculū est enim pro asino iumentum dicere, & pro porco animal grunniens, aut quod rostro terram subigit. Vocabulorū frequentem synonymiam modis omnibus fugiendam esse existimo, nisi cū vnum altero aut significantius, aut magis propriū fuerit. Metaphoras, similia, & exēpla, à rebus maximè notis & insignibus sumi vellem: nam deijcit maiestatem orationis, qui vel à sordidis artibus, vel à rebus humilibus metaphoras, & similia

De methodo concionandi. 159

lia frequenter trahit. Porro de tropis, & figuris in quibus elocutionis instrumenta latent, non est mihi visum hoc loco quidquam pertractare, quoniam totus meus commentarius de tribus generibus dicendi, & de informādo stylo, qui huic libro de methodo cōcionandi adiunctus est, omnē ferè elocutionis materiam compectitur. Huc præterea accedit, quòd nulla rhetoricę pars maiore studio ac diligentia, à me olim præceptis & exemplis fuerit comprehensa in eo libro, quem de ratione dicendi conscripsi, quàm elocutio. Quod verò reliquum est, quod non potest esse nō multum, quoniā elocutionis (vt ait Fabius) nullus est finis, id in eum locū reijciendum putavi, in quo de decōro à nobis agetur.

DE PRONUNTIATIONE.

CAPVT. XVI.

PRonūtiatio, auctore Cornificio, est vocis, vultus, & gestus moderatio cū venustate.

Liber secundus,
venustate. Hęc à plerisq; actio dicitur:
sed prius nomen à voce, sequens à gestu
videretur accipere: nanq; actionem Cice
ro aliàs quasi sermonem, aliàs eloquen
tiam quandam corporis dicit. Pronun
tiationis igitur duę sunt partes, vox sci
licet, & motus: quapropter vtraq; ap
pellatione indifferēter vti licet. Hoc lo
co Fabius Quintilianus pronuntiatio
nem mirum in modum laudat: cui pri
mas in toto dicendi opere, semel ac ite
rum rogatus Demosthenes palam de
derit. Iure profectò Marcus Fabius pro
nuntiationem tanti facit, quoniam mi
ram quandā in orationibus vim, ac po
testatem habet. Hęc enim ipsa iram, la
chrymas, sollicitudinem affert, non mo
dò in rebus, quas credimus esse veras,
sed in fictis etiā, & inanibus quales sunt
comœdię & tragoedię: vt hoc vnum vel
maximum sit eius vis, ac potestatis testi
monium. Quare plus habet momenti
mediocris oratio commēdata viribus
actionis. quàm optima, virtute illa pro
nūtiationis destituta. Hęc Fabius. Cęte
rum

De methodo concionandi. 160
rūm cū omnis actio (vt dixi) in duas sit
diuisa partes, vocem nimirum, & gestū,
quorum alter oculos, altera aures mo
uet, per quos duos sensus omnis ad ani
mum penetrat affectus, prius est de vo
ce dicere. De cuius quidem magnitudi
ne & qualitate nihil differendum duxi,
quoniam nisi optima vox nature bene
ficio oratori cōtingat, frustra (meo qui
dem iudicio) suscipitur labor, aut curā
di vocem, aut de eius mollitudine pre
cepta tradendi. Dicam verò, quàm bre
uissimè potero, quomodo concionis
partibus, pro cuiusq; partis natura accō
modari vocem oporteat. Igitur exordiū
orationis voce sedata pronuntiam ante
omnia debet: est enim vox sedata, quę
nec velocitatem neq; clamorem habet,
sed depressa est, & humilis & quotidia
no sermoni proxima: ledūtur enim ar
terię, si in ipso statim orationis princi
pio, antequàm leni voce permulset sint,
acri clamore cōpleātur. In narratione
vocis varietate opus est, vt quo quidq;
pacto gestum sit, ita narrari videatur. Si

Liber secundus,

res ipse quas narramus dignitatem habuerint, tum plenis faucibus, & quam sedatissima & depressissima voce vti conueniet. Strenue si quid explicabitur factum, celeri voce id narrandum est: ut illud Cæsaris, veni, vidi, vici. Rursus si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationes, de quibus sit à nobis instituta narratio, diligenter animaduerrere debemus, ut omnium personarum sensus, atque animos voce exprimamus. Contentioni vox vehemens, ardens, vrgens, acris, & quæ cū celeritate, & clamore verba conficiat, maximè congruit. Postrema orationis pars est epilogus, qui cū per amplificationem constituitur, duas habet partes, cohortationem, & conquestionem. In cohortatione quinque à præceptoribus eloquentiæ obseruari animaduerti. Primum ut sit vox attenuatissima, quæ fit faucibus contractis: deinde clamor lenis, non obstreperus: mox sonus equabilis, idest, sui similis, non subsultans: præterea commutationes crebræ
quæ

De methodo concionandi. 161
quæ sunt sermone grauiore in remissione, & contra: postremò celeritas, neque enim apta est ad iracundiam tarditas. In conquestione verò totidem obseruanda sunt: ut utamur voce depressa, inclinato capite, crebris interuallis, longis spatijs, magnis commutationibus. Ut Cicero pro Milone. Valeant (inquit) valeant ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc vrbs præclara, mihi quæ patria carissima, quomodo merita de me erit. His modis quantum ego ex Cicerone, Quintiliano, Cornificio assequi potui, partibus orationis vocem accommodabimus, parum enim refert, orationem dicam, an concionem, cum vtriusque eadem sit vis, eisdemque informetur præceptis. Illud ad extremum silentio non præteribo, veteres oratores usque adeo pronuntiationi operam dedisse, ut Sempronius Gracchus adhibitis tibijs orationem suam modularetur: & Augustus Cæsar ut est à Suetonio memoriæ mandatū, non nisi presente phonaeco orationes pronuntiatet.
X

161 **Liber secundus,**
tiaret. Sequitur vt de motu corporis dicamus, quæ altera est pronuntiationis pars: de quo sic commentationem meam institutam, vt magis quæ vitia in pronuntiando fugienda sint, quàm quæ sint pronuntiationis virtutes docere videar: quanquam notatis atque deprehensis vitijs, facilè sit quid deceat cognoscere. Percurram ergo breui sermone insigniores humani corporis partes, vt quid in singulis concionatores peccent, ex officio pietatis admoneamus. Præcipuum igitur in actione, sicut in corpore ipso caput est, cum ad gestus decorem, tum etiam ad significationem decòris: vult enim Fabius Quintilianus, vt caput sit primò rectum, & secundum naturam, nam & deiecto humilitas, & supino arrogantia, & in latus inclinato languor, & præduro ac rigente barbaria quædam mentis ostenditur: tum vt cum gestu caput cõcordet, & manibus, ac lateribus obsequiatur. Aspectus deinde semper in eum locum vertatur, in quem gestus: nisi
quum

De methodo concionandi. 162
quum aut quædam damnare, aut concedere, aut à nobis remouere oportebit, vt idem illud vultu videamur auersari, & manu repellere. Cuius modi est Vergilianum illud.

*Dij talem terris auertite pestem.
Haud equidem tali me dignor honore.*

Sunt etiam præter gestus annuendi, renuendi, & confirmandi, qui vultu significantur, verecundiæ etiam & dubitationis, & admirationis, & indignationis, noti & communes omnib⁹ motus: nullaq; corporis pars est, qua magis se prodat animus, mentisq; affectus apertius se exerant & ostendant, quàm in ipsius hominis vultu: in quo plurimùm valent oculi, per quos maximè animus emanat, vt citra motum quoq; & hilaritate nitescant, & tristitia quadam nubilum ducant. Multum & supercilijs significatur: nam iram contracta, tristitiam deducta, hilaritatem remissa ostendunt. Corrugare nares, & mouere, & inflare,
X 2 & digito

Liber secundus,
& digito inquietare, & diducere sepius,
& plana manu resupinare indecorum
est: quemadmodum labere labia, & ea
mordere turpe ducitur. Cervicem rectam
oportet esse, non rigidam aut supinam:
collum diuersa, sed pari deformitate mo-
do contrahitur, modo reditur. Afixum
pectori mentum vocem presso gutture
minus clara facit: humeri neque alleuan-
di sunt, neque contrahendi: brachiorum
moderata sit projectio: nollemque sini-
strum brachium, aut leuam manum ia-
ctari, nisi raro, idque in orationis cursu,
maximoque feruore. Manus, sine quibus
trunca esset ac debilis omnis actio, vix
dici potest, quot motus habeant, cum pe-
ne ipsam verborum copiam persequantur.
Tolli autem manum supra oculos,
& demitti infra pectus Cicero vetat:
adeo a capite eam petere, aut ad ventrem
deducere vitiosum existimat. Digitorum
gestus ille communis est, & maxime ido-
neus, quo medius in pollicem contra-
hitur, explicitis tribus. In principijs le-
nis esse debet, & in vtranque partem mo-
dicè

De methodo concionandi. 163
dicè prolatus, in narrando tamen erit
paulo productior, & in exprobrando, &
arguendo acer, atque instans. Argutiae au-
tem digitorum non minus improban-
tur, quam habere in dicendo manum sub
pallio. Femur ferire & visitum est, & in-
dignatos decet, & excitat auditorem. Pe-
dis suppositio ut est in contentionibus
opportuna, si modica sit, ita inepti est
hominis in reliquis orationis partibus
crebro pede supplodere. Est & illa inde-
cora in dextrum, ac leuum latus vacil-
latio alternis pedibus insistentium. Ci-
cero rarum incessum, & breuem probat:
cuius quidem autoritate raram itidem,
ac perbreuem concionatoribus per sug-
gesta deambulationem permitterem,
in his maxime diuorum templis, in qui-
bus suggesta sunt oblonga, nisi diuinæ
scripturæ autoritates, & psalmorum
versiculos, non solum modularentur, sed
etiam cantarent, quod est omnium vel
maximum in pronuntiando vitium:
quoniam cantu affectus omnes è vesti-
gio languescunt atque soluantur, & con-

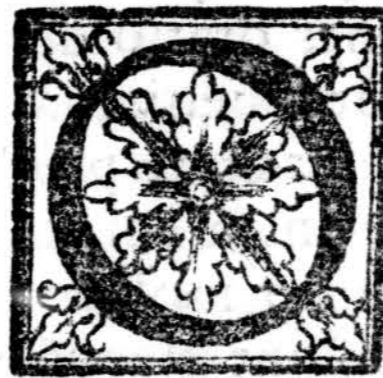
X 3 ciona-

Liber secundus,
cionatoris authoritas eleuatur. Oris vi-
tia penè imprudens præterieram, cuius
illa notari solent, tussire, & expuere
crebrò, & ab imo pulmone pituitam
trochleis adducere, & humore proxi-
mos spargere. His finitima sunt maio-
rem partem spiritus in eloquendo per
nares effundere: aërem cum stridore
per raritatem dentium resorbere. Sed
illud foedissimum omnium, crebro an-
helitu & introrsum etiam clarè sonan-
te, imitari iumenta, onere & iugo la-
borantia. Nam quidam ita ultra vires
suas vocem vrgent, vt periodos cum
gemitu finiant, & ad singulas clausulas
comprimant spiritum, & attollant su-
percilia. Quibus ego consulerem, vt
Demosthenis exemplo, grande quod-
dam speculum intuentes, priusquam
ad concionandum se conferant, actio-
nem componant: amicos præterea ad-
hibeant huius artis peritos, à quibus
quid opus factò sit liberè admonean-
tur. Hac enim (vt arbitror) ratione fiet,
vt naturæ vitia crebra exercitatione
vincant,

De methodo concionandi 164
vincant, & ad dicendum compositio-
res euadant. Hæc ferè Fabius.

DE DECORO SIVE DE
apte dicendo.

CAPVT. XVII.

OMNIS ferè dicēdi ars,
quæ tot præceptis tradi
solct, in hoc vno cōsti-
tuta & collocata esse vi-
detur, vt singulis perso-
nis, & rebus conuenien-
tem orationem accōmodemus, eaq; di-
ligentiùs seruemus, quæ in circumstan-
tijs inesse videbuntur. Nam caput artis
dicunt esse decere quod facias, atq; id
vnum esse quod tradi non possit: quod
nō tam est huius artis proprium, quàm
vitæ totius, itaq; oratoris prudentiæ re-
linquitur, quod præceptis cōtineri non
potest. Ego vero maximos authores se-
quutus, pauca quædam admonēdi gra-
tia perstringam, vt ex his quemadmodū

X 4 tractan-

Libri secundus,
tractanda sint cætera cognoscat christia-
nus orator. Dicturo ergo hæc erunt co-
gitanda omnia: dicens, audiens, locus,
tempus, & materia, seu res de quibus di-
citur. In dicente, cõsiderantur ætas, pro-
fessio, seu vite genus, dignitas. Si quidẽ
alia iuuenẽ, alia senem; alia monachũ,
alia clericum; alia episcopos & pontifi-
ces, alia priuatos homines oratio de-
cet. Delectabit cõcionator iuuenis ma-
gis quã mouebit, quòd eius ætatis pro-
pria sit oratio exulta & ornata, cui ver-
ba grandia, sonora, cõpositio mollior,
& suauior maximè cõueniunt. Nec cõ-
ueniet eum sententias ponere magnæ
prudentiæ, aut ex theologiæ penetrali-
bus, vel longo rerum usu exultas, nisi
aliquas de aliorũ authoritate acceptas:
sicuti accepi à diuo Hieronymo, sicut
legi apud diuum Augustinũ, quemad-
modum à diuo Thoma literis manda-
tum est vt est à Paulo scriptum, & eius-
modi. Neq; enim à iuvene petenda est
orationis grauitas, aut maturitas, aut
concio recõdita & erudita: nam si iuue-
nis

De methodo concionandi. 165
nis eruditionem ostētauerit, aut lectio-
nem veterum authorum, aut aliquid
quod ingenij maturitatem præferat,
continuò is in suspicionem concionis
mutuò ab alijs acceptæ veniet: quod
quidem complures faciunt conciona-
tores, qui cõciones ab alijs scriptas pro
suis vēditant, & de suggestu proclamāt.
His omnino contraria senem decent,
cui authore Fabio Quintiliano præ-
sum dicendi genus, mite, & quale intel-
ligi vult Cicero, quum dicit, orationem
suã canescere, præcipuè conuenit. Hu-
ius est etatis sobrietas, & sanctitas ora-
tionis, & sententiarum pondus, exem-
pla cum superioris memoriæ, tum po-
tissimũ suæ. Rursus ad huius ætatis se-
ueritatẽ spectat in publica vitia inuehi,
sceleratos homines insectari, modò id
tectis verbis fiat: nam libertas illa vete-
ris comœdiæ, cui postea satyra succes-
sit, pietati christianæ minimè cõgruit.
Fuit enim tempus cùm liberę erant lin-
guę, neminiq; erat vllum tam secretũ
crimen, quod in scenam à poëtis non
X s prodere

201 Liber secundus,
pröderetur: vt hac poena improbi ho-
mines coerciti, ad bonam frugem se re-
ciperent. Monachos verò quibus vita
austerior est, purior decet orationis cur-
sus, sententijs item, & exemplis plenus.
Nam concio sine sententijs, vt in seni-
bus, ita in monachis grauitatem nō ha-
bet, quia authoritatis habet parū: plus
fidei, & sanctitatis in monachi concio-
nibus expetitur, quàm curę & sollicitu-
dinis. Habent etiam episcopi, & ij qui
ecclesię muneribus præsumt, suum di-
cendi decōrum: nam in horum cōcio-
nibus nihil absouum, nihil agreste, ni-
hil inconditum neque sensu, neque
ore, neq; gestu deprehendi debet: quin
omni ex parte potiùs orationis maie-
stas in proceribus ecclesię elucebit, quę
cum sollicitudine seruandi sibi commis-
si dominici gregis, & zelo augendę pie-
tatis christianę certabit. Erunt itaq; ec-
clesię principū conciones breues, qua-
les ab Homero, & à Vergilio Ioui tri-
buuntur. Huiusmodi etiam sunt sermo-
nes diui Leonis Papę, perbreues illi
quidem,

De methodo concionandi. 166
quidem, & ad Ciceronis eloquentiam
in omnibus oratorijs virtutibus pro-
pemodum aspirantes. Tale quidem est
decōrum, quod in dicendo summis ac
maximis ecclesię principibus humana
præscribit eloquentia: cæterum episco-
pus concionator consulat diuum Pau-
lum, à quo quid in concionando eccle-
się præpositos deceat, multò melius
quàm ex rhetorū officinis discet. Porro
in audiente illud est à cōcionatore etiã
atq; etiam considerandum, sitne hebes
& indoctus is qui audit, an doctus con-
trà, & ingenij acumine præstans. Quū
auditorium illi contigerit ex rudibus,
imperitisq; hominibus frequens, aper-
tiora erunt illi omnia dicenda, vt emi-
neant in summa facie, ne quid sit pene-
trandum ingenio retuso: aliò qui oleū,
& operam perdet, vt qui a sino pulsat ly-
ram. At si auditores fuerint doctrina
exculti, & celeritate ingenij præditi, a-
cutis & exquisitis sententijs erunt deti-
nendi: allusionibus quoque breuibus,
& quasi quodam puncto signatis vte-
mur

Liber secundus,
mur ad historias, ad dicta authorum, ad
carmina, ad sententias celebres, ad pro-
uerbia, & apophthegmata. Verum cum
rarò contingat ut concionator apud au-
ditores eruditos dicat, præterquam in
scholis, & academijs, ubi viri docti va-
rias artes, & disciplinas profitentur, ma-
gis profectò è re pia & christiana erit,
prætermisissis obscuris, & reconditis sen-
tentijs, ad multitudinem se accommoda-
re, cui nata est eloquẽtia: quoniam ne-
mo delectari aut frui potest eo, quod
nullo modo intelligit, sicut in musica.
Spectatur præterea locus, utrum sit cõ-
secratus, an profanus. In sacro ijs verbis
parcendum est, quibus honorem sole-
mus præfari, propterea quod locus est
peculiariter numini dicatus, illiusque
reuerentiæ omnis debetur puritas, &
sanctitas: neq; enim vlla re Deus perin-
de colitur ac puritate animorum, unde
verba dimanant. Loco publico auctori-
tatem detrahit auditorum infrequen-
tia, sed non propterea concionator de-
spondebit animum: quoniam summus
ille

De methodo concionandi. 167
ille magister vitæ Christus Iesus pauci-
tate discipulorum contentus fuit, cum
Dei sapientiam, & vitam æternam mõ-
straret mundo. Nam quem potius ma-
gistrum imitabimur, quam illũ ipsum
Christum, quem pater ad erudiendum
humanum genus cælitus demisit? post
hunc apostolos, & magno interuallo
eos omnes, qui Christum sunt sequuti?
Is enim quum esset diuina sapientia,
illa tamen protulit sola, quæ audienti-
bus essent profutura, non quæ quantus
ipse esset, declararent. Nam si gloriam
suam affectasset, aut se patefacere expe-
tisset, quæ essent ab illo, & quàm admi-
rabilia patefacta, sed quæ captũ omnẽ
excessissent, etiam angelorum! At verò
nobis seruiebat omnis illius oratio, nõ
ostentationi sui. Quare omnis ingenij,
ostentationisq; suspicio tãquam pestis
vitanda est concionatori, quem volu-
mus authorem humani generis potius
imitari, qui duodecim discipulorum
schola acquieuerit, quàm illud Fabij
Quintiliani, optimi cuiusq; præcepto-
ris

Liber secundus,
ris est maiore se theatro dignum existi-
mare. Fuit hæc quondam Demosthe-
nis, AEschinis, Ciceronis incredibilis
ambitio, vt duos illos priores tota Græ-
cia ad audiendum conueniret, poste-
riorem hunc Roma, & cuncta Italia di-
centem fuerit admirata. Christianus au-
tem cōcionator ab hac ambitionis su-
spicione alienus esse debet, qui ad præ-
dicandum Christum crucifixum, non
ad ostendendam eloquentiam suã vo-
catus sit. Post loci considerationem tē-
pus erit animaduertendum, cui concio
erit accommodanda: siquidem est tem-
pus lugubre, vt in funere: & tempus pu-
blicæ lætitiæ, vt in victoria: & tempus
calamitatis, & captiuitatis sub tyranni-
de. Igitur temporis talis habitus oratio-
nis congruit, qualis vestis homini pro-
statu rerum: vt in rebus tristibus oratio
detractis ornamentis omnibus horrida,
simplex, fusa, perspicua: sub tyrannide
demissa ac penè seruilis, plena senten-
tijs ex varietate casuum, ac fortunę, qui
campus suppeditat quam plurimas. De
hymnis

De methodo concionandi. 168
hymnis libertatis, ac lætitiæ, dicunt illi
Babylone captiui, quomodo cantabi-
mus canticū domini in terra aliena? Re-
rum postremo de quibus agitur est ha-
benda ratio: quoniam non idem omni-
bus conuenit orationis habitus, pro-
pter earum variam naturam. Nam alię
sunt diuinę, alię naturales, alię mora-
les, alię tam latè patent, quantum natu-
ra rerum fines suos protēdit. Principio
quomodo de Deo, deq; rebus diuinis
decēter loquamur difficile sanè est in-
uenire: nā Deo summo ac præpotenti,
quid aut quemadmodum loquetur ho-
mo: opus auctori, mutum, ac brutum,
loquenti, saxum ipsi sapientiæ? Quid
aliud cogitabimus quàm illud eī psal-
mo? vt iumentum factus sum apud te.
Quid dicemus aliud, quā quod Esaias?
Aa, mi dñe nescio loqui. Sed de no-
stra infantia habemus admonitionem
Pauli rhetoris diuini: nos (inquit ille)
quemadmodum orandū sit nescimus,
sed spiritus adiuvat infirmitatem no-
stram: mens si oret bona fide, quibus-
cunque

cunquo verbis est grata. Quomodo vero loquendum esset de rebus diuinis superius pertractaui, cū de eloquentione præcepta darem: illudque me dixisse meminisse, nihil nos posse, aptè, proprièq; de Deo, de rebusq; diuinis dicere, sed ut edum esse verbis receptis à sanctis viris. Porro differentes de natura rerum nulla repudiabunt vocabula: quin magistros potius dicendi sectabuntur Platonem, Aristotelem, Marcū Varro- nem, Columellam, Plinium, Palladiū, qui res naturales aptè, atque eleganter pertractarunt. Ad horum imitationem in explicandis naturæ rebus ita se component, ut vernaculè pronuntient ea, quæ illi græca & latina lingua literis prodiderunt. De virtute autem cū instituitur concio, oratio talis erit, qualis sanctæ matronæ cultus, simplex, purus, integer, grauis, satis habens virium. Aristoteli verò non placet in rebus morum, & vbi sententiæ grauitatem requirunt, adhiberi comptam orationem, quæ sensus (inquit) egregios

gios opprimit, sicut matronæ auctoritas cultu immodico diminuitur. Instruetur autem huiusmodi concio exemplorum, prouerbiorum, sententiarum copia: ideoque Annæus Seneca qui de moribus differens crebras sententias infarcit, non tantopere improbatur à Ludouico Viue, ut à Marco Fabio Quintiliano. Sed nimius quidem in eoiudicio fuit, ut modum non immeritò in eo desideret Fabius: nam præstaret locum aliquem ab eo fuisse relictum, in quo eius spatia retur oratio, quam minutissimis, crebrisque sententijs decorem orationis obruisse. Hoc mihi in loco piè admonendi sunt quidam concionatores, qui conciones ab alijs compositas (quas verisimile est pro loco, tempore, personis, atque in certum usum, & scopum effictas, elaboratasque à viris doctis fuisse) nullo nō loco, nulloque non tempore, sine vllō auditorū discrimine Stentorea voce de suggestis personant. Ab his percontari mihi liber, quæ fieri possit, ut aptè, & decenter

Liber secundus,
is dicat, qui concionem aulicorum ho-
minum moribus congruentem rusti-
cis accommodauerit? An vna eademq;
concio tãto artificio effingi, compara-
riq; vnquam potest, vt in omnem ca-
sum, & euentum apud omnes gentes,
& nationes cum decôro haberi queat?
Cicero in quo vno diuino oratore ni-
hil mutatum (vt Georgius inquit Tra-
pezuntius) melius fieri potest, nunquã
sic orationem composuit, vt ad omnes
casus, & euentus posset accommoda-
ri: quin hoc ipsum est contra naturam
causarum, quæ sic quibusdam locis,
temporibus, certisque adiunctæ sunt
personis, vt alijs conuenire minimè
possint. Ego equidem non video, quo-
modo decôrum, is orator seruet, qui
vnam, eandemq; cãtilenam Hispanis,
Italibus, Gallis, Germanis, doctis rursus,
atque idiotis hominibus canit. At di-
ces mihi, doctrina euangelica est, quæ
vbique gentium, & terrarũ, omni crea-
turæ à domino & magistro vitæ iube-
tur prædicari: propterea hac inuidia
meritò

De methodo concionandi. 170
meritò leuari debent concionatores, si
cælestis summiq; præceptoris eandem
doctrinam in omnes gētes profemina-
uerint. Hoc prætextu quidam fortassis
defendi possent, si nudum Christi euan-
gelium gentibus enarrandum esset: sed
multa sunt addēda ab oratore, vt inui-
tos & repugnantes ad suam sententiam
auditores pertrahat. Nam & afficiendi
sunt, & permouendi, & ad eorum sen-
sus, atque mentes oratio est inprimis
accōmodanda: quod sine oratorio ar-
tificio obtineri minimè potest. Fa-
teor equidem libenter Christi seruato-
ris nostri euangelium concionatoris
materiam esse, cuius sonitus in vlti-
mas vsque terras perferri, & exaudi-
ri debet: verum ita exaudiri debet, vt
oratori relinquatur officium suum,
quod est accommodatè dicere ad per-
suadendum: cui ne rhetoricæ quidem
partes subtrahi debent, quæ sunt in-
uentio, elocutio, dispositio, memo-
ria, pronuntiatio, his adde iudicium &
consilium, quibus vniuersa in ratione

STUDII

Y 2

dicendi

Liber secundus,
dicendi subiiciuntur. Hæc habui quæ
de methodo concionandi dicerem, cu-
ius totam rationem ad veterem Cice-
ronis orandi modum referendam puta-
ui: vt quem ille summus orator dicen-
di morem, in foro & in senatu olim ser-
uauerit, eundem sacræ rei concionato-
res in diuorum templis, quatenus ma-
teria euangelica pateretur, ad sempiter-
nam Dei laudem & gloriam, sibi imitã-
dum proponerent.

DE ELOQUENTIA DIVI
Pauli, ex diuo Chrysostomo &
Augustino.

CAPVT. XVIII.

IN VETERA VIT-
iam pridem apud nõ-
nullos theologos hæc
prepostera opinio, di-
uum Paulũ rhetorem
aliõ qui diuinum, elo-
quentia

De methodo concionandi. 171
quentia omnique dicendi artificio o-
mnino destitutũ fuisse, quoniam ipse
ad Corinthios scribens sponte sua fate-
retur, sermone se imperitum esse, sed
non scientia. Atq; hoc prætextu infan-
tissimi homines se ipsos tuebantur, &
ignorantiæ suæ blandientes, orationis
cultum atq; elegantiam, rhetoricęque
artis studium a munere concionandi
procul submouebant. Horum stultitiã
diuus Chrysostomus & Augustinus exe-
crati, admirabilem diui Pauli facundiã
non modò in cælum vsque extulerũt,
sed ne rhetoricæ artis, eloquentięq; vi-
tuperatoribus vlla tergiuersandi patê-
ret via, oratorium artificium, quod in
illius cælestis diuiniq; rhetoris episto-
lis inesset, multis exemplis apertissi-
mè prodiderunt: omnia quæ summi
essent oratoris, exceptis sermonis deli-
cijs, quas ad ostentationem & volu-
ptatem numerorum magistri excogita-
runt, vni illi tribuentes. Nam quis in
eo, qui gentibus Iesu Christi euange-
lium esset prædicaturus, aut Isocratis

X 3 tersam

terfam iucunditatem, aut Demosthe-
nis amplam sublimitatem, aut Thucy-
didis verendam maiestatem, aut Plato-
nis excellentem dignitatem exigeret,
quæ magis sollicitudinem verborum,
quàm curam rerum præ se ferunt? Soli-
da illa ac vera eloquentia, quæ non ter-
sis, politisq; antithetis delectat, sed ver-
bi diuini admotis facibus pugnat, in
Paulo apostolo quærenda est. Quan-
quam diuus Augustinus omnes colo-
res, cuncta schemata, vniuersos tropos,
& figuras, de quibus ethnici rhetores
gloriantur, in epistolis diui Pauli accu-
ratè obseruat. Verùm antequam de ar-
tis rhetoricæ coloribus, qui in epistolis
diui Pauli insunt, differentem Augu-
stinum inducam, Chrysostrum de hu-
ius rhetoris eloquentia declamantem
audiamus. Chrysostrum hypothesis, si-
ue argumentum est, miraculis diui Pau-
li quæ nulla adhuc ediderat, non esse
tribuendum, sed eius admirabili diui-
næque eloquentiæ, quòd gentes relicta
idololatria, ad Christi fidem prædican-
te

De methodo concionandi. 172
te Paulo conuerterentur. Sic enim ille
inquit. Vnde nam obsecro Iudeos, qui
Damascum incolerent, tam apertè cõ-
fudit, signis miraculisque ab eo nõdum
cœptis? vnde Græcos idem supplantauit?
quam obrem rursus relegatus est:
nonne id factum est, postea quàm vi di-
cendi victor ille euasit? sic vt cum vi-
ctos se ferre illi non possent, ad illius
cædem inflammati concitarentur? Nõ-
dum enim miracula edere cœperat.
Neque verò dicere quis possit, Paulum
ab editorum miraculorum gloria apud
multitudinem in admiratione habi-
tum, eosque qui cum eo congregaren-
tur, ab ipsius fuisse existimatione op-
pressos. ad id enim vsq; tempus nõ nisi
ab eloquentia victoriam de aduersarijs
reportabat. Aduersus eos autè, qui iu-
daismũ sequi in Antiochia cœpissent,
quibus auxilijs pugnavit, disputauitq;?
Rursus Arcopagita ille supersticiosissi-
mè illius ciuitatis ciuis, nõne cū vxore
audita tantũ Pauli cõzione, illũ secutus
est? Eutyche verò quomodo de fenestra
delapsus

Liber secundus,
delapsus est? nonne posteaquam vsque
ad multam noctem Pauli dicentis ora-
tioni intentus operam dedit? Quid
verò Thessalonicae, atq; Corinthi, quid
Ephesi, & Romae? nonne totos dies, to-
talque noctes insumpsit, dum diuinas
scripturas ordine exponeret? Iam
quorsum percensere opus est, disputa-
tiones eas, quas cum Epicureis, Stoi-
cisque palam habuit? Nam si hic omnia
referre velim, profectò noster sermo in
magnam sese longitudinem produce-
ret. Quum igitur Paulum constet tum
ante miraculorū editionem, tū in ipsis
miraculis magnam habuisse eloquen-
tiam, qua fronte iam sustinebunt idio-
tam vocare, cuius magna fuit apud o-
mnes, quā disputantis, quā concionan-
tis admiratio? Quam enim ob rem Ly-
caones ipsum Mercurium esse suspi-
cati sunt? Nam quod Barnabā ac Paulū Deos
esse crederent, id signis editis fiebat. quod
autem Paulum Mercuriū esse vellēt, id
non iā à signis, sed ab eloquentia nasce-
batur. Quamā autem re ille verè beatus
vir

De methodo concionandi. 173
vir inter ceteros apostolos prerogatiuā
obtinet? vnde item per vniuersum ter-
rarum orbem multus in omnium mor-
taliū ore versatur? vnde non apud nos
modò, sed etiam apud Iudeos, ac genti-
les in primis admirationi est? nonne ab
epistolatū facultate ac virtute? per quā
non eos tantum, qui id tēporis in Chri-
stum crederent, sed eos quoq; qui ab eo
tempore in hunc vsq; diem credidere,
ac qui postea credituri sunt, tantisper
dum ille de vno quoq; iudicaturus ad-
uenerit, adiuit adiuturusq; est. Id quod
facere nūquam cessabit, donec mortale
genus duraturum est: cuius certè scri-
pta instar muri ex adamante constructi
omnes orbis vniuersi ecclesias quouis
in loco positas circunvallāt. Hactenus
diuus Chrysostomus, qui pro diui Pau-
li eloquentia contra eos patrocinium
suscepit, qui Pauli miraculis, ac nō eius
admirabili, diuinēq; eloquentiē victo-
riam de gentibus partam acceptam fer-
re volebant. Nunc autem secundus di-
cendi locus detur diuo Augustino, qui
Y s eandem

Liber secundus,
eandē omnino causam pro eloquentia
Pauli, summi diuinique oratoris, quarto
libro de doctrina christiana, cū omniū
admiratione dixit. Neque hoc propterea
dico, quod vllā huius argumēti causam
diuis Augustinus peroraret, sed quod
rhetoricę artificium in epistolis Pauli de-
regendo, id ab indoctorū hominū inui-
dia, & calūniā vindicaret. Sicut ergo (in-
quit Augustinus) Apostolum præcepta
eloquentiæ sequutum fuisse nō dicimus,
ita quod eius sapiētiam sequuta sit elo-
quentia nō negamus. Scribens ad Corin-
thios in secūda epistola redarguit quos-
dā, qui erāt ex Iudeis pseudapostoli, eiq;
detrahebāt: & quoniā se ipsum prædi-
care cōpellitur, hanc sibi velut insipien-
tiā tribuens, quā sapiēter dicit, quā elo-
quenter! Sed comes sapientię, dux elo-
quentię, illā sequens, istam præcedēs, &
sequentē nō respuēs. Iterū dico (inquit)
ne quis me existimet insipientem esse:
aliōquin velut insipiētē suscipite me, vt
& ego modicū quid glorier. Quod lo-
quor nō loquor secundum Deum, sed
quasi

De methodo concionandi. 174
quasi in stultitia, in hac substantia glo-
riæ. Quoniā quidē multi gloriantur se-
cūdum carnem, & ego gloriabor. Libē-
ter enim sustinetis insipiētes, cū sitis
ipsi sapiētes. Toleratis enim si quis vos
in seruitutem redigit, si quis deuorat, si
quis accipit, si quis extollitur, si quis in
faciem vos cedit. Secundū ignobilitatē
dico, quasi nos infirmati sumus. In quo
quis audeat (in insipientia dico) audeo &
ego. Hebręi sunt, & ego: Israēlitę sunt,
& ego: semen Abrahę sunt, & ego: mi-
nistri Christi sunt, & ego: vt insipiēs di-
co super ego. In laboribus plurimū,
in carceribus abundantius, in plagis su-
pramodum, in mortibus frequenter. A
Iudeis quinquies, quadragenas vna mi-
nus accepi. Ter virgis cęsus sum, semel
lapidatus sum, ter naufragiū feci, nocte
& die in profūdo maris fui, in itinerib⁹
sepe, periculis fluminū, periculis latro-
nū, periculis ex genere, periculis ex gēti-
bus, periculis in ciuitate, periculis in de-
serto, periculis in mari, periculis in fal-
sis fratrib⁹, in labore, & cęrūna, in vigilijs
sepius,

sepius, in fame & siti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate, præter illa, quæ intrinsecus sunt incursum in me quotidianus, sollicitudo omnium ecclesiarum. Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror? Si gloriari oportet in his quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor. Quanta sapientia ista sint dicta, vigilantes vident: quanto verò eloquentiæ flumine cucurrerint, & qui stertit, aduertit. Porro autem qui nouit, agnoscit, quòd ea cæsa, quæ comata Græci vocant, & membra, & circuitus, de quibus paulò ante differui, cum decentissima varietate interponebantur, totam istam speciem dictionis, & quasi eius vultum, quo etiam indocti delectantur mouenturq; fecerunt. Nam vnde cœpimus hunc locum inferre, circuitus sunt. Primus minimus, hoc est bimembris, minus enim quàm duo membra circuitus habere nõ possunt, plura verò possunt. Ergo ille primus est. iterum dico, ne quis me existimet insipientem esse. Sequitur alius trimembris.

De methodo concionandi. 173
 membris. Alioquin velut insipientem suscipite me, vt ego modicum quid gloriari. Tertius qui sequitur membra habet quatuor. Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hac substantia gloriæ. Quartus duo habet. quando quidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor. Et quintus habet duo. libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Et iam sextus bimembris est. toleratis enim, si quis vos in seruitutem redigit. Sequitur tria cæsa. si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur. deinde tria membra. si quis in faciem vos cedit, secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmati sumus. Additur trimembris circuitus. In quo autem quis audeat, in insipientia dico, audeo, & ego. Hinc iam singulis quibusq; cæsis interrogando positae singula item cæsa responsione redduntur, tria tribus. Hebræi sunt, & ego: Israëlites sunt, & ego: semen Abrahæ sunt, & ego. Quarto autem cæso simili interrogacione posito, nõ alterius cæsi, sed membri oppositione

Liber secundus,
oppositione respōdet **Ministri Christi**
sunt, & ego, vt insipiēs dico, super ego.
Iam cęsa quatuor sequentia remota de-
centissimē interrogatione fundātur. In
laboribus plurimum, in carceribus abū-
dantiū, in plagis supramodum, in mor-
tibus frequenter. Deinde interponitur
brevis circuitus, quoniam suspēsa pro-
nūtiatione distinguēdum est. **A iudęis**
quinquies: vt hoc sit vnum membrum,
cui connectitur alterum: quadraginta
vna minus accepi. Inde reditur ad cęsa,
& ponuntur tria. **Ter virgis, cęsus sum,**
semel lapidatus sum, ter naufragiū feci.
Sequitur mēbrum **Nocte ac die in pro-**
fundo maris fui. Deinde quatuordecim
cęsa decentissimo impetu profluunt. In
itineribus sępe, periculis fluminū, peri-
culis latronū, periculis ex genere, peri-
culis ex gētib⁹, periculis in ciuitate, pe-
riculis in deserto, periculis in mari, pe-
riculis in falsis fratrib⁹, in labore, & erū-
na, in vigilijs sępi⁹, in fame & in siti, in
frigore & nuditate. Post hec interponit
trimēbrē circuitū. Pręter illa, quę extrin-
secus

De methodo concionandi. 170
secus sunt, incurfus in me quotidianus,
solicitude omniū ecclesiarū. Et hinc
duo membra percunctatione subiūgit:
Quis infirmatur, & ego non infirmor?
quis scādalizatur, & ego non vror? po-
stremo totus iste quasi anhelans locus
bimēbri circuitu terminatur. Si gloria-
ri oportet, in his quę infirmitatis meę
sunt, gloriabor. Quod verò post hunc
impetum, interposita narratiuncula,
quodammodo requiescit, & requiesce-
re facit auditorē, quid decoris, quid de-
lectationis habeat, satis dici nō potest.
Sequitur enim dicens. **Deus & pater do-**
mini nostri Iesu Christi scit, qui est be-
nedictus in secula, quòd non mentior.
Ac deinde quomodo periclitatus fue-
rit, & quomodo euaserit, breuissimē
narrat. Longum est cętera persequi, vel
in alijs sanctarum scripturarū locis ista
monstrare. Quid si etiam figuras locu-
tionis, quę illa arte traduntur, in his sal-
tem quę de Apostoli eloquio comme-
morauit, ostendere voluissim, nōne fa-
cilius graues homines me nimium, quā
quisquam

quisquam studiosorum sibi sufficentem putarent? Hæc omnia quando à magistris pro magno habentur, magno pretio emuntur, magna iactatione venduntur: quam iactationem, iam ego redolere vereor, dum ista differo. Sed male doctis hominibus respondendum fuit, qui nostros authores cōtemnendos putant, non quia non habent, sed quia nō ostentant, quam nimis isti diligunt, eloquentiam. Hæc pauca ex multis quæ pro Pauli eloquentia adducit diuus Augustinus, referenda putavi, ex quibus equidem cognoui duplicem eloquentiam: vnā, quā natura, arte, exercitatione, & authorū eloquentiū imitatione nobis cōparamus: alterā verò quā nō studio, aut industria nostra adhibitis præcepto-ribus consequimur, sed dono quodam diuinæ prouidentiaē obtinemus: illam antecedentem, hanc verò consequentem idem vocat Augustinus, quoniā dicentem consequitur. Qualis profectò eloquentia diui Pauli fuit, & prophetarum: qui non ex artis rhetoricæ præscripto,

in quod

De methodo concionandi. 177
 in quod prius intirentur, dicebāt: sed dicētes potius admirabilis illa diuinaq; eloquentia sequeretur, quæ in illorum quidem concionibus, si eas postea excuteres, & accuratè explorares, facile appareret. Consentaneum enim erat, vt Christus seruator noster omnibus bonis artibus, atque disciplinis instrueret eos, quos missurus esset per vniuersum mundum, ad prædicandum euangeliū, atq; cælestem illam, inauditamq; philosophiam. Erāt enim Apostoli cum orbis gentiū regibus, cum principibus, cū magni nominis philosophis, cū doctis & indoctis hominibus, cū barbaris, ferisq; nationibus nō alijs armis cōgressuri, quā verbo Dei: quod orationis suauitate conditum, facundiāq; ornatum, facilius in illorum animos influeret, quā si nulla esset dicendi elegantia, & artificio præcultum. Quare meritò quidem à Chrysostomo, & Augustino illi repulsi sunt, qui hanc tantam eloquentiæ laudem, qua diuus Paulus ipsis etiā ethnici oratoribus longè antecelluit, inui-

Z diosè

diolē detrahebant. Nam vt ego quod sentio dicam, nullus vel Demosthenis, vel Ciceronis locus ex his orationibus quas quum legimus vehementer admiramur, ita aut arte elaboratus, aut ingenio vnquam perfectus fuit, quàm hic locus Pauli, cuius artificium prodidit diuus Augustinus. Quando (obsecro) Ciceronis tam diues lingua fuit, quando Demosthenis tam feruens oratio, quãdo tanto ingenij flumine, tanta copia, tanta facultate dicendi quisquam alius vel Græcus, vel Latinus orator promanauit, quanta Paulus non in hoc loco modò, sed in omnibus etiam suis epistolis fluere videtur? Quãdo Cicero ita dixit, Mercurius vt haberetur? quando ita excelsus, & sublimis Demosthenes fuit, vt fortes eius esse cõciones proclamarent aduersarij? Etenim hi facundissimi oratores sic dicebãt, vt nemo non agnosceret Romæ, & Athenis natos eos fuisse, & Moloni Rhodi, aut Athenis Platoni operam dedisse: at dicentē Paulum, vniuersi auditores ad quos huius
rei

De methodo concionandi. 178
rei fama perueniret, raptam in tertium vsq; cælum re vera credebant, cuius eloquentia planè cęlestis, diuinãq; esset, & à cælo in terras delapsa: cui atticam facundiam velle comparare mera demencia est. Quare theologos semel atq; iterum exhortari, admonerẽq; nõ desistã, vt hunc excellentem, omnibũsq; numeris absolutum oratorem sibi ad imitandum proponant: quem quidem Deus optimus maximus elegit, vt doctor esset, & cõcionator vniuersarum gentiũ: conẽtũrque quantum humanæ vires tulerint, eloquẽtię studio eas virtutes oratorias assequi, quæ dono quodã diuinæ prouidentia in eo latissimè illuxerunt.

DE VSV SCRIBENDI
alienas conciones.

CAPVT. XIX.

SAEP E numero mihi venit in mentem concionatores admonere posteaquã ingressus sum scribere de me-
Z 2 thodo

thodo concionandi, & eas res omnes monumētis tradere quæ ad hoc munus maximè pertinerent, vt mallent ipsi excogitare quid dicant, quàm aliorum inuentis, & fide niti. Nam sunt multi vsq; adeo otio, inertieq; dediti, vt alieno labore magis frui velint, quàm aliquid ex se gignere, quod suum esse testentur. Furantur enim verba mea (inquit dominus apud Hieremiam prophetā) vnusquisq; à proximo suo: nullumq; finem faciunt describēdi conciones, quas vel in diuorum templis à viris eruditis perorari audiunt, vel (vt inquit comicus) pretio, aut prece, aut vi ab amicis extorquent. His igitur complentur libri, & infarciuntur cōmentarij, qui in eam sæpè magnitudinem crescunt, vt neque vlli plutei, neq; pinacothecæ eos capere possint. Quanto quidem satius esset cōciones mutuari à diuo Chrysofostomo & Augustino, à ceterisq; sanctissimis ecclesie doctoribus, in quibus nihil est, quod inuidi etiam & scelerati homines despiciere possint, neq; in vita, neque in doctrina,

De methodo concionandi. 179
doctrina, neq; in eloquentia, quàm ab his hominibus precario accipere, quorum sæpè vita cum doctrina contemnitur? Vnde periculum frequenter huiusmodi cōcionatoribus creari videmus, qui se totos in alienas cōciones temerè ingurgitarunt. Quòd si imitatores seruum pecus vocat Horatius, quomodo eos appellaret, qui non aliorum cōciones imitantur, sed furātur potius, & pro suis populo venditant? Doctis fortasse hominibus, qui & disertis sunt, & rectè pronūtiare possunt, id facilius permitteret diuus Augustinus, quàm inruditis, vt ex alieno dicant commentario, & conciones ab alijs cōpositas proferant ad populum. Nam libro quarto de doctrina christiana id apertè his verbis significare videtur. Sūt sanè quidam qui bene pronunciare possunt, quid autem pronuntiant excogitare non possunt, quod si ab alijs sumant eloquenter sapienterq; conscriptum, memorieq; cōmendent, atq; ad populum proferant, si eam personam gerunt, non improbè faciunt.

Liber secundus,
faciunt. Quod equidem nescio an his
temporibus tam liberè, ac frequenter
fieri liceret, quū vix intelligamus qui-
bus fidendum sit, ita non parum multi
euaferūt in hereticos, quos catholicos
credebamus. Quare qui aliorum inuen-
tis vtuntur, & in aliena doctrina versan-
tur, sic ego eos versari vellem, vt sibi par-
tes iudicis relinquunt, quod sine inge-
nio & doctrina facere nō possunt. Indo-
ctis verò cōsiliū darem, vt conciones
ad populum non pronuntient, de qui-
bus iudiciū facere propter theologię,
diuinarūmq; scripturarū ignorantiam,
minimè possint. Nam si aliorum inge-
nio & doctrinę cōfisi, in publicum pro-
dierint, fieri sanè vix poterit, quin ali-
quando in pudendos errores & hereses
prolabantur. Itaq; sileant de meo confi-
lio indocti homines, quibus tātum vi-
tę & famę imminet periculum, si alio-
rum scripta sine vilo suo iudicio lingue
solū volubilitate freti, ad populi aures
magnis clamoribus personent. Doctos
autem theologos pudere etiam debet.
semper

De methodo concionandi. 180
semper alieno sensu ac iudicio, ne di-
cam alieno ore, loqui: quoniam qui sic
loquuntur, necesse sanè est, vt langui-
dè, ac sine vilo animi affectu loquan-
tur: si quidem aliorum inuenta vt co-
mœdiarum auctores, non vt authores
representant. Atqui proprium ex alie-
no sibi facerent (si vt Horatius inquit
in arte poetica) ordinem cōcionis mu-
tarent: aliquid etiam de suo pro loco,
& tempore, atque personis adderent: si
exquisitè deniq;, ac non vulgari modo,
res ab alijs compositas atq; elaboratas
persequuti fuerint. Sic enim habet. Ho-
ratius.

*Publica materies priuati iuris erit, si
Nec circa patulum, vilemq; moraberis orbem.*

Quæ enim in medio posita sunt, nul-
liūsq; adhuc iuris esse dicuntur, quoniam
à nemine sunt pertractata, tua (inquit
Horatius) omnino efficies, si à circula-
torum cōsuetudine longè abfueris, qui
vulgari crassaq; Minerua suscepta argu-
menta tractant. Illud in super ego addo,

Z 4 & siquod

Liber secundus,
& si quod est ab alijs authoribus pertra-
ctatum, noua, inauditaque methodo
dixeris, ex alieno proprium, priuatūq;
reddideris. Similis quidem consuetu-
do excipiendi à præceptoribus dictata,
paucis ab hinc annis in Academiam
Complutēsem introducta est: nam au-
ditores theologorū prælectiones literis
mandant, quas oporteret prius etiam
atq; etiam repetere, & cum condiscipu-
lis conferre, deinde memorię diligēter
committere, ab eaq; subinde reposcere,
postremò in codicem in eum vsum pa-
ratum referre: sic enim fieret, vt dicta-
ta altiùs infixis animis, permanerent
in posterum. Verùm iuuenes memorię
suę diffisi scriptis malunt fidere, qui-
bus vt thesauro incubant, & securi in
vtranque aurem dormiunt, omnem
abijcientes curam euoluendi eos au-
thores, qui his de rebus doctè simul, &
acutè differuerunt. Quāto obsecro præ-
stātius esset in diuo Thoma legere, quę
sunt à professoribus enarrata, quàm in
istorum exceptorum libris, quos sine
metu

De methodo concionandi. 181
metu ac periculo non possis habere?
Nam si vnum verbum aliud agens, se-
cus quàm oporteret scripsisti, in hæ-
resim miser incidisti. Tutius igitur mul-
tò est in authorum libris intueri quę
audieris, quàm istis libellis exceptorijs
mysteria theologię mandare, quos nū-
quam fortassis euolues, nisi quum roga-
tus aliquid, post annos centum respon-
dere velis. Neq; enim hoc meum est in-
uentum quod theologistæ opere per-
suasum esse velim, sed diuini potius Pla-
tonis, qui in phædro, & in secunda epi-
stola ad Dionysium Siciliae tyrannum,
scribendi studium non probat: pytha-
goreos nimirum sequutus, qui diuina-
rum rerum dignitatem nō literis spar-
gebant in vulgus, sed verbis potius ve-
lut per manus transmittiebant ad poste-
ros. Atq; hac ratione Iudæi aiunt, my-
sticū suę legis sensum ab ipso Deo per
Moysen non tā literis traditum, quā
animis commendatum: sed hoc illi vi-
derint. Verùm quo animo scribendi
studium de rebus diuinis Plato impro-

Z s barit

Liber secundus, *omni*
barit, nemini quidem erit difficile co-
gnoscere, qui epistolam secundam, quā
ad Dionysium cōscripsit, accuratè lege-
rit. Atqui Pythagorę Samio, hanc fe-
runt causam cur non scriberet, quòd di-
ceret, nolle se scribendis sensis animi
sui discipulos desidix affuefacere: quip-
pe qui monumētis literarū confisi, mi-
nus memorię excolēdę studerent. Ea-
dem propemodum fuit Druidarū Gal-
lię sacerdotum mens: idcirco multa
illa versuum millia, quibus facta, & ce-
remonię eorum continerētur, alij alijs
velut per manus tradebāt sine scriptio-
ne ulla. Nos verò alię vrgent rationes,
vt in eam adducamur opinionem, quā
tuemur. Quòd si iuuenes qui theologi-
cas disputationes in scholis excipiunt,
congressi cum suis æqualibus easdem
agitarent, agitas cum veterum autho-
rum monumentis conferrent, collatas
memorię commendarent, quas ne ali-
quando à mente exciderent, in codicē
exceptorium referrent, me profectò re-
uocarem, consuetudinēque scriben-
di

De methodo concionandi. 182
di vehementer laudarem. Verùm tan-
tum abest, vt hæc ita fiant, vt quàm plu-
rimi ex his qui theologię student, &
excolendi ingenij gratia professorum
gymnasia frequentant his libellis exce-
ptorijs contenti, totum quadriennium
neq; diuū Thomā, neq; Scotū legant,
neq; domi fortassis horum authorum
libros habeant. Quare res profectò du-
bia & controuersa est scribēdi stu-
dium, & quæ in vtranque par-
tem more declamatorio
ornatè, & copiosè
pertractari
posset.

8
6
13
3

